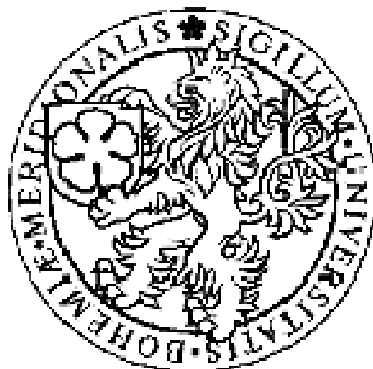


Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie



Rodina a rozvod v očích současných dětí

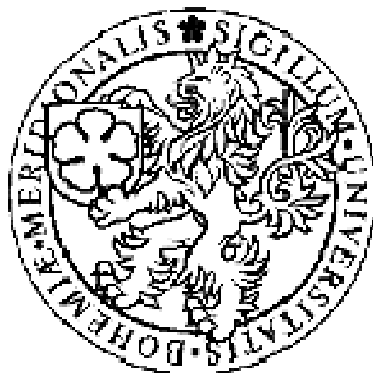
DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor: Věra PROCHÁZKOVÁ

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Olga JÍLKOVÁ

České Budějovice 2008

University of South Bohemia in České Budějovice
Pedagogical faculty
Department of Pedagogy and Psychology



**The family and the separation in the eye of
contemporary children**

DIPLOMA WORK

Author: Věra PROCHÁZKOVÁ

Diploma supervisor: PhDr. Olga JÍLKOVÁ

České Budějovice 2008

BIBLIOGRAFICKÁ IDENTIFIKACE

Název diplomové práce: **Rodina a rozvod v očích současných dětí**

Pracoviště: **Katedra pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty Jihočeské university v Českých Budějovicích**

Autor: **Věra PROCHÁZKOVÁ**

Studijní program: **Učitelství pro základní školy**

Studijní obory: **Učitelství českého jazyka a literatury pro 2. stupeň základní školy a Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy**

Vedoucí práce: **PhDr. Olga JÍLKOVÁ**

Rok obhajoby: **2008**

BIBLIOGRAPHICAL IDENTIFICATION

Thesis title: **The family and the separation in the eye of contemporary children**

Place of work: **Department of Pedagogy and Psychology, Pedagogical faculty, University of South Bohemia in České Budějovice**

Author: **Věra PROCHÁZKOVÁ**

Training programm: **Teachers for basic school**

Field of study: **Teachers of the Czech language and literature at senior schools and Teachers of civics at senior schools**

Diploma supervisor: **PhDr. Olga JÍLKOVÁ**

Year of defence: **2008**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci s názvem „Rodina a rozvod v očích současných dětí“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě /v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou/ elektronickou cestou ve veřejně přístupné databázi STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích a na jejích internetových stránkách.

25. června 2008

.....
podpis studentky

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí diplomové práce PhDr. Olze Jílkové za odborné a trpělivé vedení, praktické rady, cenné informace a pomoc při zpracování mé diplomové práce.

Velmi ráda bych také poděkovala a vyslovila uznání všem, kteří mi byli velkou oporou a pomáhali mi při vzniku této práce.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá tématem rodiny a rozvodu a jejím cílem je zmapování názorů dětí na tuto problematiku.

Práce je rozdělena na dvě části - na část teoretickou a praktickou. V první, teoretické části je dané téma prezentováno obecně, podle studia literárních pramenů. Praktická část obsahuje výsledky zkoumání, které bylo provedeno na 2. stupni základní školy. Výzkumu se zúčastnilo 60 žáků.

Pro zjištění údajů, které jsou obsaženy v praktické části, byla použita dotazníková metoda a metoda nedokončených vět. Získané informace byly analyzovány a následně interpretovány.

Závěr práce shrnuje zjištěné skutečnosti a přináší doporučení pro rodiče a učitele.

ANNOTATION

The thesis is dealing with the theme of family and separation and hers aim is mapping views of children on this problems.

The thesis is divided in the two parts - the theoretical part and practical part. In first, theoretical part of the thesis is the given theme generally, according to study of qualification literature. The practical part includes results of examination, which was carried out at senior school. Sixty pupils took part in the research.

For findings of dates, which were included in the practical part, were used the questionnaire and method of unfinished sentence. The obtained informations were analysed and were interpreted sequentially.

In the finish of the thesis there are datas fixed and recommendation for parents and teachers.

OBSAH

ÚVOD	11
I TEORETICKÁ ČÁST	13
1 POJEM RODINA	13
1.1 Právnícké hledisko	13
1.2 Sociologické hledisko	15
1.3 Právnícké hledisko	17
2 KULTURNĚHISTORICKÝ KONTEXT VE VÝVOJI SPOLEČNOSTI A RODINY	25
3 PŘEDPOKLADY PRO RODIČOVSTVÍ	29
4 FUNKCE RODINY	31
5 TYPY RODINY	32
5.1 Klasifikace rodin z hlediska jejich funkčnosti	33
5.2 Klasifikace rodin z hlediska jejich struktury a původu.....	34
6 VÝVOJOVÉ FÁZE RODINNÉHO ŽIVOTA	36
7 ROZVOD MANŽELSTVÍ A ROZPAD RODINY	38
8 VLIV ROZVODU NA DĚTI	46
8.1 Reakce dětí na rozvod rodičů.....	48
9 SVĚŘOVÁNÍ DĚTÍ DO PÉČE A POROZVODOVÉ USPOŘÁDÁNÍ	51
9.1 Typy svěřování dětí do výchovy.....	52
9.1.1 Výhradní péče jednoho rodiče	52
9.1.2 Společná a střídavá péče	56
9.1.3 Syndrom zavrženého rodiče	59
10 DÍTĚ A NOVÝ PARTNER RODIČE	63
11 MANŽELSKÉ A RODINNÉ PORADENSTVÍ	66
II PRAKTICKÁ ČÁST	68
1 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU A JEHO NÁLEŽITOSTÍ	68

1.1 Cíl výzkumu.....	68
1.2 Výzkumné otázky	69
1.3 Výzkumné metody	70
1.3.1 Dotazník	70
1.3.1.1 Specifikace použitého dotazníku	70
1.3.2 Nedokončené věty	72
1.4 Výzkumný vzorek.....	72
2 ZPRACOVÁNÍ A INTERPRETACE SHROMÁŽDĚNÝCH DAT.....	74
3 POTVRZENÍ VYTYČENÝCH PŘEDPOKLADŮ	106
ZÁVĚR.....	111
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	114
INTERNETOVÉ ZDROJE.....	116
PŘÍLOHY.....	117

ÚVOD

Diplomová práce zpracovává téma rodiny a rozvodové problematiky.

Zdůrazňuje především význam rodiny pro dítě a to z obecného hlediska v kulturněhistorickém kontextu a i v rámci současné společnosti. Podstatná část práce pojednává o rozvodu, o jeho příčinách a vlivu na děti. Diskutována je také problematika řešení porozvodových situací a především reakce dětí různého věku na rozvod rodičů.

Rodina je pro dítě nejlepším přirozeným prostředím a je základem společnosti. Je to prostředí, které člověku jako první vštěpuje určité postoje, hodnoty, životní styl, pravidla a vzory chování, vede ho k plnění povinností a umožňuje mu zažívat pocit, že někam patří a že ho má někdo rád. V rodině se děti učí navazovat vztahy k druhým lidem, naslouchat si, vzájemně se tolerovat, řešit nejrůznější konflikty, vyrovnávat se s prvními neúspěchy a mnoho dalších věcí.

Rodiče mají ve výchově dětí nezastupitelnou úlohu a zodpovědnost a měli by svým osobním životem a chováním být vždy pro své potomky příkladem. Rodiče nesou na svých bedrech odpovědnost za všestranný vývoj dětí a důsledně pečují o jejich výchovu. Měli by tak vytvořit prostředí vhodné pro jejich zdravý růst a vývoj, prostředí, ve kterém jsou uspokojovány všechny potřeby dítěte a které je připraví na život v dospělosti. Pro rodinné prostředí jsou charakteristické intimní pocity a vztahy, citová opora, pocit jistoty a bezpečí, jež přispívá ke zdravému citovému životu dítěte.

Pokud se v rodině začínají objevovat krizové situace související především s narušeným vztahem mezi rodiči, jsou ve většině případů řešeny rozvodem manželství, jež je v současné společnosti volen stále častěji. Rozvod a rozpad rodiny je velmi obtížné období přinášející mnoho stresových událostí pro všechny zúčastněné osoby i pro celou širší rodinu. Některé jedince rozvodová situace zasahuje velmi hluboko a její důsledky značně ovlivňují i jejich další život. Je tedy patrné, že rozvat rodiny není pro nikoho nic příjemného, ale pokud manželé neměli děti nebo pokud jsou děti již dospělé, je to především rozhodnutí jich samotných. Samozřejmě vážnější důsledky má rozvod manželů, kteří mají mladší děti, neboť právě ony rozvodem trpí nejvíce a rozvodová

situace může i značně narušit jejich zdravý psychický vývoj, protože jsou ochuzovány o pocit jistoty a bezpečí, jež nabízí zázemí úplné rodiny.

Rodiče by se měli vždy snažit, aby byly děti zasaženy rozvodem co nejméně a hlavně, aby rozvod pro ně znamenal minimální změny. Rodiče by také měli vytvořit co nejlepší podmínky, které by přispěly k rychlejšímu vyrovnání se s danou situací a k jejímu přijetí bez přílišného zármutku, jež konfliktní vztahy mezi rodiči dětem přinášejí.

Výběr daného tématu byl značně ovlivněn absolvováním průběžné a souvislé praxe v rámci studia, při níž jsem se mohla osobně přesvědčit, že špatné školní výsledky či výchovné prohřešky nemusí být nutně důsledkem některé ze specifických poruch učení či poruch chování, ale že k nim může značným způsobem přispívat ne zcela ideální rodinné zázemí. Děti jsou totiž nepříznivou rodinnou situací ovlivněné a zasahuje je na tolik, že může být narušován i zdravý vývoj jejich osobnosti.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou.

V teoretické části je naznačena obecná charakteristika rodiny a rozvodu podle prostudované odborné literatury. Podrobněji se zaměřuje na vymezení významu rodiny z hlediska právního, sociologického a psychologického, na její funkce, typy a přibližuje i fáze rodinného života. V rámci rozvodové problematiky je blíže popsán vliv rozvodu rodičů na děti a jejich reakce v různém věku. Teoretická část dále přináší informace o svěřování dětí do péče a o porozvodovém uspořádání. Pozornost je věnována také vzájemným vztahům mezi dětmi a novými partnery rodičů. V závěru teoretické části je přiblížena problematika manželského a rodinného poradenství.

V praktické části jsou zaznamenány veškeré náležitosti výzkumu - cíl, předpoklady, výzkumné metody a výzkumný vzorek. V této části jsou zpracovány získané informace, po té následuje interpretace výzkumného šetření a je provedeno srovnání výsledků se stanovenými předpoklady.

V závěru práce jsou výsledky výzkumného šetření shrnuty a zobecněny a jsou uvedena doporučení pro rodiče a učitele.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 POJEM RODINA

Uvést jednoznačnou definici pojmu rodina je obtížné neboť každá disciplína zabývající se rodinou - sociologie, psychologie, právo či demografií - na ni pohlíží z jiného úhlu pohledu. Odlišné pojetí je zřejmé i v jednotlivých oblastech daného vědního oboru, různé jsou i pohledy jednotlivých odborníků.

1.1 Právní hledisko

Z právního hlediska je nejdůležitější rodinné právo. Jedná se o souhrn právních norem upravujících osobní a majetkové vztahy mezi členy rodiny a to zejména vztahy manželské, vztahy mezi rodiči a dětmi a vztahy při náhradní rodinné péči.

Rodina je považována za základní článek společnosti, jež je založena manželstvím. Zákon o rodině manželství definuje jako trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem. Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.

Manželství se uzavírá svobodným a úplným souhlasným prohlášením muže a ženy, že spolu vstupují do manželství. Prohlášení snoubenců musí být učiněno veřejně, slavnostním způsobem a za přítomnosti dvou svědků. Pokud je tak učiněno před státním orgánem, jedná se o sňatek civilní. Další formou sňatku je církevní sňatek, kdy prohlášení o uzavření manželství probíhá před příslušným orgánem státem registrované církve. Zvláštní formou je sňatek v zastoupení, kdy prohlášení jednoho ze snoubenců je provedeno jeho zástupcem stanoveným na základě plné moci. Každé uzavřené manželství se zapisuje do matriky.

K okolnostem vylučujících uzavření platného manželství patří:

- **překážka nezletilosti** - manželství nemůže uzavřít nezletilý jedinec; soud však může udělit výjimku a povolit uzavření manželství nezletilému staršímu 16 let
- **překážka bigamie** - manželství nemůže být uzavřené se ženatým mužem nebo vdanou ženou

- ***překážka příbuzenství*** - manželství nemůže být uzavřeno mezi předky a potomky a mezi sourozenci; to platí i při příbuzenství vzniklém osvojením
- ***překážka v důsledku duševní poruchy*** - manželství nemůže uzavřít osoba zbavena způsobilosti k právním úkonům; pokud má osoba pouze způsobilost omezenou, může uzavřít manželství na základě povolení soudu.¹

Manželství plní tři základní funkce - funkci sexuálního soužití, výchovy dětí a vzájemné pomoci, přičemž v každé etapě vždy některá z funkcí převažuje a ostatní jsou v pozadí. Po uzavření manželství je to zejména funkce sexuálního soužití, po narození dětí je nejdůležitější funkcí výchova a ve stáří pak funkce vzájemné pomoci.²

Uzavřením manželství vzniká partnerům řada práv a povinností. Práva a povinnosti jsou pro oba stejné. Zákon o rodině stanovuje, že: „Manželé jsou povinni spolu žít, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí. O uspokojování potřeb rodiny jsou povinni pečovat oba manželé podle svých schopností, možností a majetkových poměrů. Poskytování peněžních a jiných prostředků na náklady společné domácnosti může být zcela nebo zčásti vyváženo osobní péčí o společnou domácnost a děti.“³ O rodinných záležitostech rozhodují manželé společně, při neshodách rozhodne soud a to na základě návrhu jednoho z nich. Manželé mají možnost se vzájemně zastupovat v běžných záležitostech a přijímat za sebe běžná plnění, pokud není stanoveno jinak.

Manželství zaniká smrtí jednoho z manželů či prohlášením za mrtvého. Za trvání života obou manželů je povoleno zrušit manželství pouze rozvodem. K rozvodu přistupují manželé zejména v případě, že si vzájemně nerozumějí, že některému z nich nevyhovuje rodinný život, partner přestane splňovat jeho představy či si některý z nich najde jiného partnera.

Stejně důležité jako jsou vztahy mezi manželi jsou i vztahy mezi rodiči a dětmi. S těmito vztahy je spojována rodičovská zodpovědnost. Jedná se o souhrn práv

¹ Zákon o rodině č. 301/2000 Sb.

² Choděra, O.: Partnerství, manželství a paragrafy. Praha, GRADA Publishing 2002

³ Zákon o rodině č. 301/2000 Sb., § 18, § 19, § 20, § 21

a povinností při pečování o nezletilé dítě, kdy se rodiče snaží zajistit jeho zdravý tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při jeho zastupování a při spravování jeho jmění. Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům, kteří mají rozhodující úlohu ve výchově dětí a mají být svým osobním životem a chováním dětem příkladem. Rodiče jsou povinni vždy důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Děti jsou povinni své rodiče ctít a respektovat.⁴

Zákon pojem rodina nijak přesně nedefinuje, protože rodina jako taková, nemůže vystupovat v právních vztazích, to přísluší pouze konkrétním osobám. Z tohoto důvodu je rodina z právního hlediska popisována velmi obecně: „Rodinu tvoří manželé, jejich děti, eventuálně další příbuzní, kteří s nimi společně žijí, kteří tvoří společnou domácnost a kteří vůči sobě mají vzájemná práva a povinnosti.“⁵

1.2 Sociologické hledisko

Velký sociologický slovník definuje rodinu jako „nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje“.⁶

Anthony Giddens (1999) vnímá rodinu jako skupinu osob spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí, přičemž příbuzenský vztah vzniká sňatkem či pokrevními vazbami.⁷

Podle Iva Možného (1990, 1999) se jedná o sociální zařízení, jehož hlavním cílem je vytvářet soukromý prostor, který chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani vnější vzhled a vyrovnává okolní změny. Nebrání vývoji či pokroku a svou stabilitou umožňuje dynamický vývoj. Rodina vzniká narozením prvního dítěte a působí jako nenápadný, avšak významný stabilizující prvek, který zajišťuje soudržnost společnosti.⁸ V knize *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)* rodinu charakterizuje jako

⁴ Zákon o rodině č. 301/2000 Sb.

⁵ Choděra, O.: *Partnerství, manželství a paragrafy*. Praha: GRADA Publishing, 2002, str. 10

⁶ Winkler, J., Petrušek, M.: *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1997

⁷ Giddens, A.: *Sociologie*. Praha: ARGO, 1999

⁸ Možný, I.: *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999

společnost tvořící základní výbavu a přirozený stav jedince. Rodina je pro něj nejpřirozenější a nejstarší společností, jež je založená manželstvím, a přírodou, která člověka k uzavření manželství vede.⁹

Studiu rodiny se věnuje také Oldřich Matoušek (1997), pro kterého je rodina základní jednotkou každé lidské společnosti mající biologicky významnou funkci pro udržení společnosti, neboť reprodukuje člověka, umožňuje mu zapojení do společnosti, propojuje jednotlivé generace a je prvním prostředím, se kterým se člověk setkává. Rodina dítěti umožňuje osobní vývoj, učí ho základním dovednostem a řešit různé konflikty, poskytuje mu určitý typ podpory a bezpečí domova, vštěpuje mu základní hodnoty a postoje. Rodina je pro dítě nenahraditelným prostředím a zároveň je nepostradatelná i pro dospělého, neboť mít partnera a děti je považováno za základní hodnoty života a pojí se s nimi pocit smysluplnosti lidské existence.¹⁰

Podle Radomíra Havlíka (2002) je rodina přirozená primární skupina, v níž se od narození formuje osobnost dítěte a prožíváme v ní všechny fáze svého života. S fungováním rodiny je spojován proces socializace, především se jedná o proces tzv. primární socializace, během níž si dítě osvojuje základní návyky, utváří své „já“ jako vědomí vlastní identity, a formují se základní struktury rodového chování. Rodina je skupina jedinců, mezi nimiž existují příbuzenské a citové vazby, je původní a nejdůležitější sociální skupinou, která je základním článkem sociální struktury.¹¹

Jiří Buriánek (2003) rodinu popisuje jako malou sociální skupinu, která má rozhodující vliv na utváření bezprostředních vztahů jedince a společnosti. Jejím prostřednictvím tak můžeme demonstrovat všechny sociální vztahy - vztah k vnějšímu prostředí, vztahy reprodukce v biologickém smyslu, vztahy ekonomické. V rodině jsou předávány tradice, zvyky a kulturní hodnoty a je zprostředkováno základní sociální začlenění, neboť rodina na počátku životní dráhy vybavuje jedince určitým sociálním statutem (příslušnost k vrstvě, třídě, etnické skupině).¹²

Rodina je označována za základního činitele demografického vývoje, neboť rodinný cyklus je vázaný na biologické fáze počínající narozením a končící smrtí, a sociální, ekonomické (rodina plní ekonomickou funkci, je hospodařící domácností)

⁹ Možný, I.: Moderní rodina (mýty a skutečnosti). Brno: BLOK, 1990

¹⁰ Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997

¹¹ Havlík, R., Kořa, J.: Sociologie výchovy a školy. Praha: Portál, 2002

¹² Buriánek, J.: Sociologie. Praha: Fortuna, 2003

i kulturní (reprodukuje základní normy, hodnoty, kulturní vzorce společnosti) struktury. Z tohoto vyplývá, že rodina je nejen skupinou (formou vztahů členů a jejich organizace), ale i institucí (závazným systémem uspořádání a pravidel soužití). Zajišťuje společenské procesy a zabezpečuje nejzákladnější funkce pro jedince i společnost. Rodina představuje biosociální systém, který neustále hledá a nachází své místo ve společnosti.¹³

1.3 Psychologické hledisko

V psychologickém slovníku je rodina definována jako „společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí“.¹⁴

Zdeněk Matějček (1994), považuje rodinu za nejstarší lidskou společenskou instituci, která vzniká jednak z přirozeného pohlavního pudu, jednak z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat a připravovat na život. Matějček (1994) zdůrazňuje, že pro děti jsou rodiči ti, kdo se k nim chovají mateřsky a otcovsky, a že není vůbec důležité, zda mají potvrzení z porodnice či ne. Podle něj má rodina důležité postavení, protože ovlivňuje vývoj dítěte v nejcitlivějších obdobích, nejpřirozenějším způsobem uspokojuje základní psychické potřeby dítěte a je modelem mezilidských vztahů, jež se stávají vzorem či inspirací pro život, a měla by dítěti poskytovat základní životní jistotu. Je důležité si uvědomit, že samotné uspokojování základních psychických potřeb není jednostranným procesem, neprobíhá tedy pouze od rodičů k dětem, ale působí i v opačném směru, od dětí k rodičům. Děti svou existencí a svým soužitím s rodiči stejně přirozeně a účelně uspokojují psychické potřeby dospělých.¹⁵

Matějček (1994) upřednostňuje pět základních duševních potřeb, které by měly být v rodině uspokojovány:

1. **„potřeba náležitého přísunu podnětů z okolí** - dítě pro podání nějakého výkonu potřebuje dostatečné množství podnětů, jež jsou zprostředkovávány smysly, a dítě je od prvních dnů života uzpůsobeno k tomu, aby je přijímalo a zpracovávalo

¹³ Havlík, R., Kořa, J.: Sociologie výchovy a školy. Praha: Portál, 2002

¹⁴ Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000

¹⁵ Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994

2. **potřeba „smysluplného světa“** - v podnětech musí být nějaký řád a smysl, který je nutný pro přeměnu podnětů na poznatky a zkušenosti, toto je základem veškerého učení
3. **potřeba životní jistoty** - tato potřeba se naplňuje především v citových vztazích k lidem, kteří jsou kolem a kteří k nám patří
4. **potřeba vlastní společenské hodnoty, potřeby být přijímán, uznáván a oceňován** - vědomí této hodnoty bývá označováno jako „identita“, čili vědomí vlastního já, neboli sebevědomí.
 - a. *nezbytnost vědět, kdo jsem*, jaký jsem, odkud přicházím, kdo jsou mí příbuzní, z jaké rodiny pocházím, jaké v ní mám místo, kdo byli mí předci, kde žili, čím se vyznamenali apod.
 - b. *nezbytnost prožitku někam patřit*, mít domov, teritorium (tedy i soukromí, svůj svět, svá tajemství), ale i potřeba sounáležitosti s rodinou apod.¹⁶
5. **potřeba „otevřené budoucnosti“ čili potřeba životní perspektivy** - jedná se o klíčový rys rodinné výchovy; uspokojování této potřeby nám umožňuje žít v čase, od minulosti do budoucnosti, na něco se těšit, k něčemu směřovat, o něco se snažit; tato potřeba není uspokojována jen z pohledu dětí, ale i dospělý člověk má silnou potřebu výhledu do budoucna, životní perspektivy a naděje; jedná se o vzájemné uspokojování, rodiče ji zajišťují dětem a děti rodičům; děti se stále na něco těší – zaměřují se na budoucnost a málo se starají o minulost, a dospělí se tak s dětmi stále na něco těší, něco starostlivě vyhlíží, něčeho se obávají,...; rodiče mají možnost se na budoucnosti dítěte osobně angažovat tím, že jeho budoucnost předvídají, plánují, formují, a tím že svůj vlastní životní čas neoddelují od času dítěte, ale že s ohledem na dítě předvídají, plánují, tak zároveň formují svou vlastní budoucnost.¹⁷

Eduard Bakalář (2002) tento výčet základních psychických potřeb doplňuje o další potřeby, které by v rodině měly být též uspokojeny.

¹⁶ Bakalář, E.: Průvodce otčovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad, 2002, str. 16

¹⁷ Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994, str. 25 - 26

1. **„potřeba poznávání** (experimentování) hraček odpovídajících věku, hry volné, tvořivé i vázané pravidly (takže i nezbytnost prostoru pro sebevyjádření, sebeprojevení, seberealizaci, a dále i prostoru pro fantazii, volný pohyb, pro pěstování zájmů od sportu po odborné koníčky apod.)
2. **potřeba kontaktu v jeho různých podobách:**
 - a. *při styku s vrstevníky* (souhra, součinnost, partnerství, kamarádství, přátelství)
 - b. *při setkání s malými dětmi i s dětmi odrostlejšími* (zkušenost pomáhat v domácnosti, nemocným a ubližovaným, učit se chování i znalostem od starších a také úctě k nim)
 - c. *při soužití s jinými dospělými i s generací prarodičů* (zkušenost pomáhat v domácnosti, nemocným a ubližovaným, učit se chování i znalostem od starších a také úctě k nim)
3. **potřeba modelu vhodného, slušného řešení mezilidských konfliktů, potřeba mužského a ženského vzoru a zkušenosti rodinného života**
4. **potřeba samostatnosti**, soběstačnosti, nezávislosti, tendence dělat věci po svém – v tom je obsažena i nezbytnost prostoru k projevení nesouhlasu, vzdoru, agrese, ale i k prosazení se, k projevení své svobodné vůle
5. **potřeba společenského uplatnění, sebevědomí a společenské hodnoty** (něco dokázat, dosáhnout úspěchu, uznání své osobnosti, nárok být respektován jako individualita)
6. **potřeba spravedlnosti, spravedlivého hodnocení i jiných „přesahů“** (patří sem úvahy o budoucnosti lidstva, víra v Boha, ale i účast v občanských, sociálních aktivitách atd.)¹⁸

Charakteristickým rysem života v rodině je oboustranné uspokojování duševních potřeb, vzájemný pocit jistoty, uvolnění, spokojenosti, radosti a ostatních pozitivních prožitků, které uspokojování psychických potřeb provázejí. Dalším důležitým rysem je trvalost a hloubka citových vztahů mezi dětmi a jejich rodiči.

¹⁸ Bakalář, E.: Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad, 2002, str. 15-17

Rodina může být chápána i jako vzdělávací prostředí, přičemž vzdělávání v rodině pak pro dítě představuje první a nejdůležitější „školu života“, v níž se vyučuje společnou činností, soužitím, sdílením životních hodnot, osobním vzorem, nápodobou a jinými způsoby.¹⁹

Rodinou se zabývá i Jan Čáp (1997) v knize Psychologie výchovy a vyučování. Rodinu považuje za první prostředí, v němž dítě od narození žije a získává základní zkušenosti ve styku s lidmi, ve kterém jsou uspokojovány jeho potřeby. Je to prostředí, které ukazuje dítěti, jak se lidé k sobě chovají, zda spolupracují a pomáhají si, nebo naopak jsou k sobě agresivní, jak reagují když se jim něco nedaří či když se dostanou do krizové situace. Dítě má možnost v rodině sledovat, jaké názory a postoje jsou adekvátní, co je úkolem muže a ženy, jak se chovají v rodině a mimo ni, jaká povolání jsou žádoucí a jaká ne. Dále rodina dítěti ukazuje, jaké cíle si člověk v životě vytyčuje, z čeho má radost a co ho uspokojuje, které hodnoty vyznává či zavrhuje. Rodina poskytuje dítěti modely k napodobování a identifikaci, předává mu základní model sociální interakce a komunikace, ovlivňuje jeho citové reagování a citové vztahy, začleňuje ho do určitého způsobu života a předává mu určité sociální požadavky a normy.²⁰

Při definování rodiny z psychologického hlediska nesmíme zapomínat na její důležitost a potřebnost v jednotlivých vývojových fázích jedince a na vývoj vzájemných interakcí mezi rodiči a dětmi. Soustavný výklad psychického vývoje člověka od prenatálního věku až do konce lidského života podává Marie Vágnerová (2000) v knize Vývojová psychologie. Z hlediska potřeb diplomové práce, především pro její výzkumnou část, je popisován vývoj pouze do konce etapy pubescence.

Pokud se tedy zaměříme na jednotlivá vývojová období, tak již v **prenatálním období** (devět kalendářních měsíců od početí) se začíná vytvářet interakce matky a plodu. Mezi matkou a plodem se v tomto období vytváří určitý komunikační systém. Komunikace není pouze jednostranná, ale zapojuje se do ní i plod, jež svými reakcemi na podněty informuje o svých pocitech.

V **novorozeneckém období** (přibližně jeden měsíc od narození) hraje matka pro dítě významnou roli. Dítě si zvyká na její hlas, pamatuje si ho a dokáže na něj reagovat.

¹⁹ Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994

²⁰ Čáp, J.: Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997

Novorozenec dokáže působit i na své okolí a získat si pozornost dospělých svým pláčem, grimasy či pohyby končetin. Prostřednictvím tohoto chování se snaží uspokojovat své potřeby.

V **kojeneckém věku** (přibližně od jednoho měsíce do 1 roku) se naplno začíná rozvíjet socializace. Každé dítě se rodí se schopnostmi upřednostňovat sociální podněty, neboť dítě dokáže nejen reagovat na podněty z okolí, hlavně na matčinu přítomnost, na kontakt s ní či na její hlas, ale též dokáže upoutat pozornost ostatních dospělých. Vztah mezi matkou a dítětem je velmi úzký, jedná se téměř o splynutí. Matka je pro dítě významným zdrojem uspokojování potřeb a prostředníkem mezi ním a okolním světem. Matka je spojována s pocitem bezpečí a jistoty.

V **batolecím období** (od 1 roku do 3 let života dítěte) se mění vztah dítěte k matce, vazba mezi nimi už není tak pevná jako v období novorozeneckém či kojeneckém. Batole se postupně odpoutává z vazby na matku a stává se do určité míry samostatné. Díky změně ve vztahu k matce se více rozvíjí vztahy k jiným rodinným příslušníkům, především k otci. Tím, že si dítě vytvoří vztah k oběma rodičům, získává možnost poznat různé varianty vztahů a těžit ze zkušeností, které odlišné vztahy nabízejí.

Pro **předškolní dítě** (od 3 přibližně do 6 let) mají rodiče významnou roli zejména po stránce emocionální. Rodiče jsou pro dítě v předškolním věku ideálem, který se snaží napodobovat. Dítě se s rodiči ztotožňuje, přijímá jejich veškeré postoje, hodnoty a projevy a přisuzuje jim všemocnost.²¹

Školní věk, tj. období, kdy dítě navštěvuje základní školu, se rozděluje na tři etapy:

1. „**Mladší školní věk** - přibližně od 6 - 7 let do 8 až 9 let
2. **Střední školní věk** - přibližně od 8 - 9 let do 11 - 12 let, jedná se o období, kdy dítě přechází na 2. stupeň základní školy a začíná dospívat; toto období je označováno jako přípravná fáze na dospívání
3. **Starší školní věk** - navazuje na předchozí období a trvá do ukončení základní školní docházky - přibližně do 15 let; období staršího školního věku bývá označováno jako pubescence“²²

²¹ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie. Praha: Portál, 2000

²² Vágnerová, M.: Vývojová psychologie. Praha: Portál, 2000, str. 148

Pro dítě školního věku, je rodina velmi důležitá, neboť stále uspokojuje jeho základní potřeby. Vztahy mezi rodiči a školákem jsou ještě silné a postupně se stávají diferencovanějšími. Rodinný život je komplexem rozmanitých a zároveň stabilních interakcí, které jsou projevem specifického vztahu mezi rodiči a dítětem. Otec i matka jsou naprosto samozřejmou součástí rodiny a uspokojují řadu psychických potřeb školáka.

V **období dospívání**, jež je přechodnou dobou mezi dětstvím a dospělostí začínající přibližně v 11 letech a končící dosažením dospělosti ve 20 letech, dochází k značné proměně rodinných vztahů. Dospívající si vytváří vlastní identitu a odmítá jakoukoliv manipulaci ze strany rodičů.

Období dospívání vývojoví psychologové rozdělují na dvě etapy - **pubescence** (přibližně od 11 do 15 let) a **adolescence** (přibližně od 15 do 20 let). Z důvodu realizace výzkumu na základní škole, je blíže specifikována především první etapa dospívání.

Období pubescence je doprovázeno procesem emancipace, jejíž tempo se s rostoucím věkem stále zrychluje. Emancipaci můžeme chápat jako vymanění či osvobození od rodiny, díky níž dochází k proměně citové vazby k rodičům a pocit bezpečí a jistoty, který rodina poskytuje, je vnímán pouze symbolicky. Dospívající jedinec usiluje o rozvíjení své vlastní identity, která by byla individuálně specifická, odlišovala jej od ostatních jedinců a tvořila z něj zcela samostatnou bytost. Pubescent odmítá totožnost s rodiči, zpochybňuje jejich řád a veškeré hodnoty či normy, touží být na rodině nezávislý a vazbu na rodiče nahrazuje vazbou na své vrstevníky. Dítě přisuzuje svým vrstevníkům značný význam, neboť u nich nachází podporu a pocit jistoty a bezpečí, jež mu dříve poskytovalo rodinné prostředí. K rodičům se staví dosti negativně a kritizuje jejich rady a doporučení. Přesto má v rodině stále roli dítěte, z níž plynou určité povinnosti a práva. V období pubescence může nastat zdánlivý konflikt mezi potřebami rodičů a jejich dospívajících dětí, neboť rodiče touží po stále stejném citovém vztahu ke své ratolesti a nechtějí si připustit jakoukoliv změnu.²³

V průběhu 80. let 20. století se začíná vytvářet nový psychologický obor zabývající se rodinou. Jedná se o **psychologii rodiny**, za jejíž hlavní propagátory jsou považováni Richard Mikesell, Georgie Nixon, Don-David Lustrman, Florenc

²³ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie. Praha: Portál, 2000

Kaslowová. Dříve bylo na rodinu nazíráno velmi okrajově a nebyla předmětem studia žádné psychologické disciplíny. Rodina byla chápána velmi jednoduchým způsobem, především jako dyáda matka-dítě.

Psychologie rodiny vychází z několika disciplín, jde především o vývojovou, sociální a klinickou psychologii a o sociologii rodiny. Psychologie rodiny bývá definována jako akademická specializace v rámci psychologie zabývající se studiem vztahů mezi jedincem a rodinou. Irena Sobotková (2001), jež podala teoreticko-metodologický základ psychologie rodiny v českém prostředí, uvádí, že tento obor je doprovázen jistým paradoxem, neboť nově konstituující obor se z hlediska praktické aplikace zdárně rozvíjí již delší dobu a to v oblasti rodinného poradenství a rodinné terapie.²⁴

Psychologie rodiny upřednostňuje systémový přístup k rodině, neboť jej považuje za nejvhodnější při popisu rodiny z hlediska složitosti jejího fungování. Podle Kratochvíla (In Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001) je v systémovém pojetí zdůrazňována celost a organizace, dynamická interakce subsystémů, interakce systému s prostředím, propojenost a komplexnost procesů. Sobotková (2001) z hlediska systémového přístupu uvádí charakter rodiny takto: „Rodina musí být v rovnováze a mít určitý řád, aby mohla být adaptabilní a přitom si uchovat pocit kontinuity, rodinné identity. Současně musí citlivě reagovat na potřeby změny a růstu jak u jednotlivých členů rodiny, tak u rodiny jako celku, a také reagovat na měnící se vnější podmínky.“²⁵

Sobotková (2001) ve své knize uvádí popis rodinných systémů Kantora a Lehra (In Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001), kteří jejich základní charakteristiky shrnuli do čtyř tezí.

- **„rodinné systémy jsou organizačně složité** - rodiny vytvářejí spletité sítě vzájemně propojených vztahů
- **rodinné systémy jsou otevřené** - otevřenost podmiňuje životaschopnost systémů, schopnost reprodukce či kontinuity a schopnost změny
- **rodinné systémy jsou adaptabilní** - vyvíjejí se a mění na základě citlivých reakcí na podněty vnějšího i vnitřního původu

²⁴ Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001

²⁵ Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001, str. 22

➤ *rodinné systémy jsou systémy průběžné informační výměny*²⁶

Podle Sobotkové (2001) je podstatným rysem rodinných systémů míra jejich otevřenosti či uzavřenosti. Uzavřenější systémy se stávají rigidními, nejsou schopné reagovat na změny a neumožňují rozvoj svým členům. V takovém systému je snižována schopnost snášet stres a rodina je zranitelnější v krizových situacích. Otevřenější systémy jsou adaptabilnější, schopné přijímat nové zkušenosti a měnit nefunkční či nevhodné vzorce. Díky výměně informací s okolím, jsou schopné bojovat s nejrůznějšími krizemi.²⁷

Jako každý systém se skládá z dalších částí nižší úrovně, je tomu tak i v systému rodinném, jež se skládá z několika subsystémů. Jedná se o subsystém:

- *„manželský či partnerský* - základní subsystém, který má ústřední roli ve všech vývojových fázích životního cyklu rodiny, neboť vztah mezi mužem a ženou, způsob jejich rozhodování, řešení konfliktů, plánování budoucnosti a uspokojování potřeb značným způsobem ovlivňuje vývoj dítěte
- *rodič - dítě* - tento subsystém vzniká okamžikem početí a jsou tak rozšiřovány hranice subsystému manželského; narození dítěte přináší bohatou životní zkušenost a radost, ale často tato skutečnost může vést ke krizi či dokonce k rozpadu nově vzniklé rodiny
- *sourozenecký* - díky tomuto subsystému se dítě učí spolupráci, soutěžení, vzájemné podpoře, učí se vyjednávat a vytvářet kompromisy²⁸

V rodinném systému existují i jiné subsystémy, ty ale mají přechodný charakter, např. matka - mladší dítě, otec - starší dítě aj. Mezi jednotlivými subsystémy existují hranice, jež jsou velmi důležité zejména z hlediska fungování rodiny a měly by být pevné, ale zároveň pružné. Každý subsystém má hranice vnější a vnitřní, přičemž vnější hranice chrání integritu rodiny a vnitřní jednotlivé subsystémy rozlišují. Klíčovou charakteristikou hranic je jejich propustnost nejen mezi subsystémy, ale i mezi rodinným systémem a okolím. Propustnost hranic se projevuje jako otevřenost

²⁶ Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001, str. 23

²⁷ Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001

²⁸ Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001, str. 25

a ideálním stupněm je střední míra otevřenosti, neboť příliš otevřené hranice vypovídají o nějaké dysfunkci a málo otevřené hranice o nějaké skutečnosti, se kterou se rodina nedokáže vypořádat. Hranice rodiny se proměňují vždy v závislosti na typu rodinného systému a na vývojové fázi a situaci rodiny. Typ rodinného systému ovlivňuje propustnost svou organizací, pokud se jedná o rodinu se silnou organizací, mívá hranice nepropustné, v opačném případě má rodina hranice vůči svému okolí propustné. Z hlediska vývojové fáze jsou hranice velmi tenké po narození dítěte, naopak při ztrátě některého člena se rodina více uzavírá.²⁹

2 KULTURNĚHISTORICKÝ KONTEXT VE VÝVOJI SPOLEČNOSTI A RODINY

Rodina prošla dlouhým vývojem, složitými dějinami mezilidských vztahů mezi mužem a ženou i svazků, které mezi sebou uzavírali. Prošla tradicemi, zvyklostmi, obřady, více nebo méně zasahujícími do intimního soužití. Rodina podléhala také vlivům sociálním, náboženským, politickým, ekonomickým a dalším, které na ní zanechávaly své stopy.

Dříve existovaly dva oddělené světy - jeden mužský a druhý ženský. Mezi nimiž se nacházelo málo cest, které je spojovaly, neboť svět mužů byl považován za nadřazený. Role mužů a žen byly striktně oddělovány. Od žen se očekávalo, že vytvoří svému muži a dětem domov, v němž bude hlavou rodiny otec. Otec byl považován za přirozenou autoritu.

Z historického hlediska se předpokládá, že rodina existovala již v době kamenné. V *pravěké společnosti* žil člověk ve skupinách, jež byly pokrevně spřízněné, a uplatňoval se především ženský princip, jenž byl posvátný a projevoval se rozením dětí a péčí o ně. Pro toto období byla typická malá, početně stabilizovaná společenství s nízkou porodností a rodina měla matriarchální charakter. Po tzv. neolitické revoluci (v období mezi 10. až 8. tisíciletí př. n. l.) dochází ke změně rodinné situace, neboť vedoucí postavení ve společnosti i v rodině začínají obsazovat muži a v civilizovaných

²⁹ Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001

společnostech si svou pozici udržují až do 20. století. Ke změně dochází i v oblasti porodnosti a počet dětí v rodinách začíná výrazně stoupat.

Ve *starověkém období* měla společnost podobu rodu, který byl tvořen souborem rodin, v němž muži odvozovali svůj původ od společného předka, uctívali jej a používali jeho jméno. Rodina v této době měla patriarchální charakter a mužský a ženský svět byl striktně oddělován. Ve starověké společnosti se muži ženili hlavně proto, aby měli mužského následovníka, který by udržoval rodinný kult. Ženy měly v rodině podřízené postavení a mohly se zdržovat jen ve vyhrazených prostorech, bylo jim umožněno jen minimální vzdělání. Vdané ženy měly povinnost pečovat o domácnost, co bylo mimo ni, se jich netýkalo. V prvním desetiletí našeho letopočtu byly vydány nové zákony podporující tradiční rodinná pouta, byly zvýhodňované rodiny s více dětmi a silně se odsuzovala nevěra.

Ve *středověku* se objevují nové formy organizace společnosti. Bylo tolerováno mnohoženství, častým jevem také bylo soužití ženy s více muži. Středověká rodina měla stále patriarchální charakter a byla považována za velmi důležitou instituci pro existenci člověka, neboť bez příslušnosti k feudálnímu pánovi a bez příslušnosti k rodině neměl ve společnosti místo. V této době se prosazoval typ rodiny velmi rozsáhlé, v níž byla potlačována autonomie jedince, bylo mu vnucováno vlastnictví, odpovědnost a kolektivní činnosti. Soužití širších rodin bylo typické zejména pro venkovské prostředí, ve městech měli velkou rodinu jen ti nejmajetnější.

Pro *novověké období* jsou typické velké, vícegenerační rodiny, které plní mnoho funkcí. Především zajišťují biologickou a sociální reprodukci člověka, poskytují svým členům ochranu a pomoc v každodenním životě i v situacích ohrožení, mívají podobu ekonomické a často výrobní jednotky, kontrolují chování a jednání jednotlivých členů a dohlíží na dodržování společenských norem. Jedná se především o patriarchální rodinu s přísnou vládou otce, která byla označována za tradiční. Tento typ rodiny se však postupně začíná proměňovat. Rodina už není tak otevřená svému okolí a zvyšuje se i autonomie jejích členů, kteří již nejsou pod veřejnou kontrolou. Změna byla vyvolána především hnutím za ženskou emancipaci. Postupně se začaly stírat rozdíly mezi muži a ženami, sňatky se řídily pouze přáním snoubenců a souhlas rodičů už byl jen dodatečnou formalitou. Rodina se stává prostředím uspokojování citových potřeb, přerozdělování ekonomických hodnot, konzumu a rekreace. Rodina je vnímána jako

útočiště před veřejným životem a stává se společenstvím nabízejícím uplatnění trvalých hodnot.³⁰

Charakteristickým rysem *současné rodiny* je především její privatizace a socializace, neboť kvalita rodiny je posuzována podle kvality interpersonálních vztahů v rodinném prostředí a stále více do ní zasahuje stát. Rodina se tak stává jeho pomocným nástrojem, který kontroluje, podporuje a reguluje vztahy mezi členy. Současná rodina se vyznačuje větší závislostí na státu, větší nezávislostí na příbuzných a větší nezávislostí manželů na rodině. Dále je pro ni charakteristické, že klade důraz na vzájemné vztahy, snaží se zachovat a ochránit svou intimitu a vyznačuje se individualitou a autonomií svých členů. Velké rodiny se proměňují v menší jednotky, kde společně žijí jen rodiče a děti, jejichž počet je mnohem menší než dříve, jedná se tedy o rodinu nukleárního charakteru. Rodina je založená na rovnoprávnosti a poskytuje svým členům více soukromí a zároveň určitou volnost. Snižuje se její role v oblasti socializaci dítěte, neboť o výchovu dětí se dělí se školními a mimoškolními zařízeními. Postupně ztrácí některé své funkce, jež plní příslušné instituce. Přesto má stále funkci biologickou, výchovnou, ekonomickou, uspokojuje základní potřeby, poskytuje porozumění, vzájemnou pomoc, lásku, jistotu a bezpečí a má rozhodující vliv na utváření osobnosti dětí.

Jak už bylo řečeno výše rodina je stále více závislá na státu. Jeho působení má vést k upevnění vazby mezi matkou a dítětem a ke snížení počtu odložených dětí. Dále stát podporuje ochranu dětí a pomáhá rodičům v péči o děti, snaží se o nižší závislost rodiny na podpoře příbuzných, ženy na muži a dítěte na rodičích. Stát tedy reguluje soukromou sféru prostřednictvím různých nástrojů a opatření. Na právní úrovni využívá k regulaci například zákon o antikoncepci, o přerušení těhotenství, o rozvodu a rodičovských právech. Z hlediska ekonomického reguluje soukromou sféru především systémem sociálního zabezpečení a daňovou soustavou. Na institucionální úrovni vychází stát vstříc požadavku rodin na časně zařazení dětí do mateřských školek a škol, což umožňuje emancipaci matek.³¹

Pro současnou rodinu jsou charakteristické následující trendy:

- pokles významu rozšířených rodin a jiných příbuzenských skupin

³⁰ Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1994

³¹ De Singly, F.: Sociologie současné rodiny. Praha: Portál, 1999

- všeobecná tendence ke svobodné volbě manželského partnera
- tendence odkládat sňatky a rození dětí na dobu co nejpozdější
- nárůst počtu rodin založených neformálně, bez legálního sňatku
- nárůst počtu svobodných matek
- zvyšování rozvodovosti
- pokles ochoty lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a mít další děti
- tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec
- nárůst neúplných rodin s jedním rodičem a rodin nově složených nebo obnovených (domácnost tvořená párem, jehož alespoň jeden člen má již za sebou nějakou manželskou zkušenost a stará se o jedno ze svých dětí z prvního manželství)
- nárůst mimomanželských porodů
- snižování porodnosti
- rostoucí význam antikoncepčních prostředků
- předmanželská zkušenost v oblasti sexu
- zralost partnerů při prvních intimních zkušenostech bývá často jen fyziologická; po psychosociální stránce nejsou partneři většinou dostatečně zralí, to vede ke značně volnému a nezodpovědnému přístupu k sexu, který bývá považován za zdroj osobního uspokojení
- stírání specifčnosti mužských a ženských rolí³²

S tendencí odkládání rození dětí na dobu co nejpozdější velice úzce souvisí pohled současné společnosti na rodičovství, která jej vnímá jako určitou oběť. Někteří jedinci považují rodičovství za oběť, protože pro ně představuje narušení jejich kariéry, finanční znevýhodnění a omezení osobní svobody. Dalším důvodem odkladu rození dětí bývá i změna navyklých způsobů využívání volného času a ovlivnění manželského vztahu. Mnoho žen a mužů také často odsunuje rodičovství z důvodu obav, zda budou dobrými rodiči, a protože se jedná o nezvratné rozhodnutí, které nelze vzít zpět.

Nesmíme však zapomínat na to, že rodičovství je i dobrým přínosem, protože poskytuje rozvoj vztahů a nové zkušenosti, přináší osobní naplnění a dává životu hlubší

³² Srov. Helus, Matoušek, Sobotková

smysl, neboť žít pro někoho, kdo nás bezvýhradně potřebuje, je na nás zcela odkázán, dává našemu životu nový rozměr. Rodičovství je známkou dospělosti, zajišťuje pokračování rodu a také je výzvou a zdrojem podnětů. Přijetí role matky/otce je šancí vzájemného sblížení obou rodičů a obnovy lásky ve zcela novém jejím významu. Rodičovská role dává lidem příležitost poznat sebe i druhého tak, jak by to bez dítěte nebylo možné, a může být výzvou vydat ze sebe to nejlepší.³³

3 PŘEDPOKLADY PRO RODIČOVSTVÍ

Podle Matouška (1994) je při zakládání rodiny důležité věnovat pozornost biologické zakotvenosti rodičovského a partnerského chování a uvádí, že biologická rozdílnost mužů a žen je podmínkou dobrého fungování rodiny.

Biologická rozdílnost je přínosná zejména ve výchově dětí, neboť děti, o které pečují oba rodiče, mají možnost poznat různé varianty vztahů a těžit ze zkušeností, které odlišné vztahy nabízejí, děti mají k dispozici vzory obou pohlaví, mají možnost poznat různé role, postoje a vzorce chování a v budoucím životě nemívají tolik problémů s navazováním partnerského vztahu a s rodinným soužitím jako děti vychovávané pouze jedním rodičem.

Na základě rozdílnosti jednotlivých pohlaví Matoušek (1994) usuzuje, že muž je lépe vybaven pro ochranu rodiny před vnějším nebezpečím a je jejím živitelem. Žena má naopak předpoklady pro řešení vnitřních záležitostí rodiny. Obě pohlaví se tak vzájemně doplňují. V současné společnosti se však tento jev snaží změnit vzájemným sblíčováním, prolínáním a v některých případech i výměnou mužské a ženské role. Objevuje se snaha prosadit stejnou viditelnost, stejné postavení a účast obou pohlaví ve všech sférách veřejného a soukromého života. Tato skutečnost dle názoru Matouška ale vede ke zvyšování nároků, pro které nemají muži a ženy zcela ideální předpoklady. Po mužích se totiž vyžaduje větší zájem o rodinu, schopnost podílet se na péči o děti, vyšší podíl na domácích pracích. Od žen se zas očekává, že se ve veřejné sféře dokáží prosadit, zvýší svou výkonnost, budou odolné vůči stresu a že budou zcela nezávislé.

³³ Srov. Dunovský, Helus, Sobotková

Matoušek (1994) také uvádí, jaké partnery jednotlivá pohlaví upřednostňují a co od nich vyžadují. Podle něj si žena svého partnera důkladně prověřuje, protože potřebuje mít jistotu, že se dokáže o ní a o dítě postarat. Domnívá se, že žena vyhledává především pracovitě, cílevědomě, bohaté a mocné muže, jenž jsou o něco starší než ona, a nezáleží jí tolik na jejich zevnějšku. Naopak muži upřednostňují mladé, zdravé a hezké partnerky, neboť tímto výběrem si chtějí biologicky zajistit zdravé a zdatné potomstvo.³⁴

Je velmi obtížné posoudit, zda rodiče mají dostatečné předpoklady pro výchovu dítěte. Středem pozornosti musí být vždy zájmy a potřeby dítěte. Ke zdravému vývoji vlastní osobnosti dítě nutně potřebuje osobní vzor, rodičovskou lásku, podnětné prostředí, socioekonomické zajištění a širší sociální zázemí.

Podle Eduarda Bakaláře (2002) jsou možným přístupem k posuzování kvalit rodiče následující kritéria.

1. **„Osobnost rodiče.** Toto kritérium je spojováno zejména s dobře fungující osobností, citovou a psychosociální zralostí a produktivní orientací. Osobnost rodiče je považována za nejdůležitější kritérium, neboť její kvalita, její zralost, její hodnoty apod. se přímo nebo zprostředkovaně promítají i do dalších kritérií. Podle Bakaláře (2002) by rodič měl mít dobrou dávku lidské slušnosti, měl by mít alespoň částečně ucelený obraz o tom, jaký svět je, a dovednosti, jak se v něm pohybovat. Měl by být schopen realisticky vidět své dítě – jeho vlastnosti, schopnosti, nedostatky apod. Každý rodič by také měl umět dávat i brát, umět se zasmát i sám sobě atd.
2. **Vztah rodiče k dítěti.** Z hlediska vztahu rodiče k dítěti by měl rodič ke svému dítěti vždy chovat zdravou lásku, zaměřenou na jeho rozvoj a štěstí. K dalším požadavkům patří znalosti o vnitřním světě dítěte a schopnost realisticky vidět jeho klady a zápory. Rodič by se měl také podílet na základních aktivitách péče o dítě a měl by projevovat vůči dítěti emoční vřelost a dávat mu svou lásku jasně najevo celým svým chováním.
3. **Charakter, morálka a struktura mravních norem rodičů.**

³⁴ Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1994

4. *Respektování práva dítěte se stýkat s oběma rodiči.*
5. *Vzor pro vytvoření sociální, zejména sexuální role, identity.*
6. *Úroveň vzdělání a inteligence rodiče.*
7. *Šíře rodinného zázemí.*
8. *Kontinuita prostředí pro dítě.*
9. *Socioekonomický status rodiče.* S tímto kritériem je spojována dostupnost finančních prostředků, které má rodič k dispozici na základě způsobilosti k vyšším příjmům, dané vzděláním, kvalifikací, schopnostmi, podnikavostí, pracovitostí apod.“³⁵

4 FUNKCE RODINY

Během svého vývoje rodina plnila mnoho funkcí. Postupem času některé z nich ustupovaly do pozadí či zcela zmizely, jiné nabývaly na závažnosti. Rodina by měla vždy poskytovat pocit bezpečí a jistoty, dostatek podnětů a uznání, emocionální zázemí, základní zkušenosti, postoje a hodnoty a být tak základnou, umožňující vstup do společnosti. Současná rodina tak musí plnit následující funkce, jejichž realizace má zásadní význam pro zdravý vývoj dítěte a pro jeho úspěšnou socializaci

1. Funkce biologicko-reprodukční

Tato funkce zabezpečuje udržení života početím a porozením nového člověka a může se uplatnit i mimo rodinu. Avšak v rodině nabývá svůj plný význam, protože přivádí na svět nového jedince a zároveň se mu snaží zajistit potřebné podmínky pro život a pro jeho další vývoj.

2. Funkce emocionální

Emocionální funkce je považována za nejzásadnější a její význam stále roste. Je vázaná na plně rozvinutého člověka, zralého a odpovědného, pro něhož je citový vztah základem jistoty a citovým zázemím, je vnímána jako nejdůležitější faktor rodinné soudržnosti a je potřebná stejně tak pro dítě jako pro dospělého. S touto funkcí je spojována tvorba domova, který představuje jádro soukromého prostoru, do kterého se

³⁵ Bakalář, E.: Průvodce otčovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad, 2002, str. 22-32

člověk dnes a denně znovu vrací, nachází v něm útočiště v existenciálních chvílích svého života a v osobně prožívaných životních krizích.

3. Funkce ekonomicko-zabezpečovací

Jedná se o funkci, která se vztahuje na dítě i na všechny ostatní členy rodiny. Dříve byla důležitá především její výrobní složka. V současnosti se rodina stala spotřební jednotkou závislou na výrobní činnosti společnosti, přesto si ponechává jisté prvky výroby, především se jedná o vnitřní činnost rodiny zajišťující hmotné zabezpečení. Zabezpečovací funkce se týká jak oblasti materiální, tak i oblasti sociální a duševní, z čehož vyplývá poskytování životní jistoty.

4. Funkce socializačně-výchovná

Nejvýznamnější funkcí rodiny je funkce socializační, výchovná a vzdělávací, která zajišťuje společenskou kontinuitu. Zaměřuje se na dítě, na péči on něj, na jeho výchovu a přijetí. Je s ní spojována snaha porozumět dítěti, uspokojovat jeho potřeby a dále jej rozvíjet. Jejím východiskem jsou především pozitivní emocionální vztahy a rodinná atmosféra. Ve výkladu o této funkci se nesmí zapomínat na vztah ke škole, která přejímá vzdělávací úlohu rodiny a stává se součástí jejího životního stylu. Škola dítě připravuje na budoucí povolání, dále jej kultivuje, vede k vnitřní disciplíně a rozvíjí jeho tvůrčí potenciál. Tímto se funkce rodiny a školy vzájemně doplňují.³⁶

5 TYPY RODIN

Rodiny můžeme klasifikovat z různých hledisek. Nejčastěji se uplatňuje hledisko funkčnosti. Z tohoto hlediska mluvíme o rodinách eufunkčních, problémových, dysfunkčních a afunkčních. Rodiny však můžeme rozlišovat též podle jejich struktury či původu. Podle struktury se rodiny dělí na nukleární, rozšířené a neúplné, z širšího pohledu můžeme do tohoto rozdělení zahrnout i rodiny doplněné a smíšené. Při uplatnění hlediska původu jsou to rodiny orientační a prokreační. Při klasifikaci se může uplatňovat i hledisko otevřenosti či uzavřenosti hranic rodiny, pak hovoříme o rodině otevřené a uzavřené.

³⁶ Dunovský, J. a kol.: Sociální pediatrie. Praha: GRADA Publishing, 1999

5. 1 Klasifikace rodin z hlediska jejich funkčnosti

V této oblasti má největší zásluhy Jiří Dunovský (1999), který je autorem diagnostického nástroje pro hodnocení funkčnosti rodiny založeného na dotazníkové formě. Autor na základě ověření dotazníku stanovil čtyři základní skupiny či pásma funkčnosti rodinného systému: rodiny eufunkční, problémové, dysfunkční a afunkční.

➤ *Eufunkční rodiny*

V tomto případě se jedná o blahopůsobilé rodiny, tedy rodiny, jež naplňují všechny výše zmiňované funkce a jsou zajištěny kvalitní socializační podmínky, dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch.

➤ *Problémové rodiny*

Za problémové rodiny jsou považovány rodiny se závažnějšími poruchami některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Tyto rodiny jsou schopné problémy řešit vlastními silami nebo vyhledávají pomoc zvenčí.

➤ *Dysfunkční rodiny*

Dysfunkční rodiny se potýkají s vážnými a dlouhodobými poruchami některých nebo všech funkcí rodiny, jež narušují a poškozují rodinu jako celek a vývoj a prospěch dítěte. Tyto rodiny nejsou schopné danou situaci samy vyřešit, potřebují proto pomoc příslušné instituce. Příkladem dysfunkčních rodin mohou být rodiny narušené alkoholismem, rodiny s podprůměrným příjmem, rodiny zatížené psychickými či jinými poruchami, rozpadající se rodiny.

➤ *Afunkční rodiny*

Takto jsou označovány rodiny potýkající se s poruchami značného rázu, díky kterým nejsou schopné plnit svůj účel, škodí dítěti a dokonce ohrožují jeho existenci. Bývá tomu tak zejména v rodinách, kde se hromadí nejrůznější patologické jevy. Těmto rodinám často není pomoci a jediným řešením je odebrání dítěte z jejich péče.³⁷

Zdeněk Helus (2007) pásma funkčnosti rodinného systému rozšiřuje ještě o *pásma funkčních rodin s přechodnými, více či méně vážnými problémy*, které

³⁷ Dunovský, J. a kol.: Sociální pediatrie. Praha: GRADA Publishing, 1999, str. 106 - 109

dokážou rodiny vždycky vyřešit a díky nim se pozitivně rozvíjet a upevnit. Problémy v rodině mohou být způsobeny vlastnostmi členů rodiny, vnějšími okolnostmi, osobním selháním, nejrůznějšími životními událostmi, konflikty a strádáním v důsledku špatných bytových poměrů či finanční nouze, potížemi s dítětem (v době dospívání, v důsledku s nemocí), dočasnými krizemi v manželských vztazích apod. Členové rodiny si však uvědomují ohrožení rodinných funkcí v krizové fázi, a proto vždy jednají velmi opatrně a snaží se co nejdříve dát vše do pořádku.³⁸

5. 2 Klasifikace rodin z hlediska jejich struktury a původu

➤ *Nukleární rodina*

S rodinou nukleárního typu se můžeme setkat ve všech společnostech. Nukleární rodina se skládá ze dvou generací - z generace otce a matky a generace dětí.

➤ *Rozšířená rodina*

Jedná se o typ rodiny, kdy ve společné domácnosti žijí kromě rodičů a jejich dětí i další příbuzní, její součástí tedy mohou být prarodiče, bratři a sestry se svými partnery, bratřanci a sestřenice. V současné době však její význam značně klesá, neboť mnoho mladých lidí se stěhuje z oblastí, kde vyrůstali. To má za následek, že se lidé žení, vdávají a vychovávají děti daleko od prarodičů a ostatních příbuzných.

➤ *Neúplná rodina*

O neúplné rodině hovoříme tehdy, pokud chybí otec nebo matka. Častějším jevem je nepřítomnost otce. Žije-li rodina bez otce, narušuje se tím vývoj dítěte, neboť otcův výchovný vliv má význam pro utváření charakterových vlastností. Situace v rodině bez otce většinou ztěžuje i zaměstnání matky, která přebírá i úlohu živitelky, přichází domů často vyčerpaná a zpravidla nemá již dostatek sil poskytovat dítěti dostatek něhy a lásky, chybí i kontrola volného času dítěte. Nepřítomnost otce bývá kompenzována jinými muži, s nimiž je rodina v úzkém kontaktu, může to být dědeček, strýc, matčin přítel. V případě nepřítomnosti matky jsou děti ochuzeny o mateřskou něhu a trpí těžkými komplexy méněcennosti, které u nich vyvolávají nadměrnou ctižádostivost a touhu po lásce.

³⁸ Helus, Z.: Sociální psychologie pro pedagogy. Praha: GRADA Publishing, 2007

➤ ***Orientační rodina***

Orientační rodina je rodinou původní, do které se dítě rodí a která mu poskytuje základní sociální zkušenost a vzory, dává mu nejdůležitější orientaci do života a uspokojuje jeho potřeby.

➤ ***Prokreační rodina***

Jedná se o označení rodiny, jež si člověk vytváří jako dospělý a přináší si do ní hodnoty a zkušenosti získané v orientační rodině a v menší či větší míře opakuje to, co viděl u svých rodičů, anebo se snaží o pravý opak.

➤ ***Doplňená rodina***

O doplněné rodině hovoříme v případě, že jeden z rodičů není biologickým rodičem dítěte.

➤ ***Smíšená rodina***

Smíšené rodiny nejčastěji vznikají, uzavřou-li oba bývalí partneři nová manželství, přivádějící si do manželství nejen děti z předchozích svazků, ale také další členy svých původních rodin. Existuje však i jiné pojetí, a to, že se jedná o rodinu vznikající soužitím či sňatkem rodičů nebo adoptí dítěte jiného etnika či rasy.

➤ ***Otevřená rodina***

Otevřená rodina je adaptabilnější, schopná přijímat nové zkušenosti a měnit nefunkční či nevhodné vzorce. Díky výměně informací s okolím je schopná bojovat s nejrůznějšími krizemi a řád a změna vyplývají z interakce relativně pevných, ale vyvíjejících se rodinných struktur.

➤ ***Uzavřená rodina***

Pro tento typ rodin jsou typické pevné, rigidní struktury. Uzavřené rodiny nejsou schopné reagovat na změny, neumožňují rozvoj svým členům, nemají dostatečnou schopnost snášet stres a jsou zranitelnější v krizových situacích.

6 VÝVOJOVÉ FÁZE RODINNÉHO ŽIVOTA

Během rodinného života nastávají tři vývojové fáze - párování, rozšíření a stažení.

Fáze párování je počáteční fází, při které se dva dospělí jedinci seznamují, navazují vztah, poznávají své vlastnosti, klady a zápory, svá očekávání, životní styl, zvyklosti a návyky, vzájemně uspokojují své potřeby a tráví spolu stále více volného času. Po nějaké době se mezi původně cizími lidmi vytváří silné pouto a začínají řešit otázku společného bydlení. Tato fáze většinou končí sňatkem, i když v současné době mladé páry upřednostňují spíše společné soužití bez sňatku.

Manželství patří mezi nejstarší sociální instituce v dějinách lidstva a funguje jako potvrzení kvality partnerského vztahu, samozřejmě není podmínkou, protože jak už bylo řečeno, v současné době se objevují různé formy soužití. Uzavřením manželství získávají partneři nová privilegia a povinnosti a jejich nová role se stává významnou součástí osobní identity. Manželství představuje základ pro vytvoření nového rodinného zázemí nahrazující orientační rodinu. V první fázi manželství dochází nejprve k adaptaci na nové role, na nový způsob života, k vzájemnému poznávání v situacích společného soužití a k vymezování pravidel soužití. Proces adaptace je spojován s potřebou intimity, vzájemného vztahu, sounáležitosti a sdílení a zároveň s potřebou autonomie, sebeprosazení a uspokojování individuálních potřeb. Vždy je nutné nalézt kompromis k zajištění obou potřeb.

Po fázi párování nastupuje fáze označována jako **rozšiřování (expanze)**. V této fázi přichází do rodiny nový člen, který ovlivňuje zásadním způsobem životní styl rodiny, vzájemný vztah obou manželů a mění jejich dosavadní role. Zaměřují se na vývoj a výchovu dítěte, na uspokojování jeho potřeb a snaží se pro něj vytvořit prostředí plné lásky, bezpečí a jistoty. Rodičovská role je důležitou součástí identity dospělého člověka, která přináší mnoho povinností a omezení, klade značné nároky. Narození dítěte také přináší určité oživení, poskytuje nové zážitky a zkušenosti, ale může vést i k první manželské krizi, neboť matka po porodu soustředí svou pozornost především na dítě a otec dítěte se dostává do pozadí. Někteří muži dítě vnímají jako svého konkurenta, žárlí na něj a jsou velmi podráždění, že jim žena nevěnuje už takovou

pozornost jako dříve. Po narození dalších dětí jsou již rodiče mnohem zkušenější a není mezi nimi takové napětí jako při narození prvního dítěte.

Nástup dítěte do školy představuje ve vývoji rodičovské role důležitý okamžik a vede ke změně rodinné situace, matka se opět vrací ke svému zaměstnání, znovu navazuje širší společenské kontakty a věnuje více času svým pracovním ambicím a zájmům. V rodině se uplatňuje nový životní styl, pro který je charakteristická harmonická spolupráce obou partnerů, vzniká tak pevný pracovní rytmus a oba partneři jsou stále více vytiženi. Nová situace v rodině je také ovlivňována postojem rodičů ke škole, neboť ji dítěti prezentují jako nutnost a nezbytnost pro jejich budoucí život.

S věkem dětí roste časový prostor pro rodiče a jejich volný čas. Rodiče se často navracejí ke svým dřívějším aktivitám a zájmům, které uskutečňují ve společnosti dětí. S rostoucím věkem dětí se dostavuje touha osamostatnit se od rodiny. Značný význam získává především vrstevnická skupina, se kterou se děti identifikují, prostřednictvím ní uspokojují své potřeby, učí se různým dovednostem, sdílejí a řeší s ní různé problémy. V období dospělosti se dostavují neshody s rodiči, děti jsou k nim velice kritičtí, nedovedou rodiče ocenit a neberou jejich rady, postoje a názory vážně a často tak dochází ke konfliktům. Dospívající si buduje novou identitu, proměňuje své chování a postoje, experimentuje. V období dospívání se začínají proměňovat sociální role, jsou navazovány první partnerské vztahy a dochází k prvnímu sexuálnímu styku. Dospívání dětí je pro rodiče jedním ze signálů stárnutí, připomínající jistou omezenost dalšího života. S tímto obdobím je spojována i ztráta jistot a zpochybňování rodičovské autority, jež je významnou součástí identity rodičů a podporuje jejich sebeúctu.

Poslední fází rodinného života je **stažení (kontrakce)**, která začíná osamostatněním dětí, jejich pronikáním do jiných sociálních prostředí a nakonec jejich odchodem z rodiny, který má značný vliv na její strukturu. Rodičovská role postupně ztrácí svůj význam, který měla pro dítě nižšího věku, a rodiče si musejí najít nový způsob jejího naplnění, hledat nový smysl manželství, změnit svůj životní styl, zvolit si náplň volného času a nový cíl. Tato situace, označovaná jako „*prázdné hnízdo*“, je velmi obtížná zejména pro matku, která se trápí pocitem ztráty smyslu života, avšak i muži mohou reagovat na odchod dětí velmi citlivě. Odchod z rodiny může být vnímán jako určitá svoboda a úleva od povinnosti, ale na druhé straně může vést k pocitům osamělosti a prázdnoty. Rodinné hranice se pomalu začínají zmenšovat a znovu sílit

kolem původního rodičovského páru. Manželé rekapituluji, zvažují a hodnotí svůj dosavadní způsob života, hledají náhradní životní smysl, hlubší životní hodnoty a zaměřují se především na duchovní hodnoty, snaží se uskutečnit některé své plány a sny. Toto období bývá vnímáno jako návrat k počáteční fázi manželství, pro kterou bylo charakteristické vzájemné poznávání. Dochází k znovupoznávání zvyklostí partnera, projevuje se schopnost spolupracovat, pomáhat si a vzájemně si naslouchat, čímž se vztah více prohlubuje. V některých případech může být soužití osamělých partnerů provázeno odcizením, jež bývá vyvoláno nevyrovnaným sexuálním zájmem, pracovním vytížením, projevy přechodu u ženy, možnou existenciální krizí, zdravotními potížemi či nestejným stárnutím ženského a mužského organismu.

V závěrečné fázi vývoje rodiny se partneři potýkají s těžkou situací, kdy jeden z nich umírá a dochází tak k rozpadu manželské dvojice. Smrt partnera zvyšuje pocit ohrožení, prázdnoty a osamělosti, vede ke zhroucení navyklého životního stylu a denního režimu a často vyvolává pocit zbytečnosti, neboť ovdovělý partner nemá pro koho žít a ztrácí veškerou motivaci. Ovdovělý partner není schopen adaptace, protože vazba na celoživotního partnera je téměř nenahraditelná, velice se trápí a brzy svého zemřelého partnera následuje.

Stáří je charakterizováno jako velmi složité období spojené s řadou biopsychosociálních problémů a změn, přesto mnozí jedinci jej prožijí velmi spokojeně a považují jej za vrchol svého života.³⁹

7 ROZVOD MANŽELSTVÍ A ROZPAD RODINY

Rozvod manželství a rozpad rodiny je velmi obtížné období pro jeho účastníky i pro celou širší rodinu. Je velmi stresující událostí a svými důsledky může jedince ovlivňovat po celý život. Může být provázen depresivní stavy, v krajním případě i sebevražednými pokusy, pocity nespokojenosti s dosavadním způsobem života, se sebou samým, nejistotou o hodnotě vlastní osoby, pocity zklamání, deziluzí či pocity podvedení. Daná situace může vést ke zvýšení pracovní neschopnosti, nechuti se zapojovat do zájmových aktivit a činností osobně či k celkové pasivitě ke všemu.

³⁹ Srov. Matoušek, Vágnerová, Výrost

Rozvod bývá definován jako konečná fáze rodinné krize, kdy je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že není žádná šance na zlepšení či obnovení manželského soužití, a jeden z manželů podá návrh na rozvod. Rozvod se odehrává před soudem a končí rozsudkem.

Hluboký rozvrat v manželství nastává především tehdy, když manželství není schopné plnit své funkce, protože manželé spolu nežijí, nevedou společnou domácnost, nemají se již rádi, nepomáhají si a nejsou schopni společně vychovávat děti a zajistit jim tak zdravé prostředí pro jejich vývoj. Rodiče by neměli zapomínat, že rozvod je pro jejich děti velmi zátěžovou situací, a proto by se vždy měli snažit, aby na ně měl co nejmenší dopad.⁴⁰

Veškeré záležitosti, jež se týkají rozvodu, jsou ukotveny v Zákoně o rodině, který upravuje i poměry nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Návrh na úpravu poměrů nezletilých dětí vždy podává manžel, jež podal i návrh na rozvod. „Soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jestliže je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití; bere přitom v úvahu příčiny rozvratu manželství. Mají-li manželé nezletilé děti, nemůže být manželství rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmem těchto dětí. Soud též nevyhoví návrhu na rozvod za předpokladu, že s rozvodem nesouhlasí manžel, který se na rozvratu manželství převážně nepodílel a jemuž by byla rozvodem způsobena zvláště závažná újma, za předpokladu, že mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství.“⁴¹

Dle Zákona o rodině je rozlišován rozvod nesporný čili smluvený a rozvod sporný. O nesporný čili smluvený rozvod se jedná v případě, že manželství trvalo alespoň jeden rok, manželé spolu nejméně šest měsíců nežijí a k návrhu na rozvod se druhý manžel připojí. V tomto případě je manželství považováno za tak rozvrácené, že opravdu není možné jej obnovit. Soud tedy vychází ze stanoviska obou manželů, příčiny rozvratu nezjišťuje a manželství rozvede, pokud je předložena dohoda o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu, dále smlouva upravující vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práva a povinnosti společného bydlení, případně vyživovací povinnost mezi nimi. Při sporném rozvodu se manželé nedokáží dohodnout

⁴⁰ Srov. Matějček, Choděra, Výrost, Dvořáková-Závodská, Zákon o rodině

⁴¹ Zákon o rodině č. 301/2000 Sb. § 24a

téměř na ničem. Soud pak zjišťuje, zda je manželství opravdu nefunkční a zda nelze tento fakt nějakým způsobem změnit.⁴²

„Před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, upraví soud jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu, zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.“⁴³ Pokud mají oba rodiče předpoklady pro výchovu dětí a mají o výchovu zájem, může soud rozhodnout o společné či střídavé péči, je-li to v zájmu dětí a budou tak lépe uspokojeny jejich potřeby. Rodiče však mají právo sami se dohodnout o svých právech a povinnostech k dětem. Tato dohoda pak nabývá platnosti po schválení soudem.

Soud při rozhodování o svěřením dítěte do výchovy rodičů:

1. „sleduje zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti, vývojové možnosti, a to se zřetelem na životní poměry rodičů
2. dbá, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi a právo druhého rodiče, kterému není dítě svěřeno, na pravidelné informace o dítěti
3. přihlíží k citové orientaci a zázemí dítěte, k výchovným schopnostem rodiče a jeho schopnosti se dohodnout s druhým rodičem
4. přihlíží ke stabilitě budoucího výchovného prostředí
5. přihlíží k citovým vazbám dítěte, na sourozence, prarodiče a další příbuzné
6. přihlíží k hmotnému zabezpečení a bytovým poměrům
7. bere v úvahu, kdo dosud kromě řádné péče o dítě dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní“⁴⁴

Mnoho odborníků považuje rozvod za opatření, které má zamezit rozporům mezi partnery, ukončit tak jejich problematické spolužití a umožnit nový způsob života. Ale skutečnost je většinou úplně jiná.

Podle Matějčka (2002) je nutné při zániku manželství a rozpadu rodiny rozlišovat tři stádia.

⁴² Zákon o rodině č. 301/2000 Sb.

⁴³ Zákon o rodině č. 301/2000 Sb., §25, §26 odst. 1

⁴⁴ Zákon o rodině č. 301/2000 Sb., § 26 odst. 4 a 5

1. „**Manželský (rodinný) nesoulad** – vzniká z rozporů, které partneři nedokáží společně řešit a najít přijatelné stanovisko pro oba dva; manželský nesoulad je běžným jevem a nebývá nikým diagnostikován.
2. **Manželský (rodinný) rozvrat** – je stádiem, při kterém je výrazněji narušována některá ze základních rodinných funkcí (emocionální, ekonomická, výchovná); rodinný rozvrat může být akutní nebo dlouhodobý a někdy může přejít i v rozvod.
3. **Rozvod** – jak už bylo řečeno výše je formálně právním ukončením manželského vztahu dvou jedinců, kterému předchází podání návrhu na rozvod a vstupují tak do řešení rodinných problémů státní instituce, např. soudy, právníci, oddělení péče o dítě aj.; jsou i případy, kdy se hovoří o tzv. *nedeklarovaném rozvodu*, v tomto případě se jedná o situace, kdy rodiny sice žijí trvale v rodinném rozvratu, ale o rozvod po formální stránce nezažádají.“⁴⁵

Naopak Plaňava (2000) usuzuje, že v rozvodovém procesu jsou zřejmé čtyři etapy⁴⁶:

1. **Protahovaná manželská krize s narůstajícím rozvodovým potenciálem**, jež bývá považována za „předehru“, po které může následovat rozvodové rozhodnutí a jednání. Je pro ní typická přeměna dílčí manželské dysfunkce v totální, poruchy z jedné oblasti soužití se rozšiřují do dalších, stále častěji se objevují hádky či déletrvající nepřátelská mlčení, dochází k poklesu až absenci spolupráce a intimity a k sabotáži manželské solidarity. V této etapě se může projevit přímé nebo i nepřímé manévrování dětmi. Manželé bilancují společný život a zhodnocení soužití je ve většině případech velmi negativní.
2. **Rozvodové rozhodování a rozhodnutí**, které je charakterizováno negativním kognitivně-emočním zhodnocením manželství, jež je spojeno s frustrací, obavami, prožitky a přáním. Manželé hodnotí dosavadní život a shodují se na tom, že je velmi stresující a neúnosný, proto chtějí oba změnu. Rozvodové rozhodování je často protikladné, neboť jeden z manželů chce rozvod, ale druhý

⁴⁵ Matějček, Z., Dytrych. Z.: Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: GRADA Publishing, 2002, str. 39

⁴⁶ Plaňava, I.: Manželství a rodiny. Brno: Doplněk, 2000, str. 157- 159

je proti. Výjimkou bývají tzv. „mrtvá manželství“, kde již proběhl proces separace a rozhodnutí pro rozvod je pouze formalitou. Pro tuto etapu je příznačné manévrování s dětmi a snaha je získat na svou stranu.

3. **„Rozvodové jednání**, které zahrnuje akce různého typu, zaměření i dosahu: od inzerce rozvodového rozhodnutí okolí a navázání kontaktu s advokátem až po podání návrhu na rozvod k soudu.“⁴⁷ V této etapě se může zvyšovat tlak na děti a působení na ně se snahou získat je na stranu jednoho z rodičů, získat tak v dítěti spojence a důvěrníka, jež slouží k trestání či vydírání druhého rodiče. Dalším charakteristickým rysem třetí etapy je přehlížení dětí a nezáměr o to, co se s nimi a v nich děje, co a jak prožívají. Rozvod rodiče zaměstnává natolik, že nemají čas, energii ani zájem se dětmi zabývat.

4. **Dokončení manželské separace a vytvoření porozvodového životního stylu.**

Výrost (1998) tuto etapu nazývá porozvodovou adaptací, během níž dochází k obnovení a dosažení duševní rovnováhy a znovunalezení životní spokojenosti. A podle něj na průběh porozvodové adaptace působí několik faktorů, jednak jsou to „faktory intrafamiliární (délka manželství, počet a věk dětí, intenzita vazeb a konfliktů mezi manžely, akceptace rozvodu), jednak mimomanželské (míra podpory či nesouhlasu ze strany širší rodiny, přátel, vztahy na pracovišti, pracovní ambice), či individuální (typ osobnosti rozvedených manželů, intelektová úroveň, jejich duševní i tělesné zdraví, tolerance vůči zátěžovým situacím, adaptabilita, sociální atraktivita)“.⁴⁸

Rodiče by během rozvodového období měli vždy myslet na své děti, protože ty touto změnou trpí nejvíce. Matějček (1994, 2002) uvádí několik pravidel či doporučení, co by rodiče měli a neměli dělat.⁴⁹

První pravidlo zní: **„Nepodceňujte vnímavost dítěte vůči rozvodu ani vůči pokračujícímu konfliktu!“** Rodiče se totiž často domnívají, že rozvod se dětí nemůže vůbec dotknout a že jej nevnímají. Je zde sice určitá souvislost s věkem, neboť úplně malé děti tuto záležitost budou vnímat jinak než děti v předškolním věku či pubertě,

⁴⁷ Plaňava, I.: Manželství a rodiny. Brno: Doplněk, 2000, str. 158

⁴⁸ Výrost, J.: Aplikovaná sociální psychologie I. Praha: Portál, 1998, str. 336

⁴⁹ Srov. Matějček

přesto se daná situace nesmí podceňovat, protože děti jsou v tomto ohledu mnohem citlivější, než si rodiče dokáží připustit. Děti nemusí nutně projevovat své reakce navenek, přesto se rozvodem velice trápí. Rodiče se během rozvodu soustředí převážně na své problémy a na dítě tak mívají méně času. Nevěnují mu tolik pozornosti, aby dokázali řádně uspokojit jeho potřeby či si všimli změn jeho chování.

Dalším pravidlem je: „**Zachovejte si vědomí rodičovství!**“ Toto pravidlo rodičům připomíná, že i po rozvodu mají oba k dítěti určitá práva a povinnosti a že jsou odpovědní za řádnou výchovu. To znamená, že rodič, který nemá dítě svěřené do péče, se musí k této odpovědnosti hlásit. Druhý rodič mu musí poskytnout podmínky, aby ji mohl naplnit. „Rodičovství prostě nelze zrušit! Můžeme jej zapřít, potlačit, nehlásit se k němu, ale jestliže jsme se jednou rodiči stali, nemůžeme pouhým aktem rozvodu všechnu minulost odepsat a žít nadále tak, jako by dítěte nebylo.“⁵⁰

Třetí pravidlo říká: „**Zabraňte tomu, aby rozvodový konflikt pokračoval! Zrušte nepřátelství!**“ Rodiče by měli zabránit pokračování nepřátelství či jeho zbytečnému protahování, neboť „dítě si zvykne žít docela dobře ve dvou různých světech, pokud se mu nepřátelsky nemíchají.“⁵¹ Pokud rodiče ve svém nepřátelském chování pokračují, tak tím jednak dítě velice zraňují, ale zároveň v něm vyvolají silné vnitřní napětí, jež může způsobit neurotické potíže, poruchy chování či jinak narušit vývoj jeho osobnosti. Rodiče, kterým jde o dobro dítěte, by se měli co nejdříve usmířit a udržet své pocity v nějaké neutrální poloze.

Další pravidlo zní: „**Zabraňte kupování a podplácení dítěte!**“ Rodiče po rozvodu mívají velký sklon zaměňovat citové potřeby dítěte za potřeby materiální. Tento jev je typický především pro rodiče, jež nemají dítě ve své péči, a tak se mu snaží svou nepřítomnost vynahradit tím, že jej zahrnují drahými dárky. Rodiče se domnívají, že si tak dítě získají a bude je mít rádo více než druhého rodiče. Psychologická zkoumání však dosvědčují, že: „Citový vztah k dospělému vychovateli se zakládá na pocitu jistoty a bezpečí, kterou dítě v přítomnosti onoho dospělého zakouší. Dítěti více imponuje, je-li vychovatel vyspělou, samostatnou osobností, jestliže je na něho spolehnutí, jestliže něco opravdu dovede, jestliže mezi jeho slovy a jednáním není

⁵⁰ Matějček, Z., Dytrych, Z.: Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: GRADA Publishing, 2002, str. 47

⁵¹ Matějček, Z., Dytrych, Z.: Děti, rodina a stres. Praha: Galén, 1994, str. 144

žádný rozpor.⁵² Není nutné dárky úplně zavrhnout, ale nesmí jich být příliš, protože pak si na ně dítě rychle zvykne a považuje to za samozřejmé.

Matějček (1994, 2002) dále rodičům doporučuje: „**Nedopust'te navádění a popouzení dítěte proti bývalému manželovi!**“ Takové chování bývá často projevem pokračujícího nepřátelství mezi rodičem. Nejčastěji se projevuje u rodiče, kterému bylo dítě svěřeno do péče. Domnívá se, že si tímto způsobem získá náklonnost dítěte a vypěstuje u něho odpor k druhému rodiči. Dítě se mu tak stává nástrojem pomsty a citového ublížení. „Avšak vítězství, kterého zdánlivě dosáhne je velmi vratké a problematické, neboť dítě, které je takto zahrnováno ať už nehoráznými nepravdami, nebo rafinovaně stylizovanými polopravdami, je totiž uváděno do role, která mu nepřísluší, které nemůže rozumět a pro kterou zdaleka ještě nedozrálo. Může to být role soudce dospělých, mstitele nejrůznějšího bezpráví, důvěrníka ve věcech manželských, utěšovatele zhrzeného milence, či dokonce role jakéhosi milostného partnera osamělé matky či partnerky osamělého otce. Takováto situace nemůže dítě natrvalo uspokojovat, takže dříve nebo později bude hledět se z ní osvobodit.“⁵³

Další pravidlo praví: „**Zachovejte pozitivní obraz toho druhého!**“ Toto doporučení velice úzce souvisí s předcházející radou. Matějček (1994, 2002) se jím snaží rodiče upozornit, že je důležité, aby se nejen vyvarovali popouzení dítěte proti bývalému manželovi, ale též k němu měli kladný vztah a dítě aktivně vedli k tomu, aby o druhém rodiči mělo dobré mínění. „Vědomí společenské hodnoty i vlastní zdravé sebevědomí dítěte velice posiluje, jestliže může své rodiče, i když se rozvedli, nadále pokládat za hodnotné lidi. Naopak, sebevědomí dítěte po rozvodu velice snižuje, když při každé příležitosti musí vyslechnout, že otec byl darebák, prolhaný, sobecký násilník atd. Nebo že matka je hysterka, falešná, zrádná atd. Naše vlastní já je dalekosáhle ovlivněno obrazem, který máme o svých rodičích, i když s námi nežijí.“⁵⁴

Dalším doporučením je: „**Zařid'te styk s druhým partnerem co nejlépe!**“ To znamená, že je nutné zařídit styk tak, aby nikoho nepoškozoval a přinášel co největší uspokojení všem účastníkům. „Optimální formou styku je volné pokračování rodinného vztahu. Manželství se sice rozešlo, ale oba rodiče uznávají, že jejich rodičovství

⁵² Matějček, Z., Dytrych, Z.: Děti, rodina a stres. Praha: Galén, 1994, str. 147

⁵³ Matějček, Z., Dytrych, Z.: Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: GRADA Publishing, 2002, str. 51

⁵⁴ Matějček, Z., Dytrych, Z.: Děti, rodina a stres. Praha: Galén, 1994, str. 147

pokračuje a že je třeba rodičovské vztahy k dítěti zachovat. Je také dobré, když se na styku oba rodiče dohodnou a časový rozsah a forma se určí podle okolností, které rodiče rozumně zváží.⁵⁵ Warshak (1996) klade důraz na zajištění dostatečného kontaktu s každým z rodičů a to tak, aby dítěti bylo umožněno udržovat vztahy s oběma na vysoké kvalitní úrovni. Pokud je více dětí, mělo by každé mít příležitost trávit nějakou dobu s každým rodičem samostatně. Rodič, jež má děti ve své péči, by měl děti přesvědčit, že setkání s druhým rodičem je velmi cenné. Druhý rodič by měl zase učinit vše, co zvýší pravděpodobnost, že rodič s výhradní péčí bude jeho kontakt s dětmi podporovat, proto by měl být vždy důsledný a spolehlivý, vyzvedávat děti včas a přivádět je podle dohodnutého rozvrhu. „Oba rodiče by měli být pružní a ochotní přizpůsobit se jeden druhému, je-li příležitostně zapotřebí rozvrh pozměnit. Žádný z rodičů by neměl dělat velký rozruch z několika minut opoždění při vyzvedávání nebo vracení dětí.“⁵⁶

Velmi důležitou radou je: „*Dítěti nic nezatajujte!*“ Rozvod je velmi nepříjemnou životní krizí, jež značně ovlivňuje všechny zúčastněné. V dítěti vyvolává mnoho nejistot, napětí a úzkosti, proto je nutné, aby dítě vědělo, co se v rodině děje a bylo přijatelně informováno.

Pro doplnění této kapitoly je nutné zmínit se o příčinách rozvodu, jimiž se zabývají odborníci různých oborů a snaží se nalézt možnosti, jak se této stresové situaci vyvarovat či vzniklou krizi překonat. Neboť jsou-li problémy známé předem, je možné jim včas a lépe předcházet. Mezi hlavní důvody manželského rozvratu jsou řazeny:

- „rozdílné názory na trávení volného času
- nedostatek společných zájmů
- rozdílné názory na práva a povinnosti v domácnosti
- mimomanželský vztah partnera
- rozpory ve finančním hospodaření
- nespokojenost v intimním soužití
- nedostatek tolerance ze strany partnera
- hrubé jednání partnera

⁵⁵ Matějček, Z., Dytrych, Z.: Děti, rodina a stres. Praha: Galén, 1994, str. 149

⁵⁶ Warshak, R.A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál, 1996, str. 71

- rozdílné názory na výchovu dětí
- charakterové vady partnera
- žárlivost partnera
- závislost partnera na alkoholu
- partner nemůže mít děti⁵⁷

Již ve druhé kapitole bylo zmíněno, že trendem současné společnosti je zvyšování rozvodovosti. Demografové a jiní odborníci zabývající se rozvodovostí se domnívají, že růst rozvodů je způsoben zejména vysokou tolerancí vůči rozvodovosti, neboť rozvod je považován za přijatelné řešení manželské krize. Za důvod vedoucí k vyšší rozvodovosti je považováno jednoznačné zjednodušení rozvodového procesu oproti dřívějším dobám, malá rozvážnost při uzavírání manželství a i rostoucí tendence k hodnocení manželství podle míry osobního uspokojení, které jedinci poskytuje. Mezi další faktory ovlivňující intenzitu rozvodů je řazeno pořadí sňatků, počet předchozích rozvodů, věk při sňatku, věkový rozdíl manželů, počet dětí v manželství, socioprofesionální postavení, dosažené vzdělání, státní občanství manželů či velikost obce. Pro přehled je v oddílu příloh /příloha č. 1 a 2/ uvedeno několik grafů a tabulek zachycujících rozvodovost v jednotlivých obdobích a i z hlediska některých jmenovaných faktorů, jež jsou uveřejněny na stránkách Českého statistického úřadu a na Demografickém informačním portálu.⁵⁸

8 VLIV ROZVODU NA DĚTI

Proces rodinného nesouladu, rozvratu a rozvodu je velkou zátěží hlavně pro děti a může značně narušit zdravý vývoj jejich osobnosti. Jejich postoj a reakce jsou ovlivněny obdobím vývoje osobnosti, pohlavím a také vztahem k oběma rodičům, rodičovským chováním či rolí dětí v rodině. Děti jsou při rozvodové situaci

⁵⁷ Novák, J.: Rodičovské judo. Dítě během rozvodového řízení. Praha: GRADA Publishing, 2000, str. 10 - 11

⁵⁸ Srov. Giddens, Demografie [online]. Dostupné na: <http://www.demografie.info/?cz_rozvodovost>, staženo 14. 3. 2008; Rozvodovost [online]. Dostupné na: <<http://www.czso.cz/>>, staženo 14. 3. 2008

vystavovány psychické zátěži, která se nemusí projevit hned, ale kdykoliv v průběhu pozdějšího života, zejména v období puberty a rané dospělosti.

Během rozvodu je atmosféra v rodině značně narušena a často se nemění ani po rozvodu. Nedochozí k uklidnění, nezlepšují se podmínky psychického zdraví, stále trvá napětí a stres, který je vyvoláván opakujícím se soudním řízením o určení styku s dítětem, soudními spory o výživné, o majetek apod. A dítě často mívá roli prostředníka, přes kterého si rodiče vyřizují své účty. V důsledku trvalého stresu a atmosféry plné napětí a úzkosti může docházet u dětí ke zhoršení koncentrace a tím i ke zhoršení školního prospěchu. Dítě je za špatné školní výsledky trestáno a postupně ztrácí zájem o školu úplně, neboť je pro něj zdrojem bolesti. Rodiče se ze zhoršení dítěte ve škole vzájemně obviňují a vyčítají si, že špatný školní prospěch je způsoben nesprávnou výchovou jednoho či druhého.

Kromě rozvodové atmosféry na dítě velmi působí i narušení vztahů se širší rodinou, jež potřebuje pro svou identifikaci s dospělým, a zázemí, které má nejraději a kde nalézá největší pocit jistoty a bezpečí. Častým jevem bývá, že prarodiče po rozvodu nenávidí bývalého partnera svého dítěte a zavrhnou i vnouče, které předtím velmi milovali. Může se však stát, že jejich vztah k vnoučeti se nezmění, ale jeden z rozvedených rodičů jim brání se s dítětem stýkat. Všechny stresové situace, které dítě během rozvodu rodičů zažije, mohou narušit vývoj jeho osobnosti a ovlivnit jejich postoj k vnějšmu světu a také mohou mít vliv na to, jak děti přemýšlejí o světě a svém životě.⁵⁹

Děti z rozvedených rodin se potýkají s depresemi a trpí vyšší mírou úzkosti, jež se může projevat zvýšenou lítostí a plačtivostí, psychosomatickými symptomy (např. bolesti hlavy, poruchy spánku, poruchy příjmu potravy, kožní vyrážky,...), a může nabýt i podoby neurotických návyků (např. kousání nehtů, tiky, žvýkání vnitřní strany rtu nebo tváře) či specifických strachů. U některých dětí se může objevit i silná separační úzkost, ke které vedou obavy, že poté, co odešel jeden rodič, je opustí i druhý a ony zůstanou úplně samy. Děti bývají zoufalé a touží po úplné rodině, proto se snaží za každou cenu rodiče zase usmířit a dát je dohromady.⁶⁰ „Naděje, že se rodiče smíří, může někdy přetrvávat i mnoho let, přestože uzavřeli nový sňatek a založili novou

⁵⁹ Matějček, Z., Dytrych, Z.: Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: GRADA Publishing, 2002

⁶⁰ Warshak, R.A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál, 1996

rodinu.⁶¹ Některé děti se dokonce obviňují, že nedokázaly rodičům pomoci danou situaci vyřešit a rozvodu zabránit. Z tohoto důvodu jsou rodiče často upozorňováni, aby dětem danou situaci objasnili včas a vysvětlili jim, že rozvod je záležitostí dospělých lidí, že maminka s tatínkem se sice už nemají rádi, ale že s nimi se nikdo nerozvádí a city k nim se nezmění. Rodiče by dětem měli také zdůraznit, že to co se mezi nimi děje, není jejich vina, ale prostě se někdy stane, že si „dospěláci“ přestanou rozumět. „Soucitné sdělení špatné zprávy děti nezbaví základního pocitu smutku, ale může zajistit, aby neprožívaly dlouhodobou ztrátu sebedůvěry pramenící z pocitu, že na nich nikomu nezáleží.“⁶² Dalším charakteristickým znakem pro děti z rozvedených rodin je nedostatečné sebevědomí, pocit opuštěnosti a smutek, který dávají najevo přímo pláčem nebo nepřímo jednáním a může jim zabránit se soustředit na cokoli jiného či vést k pocitům zoufalství a beznaděje.⁶³

Po rozvodu se u dětí může také zvýšit negativismus, impulzivita, agresivita a neposlušnost, jež může vést až k poruchám chování. Takové chování vzniká díky tomu, že rozvod je připraví o mnoho věcí. Především mohou přijít o kontakt s jedním z rodičů, případně i s dalšími příbuznými, o svůj důvěrně známý domov, o pocit jistoty a bezpečí, o školu, přátele či různé zájmové činnosti, z čehož je mnoho dětí depresivních, zklamaných, zoufalých a zlých. „Mnoho dětí, cítí-li se špatně, má také sklon „špatně“ se chovat, zejména když cítí, že jejich rodiče nad nimi nemají plnou kontrolu. V některých případech je zlobení dětí vlastně odrazem špatného chování rodičů, kteří jsou k sobě při rozvodovém řízení často zlostní a neovládají se.“⁶⁴

8. 1 Reakce dětí na rozvod rodičů

Reakce dětí od prenatálního období do dvou let

Mnoho autorů se shoduje, že stres související s rozvodem rodičů může mít vliv i na ještě nenarozené dítě, neboť napětí, jež matka prožívá, ovlivňuje vývoj plodu. V tomto období se začíná vytvářet silné citové pouto mezi dítětem a matkou a pomalu i k druhému rodiči. Kojenci a batolata sice rozvod nedokáží pochopit, ale velice citlivě

⁶¹ Smith, H.: Děti a rozvod. Praha: Portál, 2004, str. 49

⁶² Smith, H.: Děti a rozvod. Praha: Portál, 2004, str. 29

⁶³ Smith, H.: Děti a rozvod. Praha: Portál, 2004

⁶⁴ Warshak, R. A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál, 1996, str. 61 - 62

reagují na změny nálady rodičů.⁶⁵ Také si uvědomují, že jeden z rodičů je pryč, že se odstěhoval, ale nevědí proč. Děti v tomto věku potřebují vidět druhého rodiče kratší dobu, ale často, vyžadují stálost prostředí a důsledné opakování stejných rituálů.⁶⁶

Reakce dětí ve věku od dvou do šesti let

Dítě vrůstá do své rodiny a postupně si vytváří vědomí rodinné sounáležitosti. Rodiče jsou pro něj emocionálně významnou autoritou a představují ideál, jež slouží k identifikaci. Dítě o sobě začíná uvažovat, uvědomuje si svou jedinečnost a ztotožňuje se s rodiči, čímž je obohacována jeho identita a je posilováno jeho sebevědomí. Dítě v tomto věku nedokáže pochopit, co je rozvod a ani jeho příčiny. Pouze si uvědomuje, že jednoho z rodičů vídá velmi zřídka nebo že úplně zmizel. Malé děti si danou skutečnost vysvětlují tím, že odešel, protože se chovaly špatně nebo je už nemá rád. Často se pak snaží dát rodiče opět dohromady za každou cenu.

Rozvod vede ke ztrátě pocitu jistoty a bezpečí domova, proto je důležité tuto jistotu nějak posílit. Děti v této situaci vyžadují více pozornosti a lásky, potřebují častěji vidat rodiče, který s ním již nežije, důslednost v péči a co nejméně změn. Takto malé děti ještě nedokáží dostatečně své složité pocity vyjádřit slovy, a tak je dávají najevo svým chováním. Jestliže si rodiče nevšímají jejich strádání, může se objevit chování typické pro děti nižšího věku, potíže s usínáním, úzkostné fantazie, noční děsy, psychosomatické příznaky, strach odloučit se od osoby, která o ně pečuje, provokace, vyvolávání konfliktů s vrstevníky, záchvaty pláče, zlosti a vzteku. Kolem šesti let věku může také rozvod zhoršit zátěž související s nástupem do školy. Dítě je nesoustředěné, zažívá různé stavy nálad a pocitů. Rozvodová situace může vést i ke zhoršení výslovnosti, k pomočování, nepřiměřeným výbuchům agrese a někdy i k vyšší náchylnosti k úrazům a různým nemocím. Může se objevit i nedůvěra ve vlastní schopnost vykonat jednoduché úkoly.⁶⁷

Reakce dětí ve věku od sedmi do dvanácti let

Takto staré děti mají mnoho společného s dětmi předcházející věkové kategorie. Na rozvodovou situaci reagují podobným způsobem. Opět bojují s pocitem ztráty, cítí

⁶⁵ Novák, T., Průchová, B.: Předrozvodové a rozvodové poradenství. Praha: GRADA Publishing, 2005

⁶⁶ Ryšánková, M.: Jak prožívají rozvodovou situaci děti v různém věku. [online]. Dostupné na: <http://www.rodina.cz/clanek2860.htm>, staženo 14. 3. 20008

⁶⁷ Srov. Novák a Průchová, Smith

se podvedené, velmi osamělé a opuštěné. Mohou se potýkat s pocitem viny, že právě kvůli nim rodič odešel. Děti v tomto věku sice stále touží dát rodiče dohromady, ale už začínají chápat trvalost jejich odloučení a pomalu je začíná opouštět naděje, že budou zase úplná rodina. Ztráta v nich vyvolává pocity smutku a úzkosti projevující se zvýšenou lítostí, ale i hněv, vzdor, agresivitu a provokativní chování. Jejich nespokojenost s danou situací se může stát spouštěčem psychosomatických projevů jako jsou například bolesti hlavy, břicha, nespavost, zvracení, vyrážky apod.⁶⁸ Kolem jedenácti let již sice rozvod zcela chápou, ale přesto jej nedokáží akceptovat a častou jejich reakcí je negativismus, hněv a otevřená či skrytá agresivita, někdy se může objevit i vydírání jednoho z rodičů. Děti v tomto věku dokáží vycítit slabost rodičů a jejich nedostatek energie, čehož využívají k dosažení kontroly a k manipulaci. Některé děti cítí povinnost převzít zodpovědnost za jednoho z rodičů a podporovat jej na úkor svých vlastních zdrojů rovnováhy a energie, čímž dosáhne převrácení obvyklých rolí. Pro tuto roli však nejsou dostatečně zralé a to může vést k černobílému vidění či k extrémům v chování a hodnocení.⁶⁹

Reakce dětí ve věku od dvanácti do osmnácti let

Z vývojového hlediska bývá toto období dospívání považováno za nejhorší. Děti v této věkové kategorii jsou velmi rizikovou skupinou, neboť v období dospívání se u dětí velmi často proměňuje citové prožívání a také bývají emočně labilní. „Dospívající mladí lidé jsou velmi zranitelní, protože se rmoutí stejně jako mladší děti, ale současně už začínají chápat svět dospělých, neboť se samy za dospělé považují.“⁷⁰ Zátěž způsobená rozvodovou situací jejich chování a náladovost ještě více prohlubuje a může vést k pocitům úzkosti a nejistoty, depresím, k zhoršení školních výsledků, delikvenci, agresivitě a výraznému negativismu. Mnohé děti také pronásledují obavy, zda budou někdy schopné navazovat důvěrné vztahy a zda někdy budou mít šťastné manželství. V některých případech si děti mohou vytvořit závislost na alkoholu či drogách. I pro toto období je typické manipulování a vydírání rodičů. Děti v pubertálním věku se snaží za každou cenu prosadit svou vůli, jsou velmi vzdorovité, chtějí být na rodičích zcela nezávislé, stále více odmítají s nimi trávit volný čas a upřednostňují své vrstevníky,

⁶⁸ Novák, T., Průchová, B.: Předrozvodové a rozvodové poradenství. Praha: GRADA Publishing, 2005

⁶⁹ Srov. Novák a Průchová, Ryšánková, Vágnerová,

⁷⁰ Smith, H.: Děti a rozvod. Praha: Portál, 2004, str. 45

kterých si moc cení. K problémům rodičů jsou netolerantní a díky konfliktu mezi nimi a jejich vzájemnému napadání přestávají respektovat jakékoliv autority, což se projevuje především tím, že si dělají, co chtějí a co se jim líbí. Očekávají, že jim rodiče vyjdou vždy vstříc a že jim budou ochotni poradit, pomoci a poskytovat finanční podporu, když to budou potřebovat, ale starosti a potřeby rodičů je nezajímají, znechucují je a unavují.⁷¹

9 SVĚŘOVÁNÍ DĚTÍ DO PÉČE A POROZVODOVÉ USPOŘÁDÁNÍ

Při rozhodování o svěření dětí mohou nastat tři situace. Především se jedná o situaci, kdy rodiče souhlasí s navrhovaným uspořádáním, další možností je jednostranné rozhodnutí rodiče o ponechání péče o děti druhému rodiči nebo o děti může být veden boj před soudem. Warshak (1996) zdůrazňuje hlavně první případ a považuje ho za výborný start do nového života. V tomto případě se rodiče při rozhodování vzájemně podporují a i rodič, kterému je dítě svěřeno do péče, se cítí jistější a připravenější na roli rodiče samoživitele. Zároveň rodičům radí, aby se za každou cenu vyvarovali soudnímu sporu o svěření dítěte, neboť je pro děti velmi deprimující a skličující a může vést ke zhoršení školních výsledků, k agresivnímu chování, poruchám spánku, chronickému napětí a neustálým projevům nespokojenosti. Rodiče si často těchto změn nevšímají, protože je velice zaměstnává dokazování svých rodičovských kvalit a snaha „trumfnout“ toho druhého.

Základem pro dobré uspořádání po rozvodu jsou správné důvody, smírná cesta k jeho dosažení, vzájemná dohoda a včasné vyřešení. Rodiče by měli zvolit takové uspořádání, které kopíruje dosavadní zvyklosti, bere v úvahu okolnosti, schopnosti a potřeby dětí. Porozvodové uspořádání by mělo brát v úvahu i pohlaví dítěte a rodiče, věk dítěte, jeho osobnost, jeho vztah s každým z rodičů, výchovné metody. V rodinách s více dětmi různého věku je velmi obtížné vytvořit optimální uspořádání. Vždy by se mělo vytvořit takové uspořádání, při kterém by mohlo každé dítě být s rodičem nějakou

⁷¹ Srov. Novák a Průchová, Ryšánková, Smith, Vágnerová

dobu o samotě, neboť pokud mají všechny děti v rodině stejný rozvrh setkávání s druhým rodičem, mohou taková setkání být pro některé velmi stresující. Optimální je, aby sourozenci mohli být s druhým rodičem nějakou dobu pohromadě a současně, aby každý měl možnost s ním být sám.

Plán porozvodového uspořádání by měl vždy splňovat tři základní kritéria. Především by to měla být přiměřenost věku dítěte a zohlednění jeho potřeb v budoucnu. Plán by neměl přehlížet různé rodičovské role, ale měl by s nimi počítat a využívat je. Třetím kritériem je snaha vždy udržovat smysluplnou citovou, vzdělávací a výchovnou interakci s oběma rodiči. Rodiče nejčastěji volí takové uspořádání, v jehož rámci se výchova dětí svěřuje matce a otec smí vidět děti jen několik dnů v měsíci. Takové uspořádání má za následek citové strádání a nespokojenost matky i otce dítěte. Warshak (1996) rodičům radí, aby raději volili nějakou alternativu a doporučuje společnou péči.

Porozvodové uspořádání se během života dítěte často mění. Je to způsobeno změnami v rodině a i u dítěte, neboť pro dítě v různém věku je důležité vždy něco jiného. Dítě má sice rádo oba rodiče, ale v určitých vývojových fázích má blíží k matce a v jiných spíše k otci. Děti vyrůstající pouze s jedním rodičem takovou možnost nemají a pokud mají potřebu sblížit se s druhým rodičem, tak jedinou možností je přestěhování se k němu. Důvodem změn může být nezvladatelné chování dítěte, potřeba dítěte prožít život s druhým rodičem, přestěhování rodiče, nová manželství rodičů, psychologické potřeby dítěte související s jeho vývojem. Změny ve výchově se mohou uskutečňovat dohodou či soudním sporem a vyžadují značnou toleranci ze strany obou rodičů i ze strany dítěte. Ke změnám porozvodového uspořádání by nemělo vést impulzivní chování ani náhodné okolnosti a neměly by být považovány za automatické řešení konfliktu mezi dítětem a rodičem, v jehož péči dítě je.

9.1 Typy svěření dětí do výchovy

9. 1. 1 Výhradní péče jednoho rodiče

V naší společnosti se pokládá za samozřejmé, že děti z rozvedených rodin patří matkám, proto většina soudců svěří dítě právě do jejich péče. Svěřování dětí do péče matek se tak stalo určitým společenským zvykem a otcové mají na své dítě nárok pouze v případech, že matka péči o dítě hrubě zanedbává nebo je týrá. Sice se v současné době zájem otců o svěření dětí zvyšuje, přesto jsou stále považováni za druhořadé rodiče.

Běžnou praxí je omezení kontaktu rozvedeného otce s jeho dětmi na každý druhý víkend. Soudy tuto skutečnost nazývají „*privilegiem pravidelného setkání*“.

Pokud by otec chtěl své děti vidat častěji, má jen malou naději, že bude jeho žádosti vyhověno. Pro některé otce jsou předepsané návštěvy omezující kontakt s dítětem velmi obtížné, neboť každá taková návštěva je bolestivou připomínkou ztráty a loučení na konci návštěvy je příliš smutné a stresující pro oba. Někteří otcové proto omezují četnost návštěv na minimum či se jim úplně vyhýbají, aby děti a sebe nevystavovali takové bolesti. Důvodem omezení kontaktů může být také vina, zlost, hanba či deprese spjatá se vzpomínkou na ztroskotané manželství. Méně návštěv tak otcům pomůže odpoutat se od pocitů spojených s rozvodem. Významnou roli v omezování kontaktu dítěte s otcem má samozřejmě matka, která se snaží otcovu situaci ještě více zhoršovat a využívá k tomu různých taktik, např. naplánuje dobrou zábavu pro děti právě na dobu, ve které mají být se svým otcem, kritizuje otce v době, kdy si děti vyzvedává nebo vrací, děti na setkání s otcem fyzicky a citově nepřipraví či setkání s otcem prostě nepovolí. Častým důvodem také bývají obavy o bezpečí dítěte v případě podezření, že bývalý manžel se v době schůzek s dětmi opíjí či jsou děti během návštěvy týrány nebo dokonce sexuálně zneužívány. Jiným důvodem může být snaha matky vymazat otce ze života dětí, aby se vyhnula vzpomínkám na nevydařené manželství. Některé ženy cítí vůči svému bývalému manželovi takovou averzi, že prostě nemohou připustit jeho důležitost pro děti.

Po rozvodu matka prochází obdobím smutku a hněvu, což vede ke snížení její schopnosti reagovat na potřeby dětí optimálním způsobem. V tomto období se často u matky objevuje také sklon k hubování, kritizování a trestání dítěte. Takové chování značně ovlivňuje psychiku dítěte, proto je nutné, aby co nejdříve získala svou původní emocionální rovnováhu, fyzickou a psychickou zdatnost. Pokud tak neučiní, mohou se u dětí objevit psychologické problémy, jež mívají podobu nejistoty z hlediska sexuální role, omezení schopnosti vytvářet intimní vztahy, deprese, úzkosti, nedostatečného sebeovládání a nízké míry sebeúcty či nízkého sebehodnocení.

Matka samoživitelka má plnou odpovědnost za všechny aspekty a za všechna svá rozhodnutí ve výchově svých dětí. Musí zajistit uspokojení materiálních potřeb, plynulý denní režim a chod domácnosti, spolupracovat se školou, dohlížet na plnění domácích úkolů, určovat pravidla a různá omezení a postarat se o vše, co vede ke

zdravému vývoji dítěte. K tomu všemu pracuje na plný úvazek a ráda by našla čas pro sebe a pro svůj společenský život. Kromě práce musí zvládnout i finanční starosti a sníženou životní úroveň. Po rozvodu vykonává matka práci za dva rodiče, což je pro ni velmi obtížné, neboť v důsledku rozvodu jsou její možnosti být dobrým rodičem omezeny. Rozvod má především největší vliv na schopnost udržet disciplínu a kázeň dítěte. Z rodičů v této situaci nejvíce a nejčastěji trpí právě matky samoživitelky, jež jsou svými dětmi kritizovány a stávají se terčem hněvu, zatímco k otci, kterého děti vidají jen zřídka, jsou shovívavé a chovají se k němu mnohem lépe.

Mnohé matky s výhradní péčí o děti by rády zkusily alternativní porozvodové uspořádání s větším zapojením otce, ale v naší společnosti narazí na několik překážek. Jednou z nich je odsouzení a nařknutí, že takové ženy nemohou mít své děti dost rády. V případě, že se výchovy dítěte dobrovolně vzdávají, jsou považovány za společenské vydědence a trpí neustálým obviňováním a pohrdáním ze strany rodiny, přátel i cizích lidí. Často je usuzováno, že ženy, jež se dobrovolně vzdají péče o děti, jsou nevyzrálé a snaží se uniknout rodičovské odpovědnosti. Též bývají označovány jako ženy bez srdce, které nemají mateřský cit a dávají přednost kariéře a vlastní svobodě před dětmi.

Některé ženy jsou nuceny se výchovy vzdát, protože tuto možnost prohrály v soudním sporu. Jsou i případy, že matky se řídí přáním dítěte a vyhoví mu tak, aby žilo v domácnosti s otcem. Mnohé matky se pak domnívají, že požadavek dítěte je označuje za neschopného rodiče. Typickou reakcí je pocit zranění, ponížení a ztráty a běžné je i sebeobviňování. V některých případech pocit viny u matky pramení z nedostatečného porozumění důvodům, proč si dítě přeje žít s otcem.⁷²

Rodiny s otcem jako jediným rodičem, jež plně zabezpečuje výchovu dítěte, jsou v naší kultuře neobvyklé. Mnoho lidí takové otce podezřívá, že k žádosti o svěřeni dítěte do péče je vedou nekalé úmysly. Samozřejmě, že jsou případy, kdy jsou takovoto obvinění oprávněná, např. získání dětí jako nástroje k udržení manželky v manželství, k častějšímu kontaktu s manželkou po rozvodu či k potrestání manželky. Přesto nesmíme zapomínat, že mnoho otců žádajících o svěřeni dětí do péče mají se svými dětmi silná citová pouta, kterých si velmi cení, a svěřeni dětí jim umožňuje intenzitu

⁷² Warshak, R.A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál, 1996

těchto svazků udržet a i zvýšit. Otcové s výhradní péčí berou svoji odpovědnost za výchovu dětí zcela vážně a jsou přesvědčeni, že jim vytvoří dobrý domov plný pohody.

Jelikož je výhradní péče otce neobvyklou a ojedinělou záležitostí, naráží na mnoho problémů. Zejména jsou to problémy spojené s profesní oblastí, neboť otcové s výhradní péčí o děti se na svých pracovištích setkávají s málo vstřícnými postoji svých nadřízených i spolupracovníků. Nadřízení ani spolupracovníci nemají pro otce, jež musí zvládat jak svou práci, tak závazky spojené s péčí o dítě, dostatečné pochopení a pohlíží na ně jako na méně hodnotné zaměstnance. Otcové s výhradní péčí o děti mají mnoho problémů totožných s matkami ve stejném postavení. Musí převzít odpovědnost za domácnost a péči o děti a současně zvládat nároky svého povolání. Kombinace emocionálního stresu, nároků povolání, úkolů v domácnosti, odpovědnosti v péči o děti znamená méně času a pozornosti pro děti. Děti na takové snížení rodičovské přítomnosti reagují frustrací a nejistotou, jsou mnohem náročnější, zlostnější a těžko zvládnutelné. Oproti matce s výhradní péčí má otec výhodu především v otázce peněz, neboť není po rozvodu postižen tak výrazným poklesem příjmů a netrápí se starostmi o peníze jako žena. Je to dáno také tím, že muži často mívají vyšší postavení i mnohem vyšší příjmy. Další výhodou výhradní péče je posílení mužovy sebeúcty, neboť důležitá část identity každého otce pramení z jeho role otce, a sebedůvěry, jež vzrůstá při každém rodičovském úspěchu a při každém splnění obtížného úkolu v domácnosti.

Muži často naráží na společenské předsudky, je do nich vkládána menší důvěra, že dokáží zvládat péči o děti a celou domácnost. Společnost často podceňuje jejich hodnoty a domnívá se, že nedokáží řádně uspokojit všechny potřeby dětí. Je pravda, že otcové mohou zpočátku mít problémy, ale postupně si domácí práce dokáží osvojit a být dokonce lepší než matky. Nesmíme však zapomínat na fakt, že jsou i případy, kdy naopak ženy mají problémy se zvládnutím domácnosti. Proto by oslabená schopnost udržovat domácnost neměla diskvalifikovat ani jednoho rodiče ve sporu o svěření jeho dětí do výhradní péče, neboť mnohem důležitější jsou rodičovské dovednosti a vnímavost ve vztahu k vlastním dětem. Někteří otcové s výhradní péčí mají dokonce lepší výsledky než matky se stejným rodičovským postavením. Otcové dokáží lépe zvládat chování svých dětí, neboť i přes zvýšenou shovívavost jsou otcové s výhradní

pěčí méně povolní vůči manipulování. Proto jsou otcové pro děti větší autoritou a při jejich výchově udržují své chování v přijatelných mezích.⁷³

9. 1. 2 Společná a střídavá péče

Soudy by měly mít na zřeteli různé alternativy řešení a ne rozhodovat u každé rodiny podle stejného porozvodového schématu. Po rozvodu je pro mnoho dětí velice obtížné se vyrovnat se ztrátou jednoho z rodičů. Je to způsobeno především tím, že se s mámou či tátou vídají příliš málo. Nedostatek času má pak za následek nedostatečné uspokojení jejich potřeb ve vztahu k rodiči, který děti nemá ve své péči. Naopak rodič, který děti v péči má, je zase neúměrně a nespravedlivě vytížen péčí o děti. Proto bývá častým řešením porozvodového uspořádání společná či střídavá péče.⁷⁴

Jedná se o nové pojetí úpravy poměru nezletilých dětí na dobu po rozvodu, jež upravuje novelizace Zákona o rodině z roku 1998. Společná či střídavá péče je možná v případech, že jsou oba rodiče schopní děti vychovávat a mají o výchovu zájem. Podkladem pro toto alternativní porozvodové uspořádání je dohoda obou rodičů, jejich společná vůle a společné úsilí. A jelikož je úprava velmi složitá je nutná i tolerance a dobrá vůle všech zúčastněných. Pro užití společné či střídavé péče je důležité, aby rodiče zapoměli na zklamání, křivdu, ublížení a nenávist a dokázali spolu komunikovat, spolupracovat a zajistit dítěti pocit domova. Obě alternativy jsou chápány jako vyjádření kvalitního a pozitivního vztahu obou rodičů k dítěti. Dalším předpokladem pro zavedení těchto forem péče je potřebné, aby rodiče navzájem plnili své finanční závazky. Pro společnou péči je nutné společné bydliště a u střídavé péče je nezbytné, aby rodiče měli bydliště tak blízko, aby dítě mohlo navštěvovat stejnou školu, stejné zájmové kroužky a stýkat se stejnými kamarády. Zároveň by se nemělo zapomínat na přání dětí, jejichž stanovisko si vyžádá soud.⁷⁵

Společná péče je tedy možná pouze v případech, kdy rodiče i po rozvodu udržují určitou formu soužití, společně uhrazují část svých potřeb, společně pečují o nezletilé dítě a dělí se o zajištění materiálního zázemí.⁷⁶ Společná péče umožňuje rodičům

⁷³ Warshak, R.A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál, 1996

⁷⁴ Warshak, R.A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál, 1996

⁷⁵ Dvořáková-Závodská, J.: Manželství a rozvody. Praha: LINDE, 2002

⁷⁶ Dvořáková-Závodská, J.: Manželství a rozvody. Praha: LINDE, 2002

rozhodovat o důležitých záležitostech týkajících se jejich dětí, především se jedná o rozhodnutí v oblasti vzdělávání či zdravotní péče, a zároveň jsou za aktivity svých dětí právně odpovědní. Společná péče maximalizuje kontakt mezi dítětem a oběma rodiči. Díky tomu nevzniká mezi dítětem a rodiči povrchní vztah, jež je typický pro výhradní péči jednoho rodiče, a dětem je tak umožněno se s rozvodem lépe vyrovnat. Při společné péči rodiče pokračují ve výchově dětí společně, ale v oddělených domácnostech. Charakteristickým rysem tohoto uspořádání je především vysoká míra kooperace a flexibility a vzájemné respektování důležitosti druhého pro dítě. Při společné péči se dětem dostává ujištění o trvalé lásce obou, aniž by jeden byl primární nebo měl větší autoritu než ten druhý.⁷⁷

Společná péče otci umožňuje se s dítětem vídat mnohem častěji než v případě výhradní péče. Více času tak vede k vytvoření kvalitnějšího a hlubšího vztahu mezi ním a dítětem, k čemuž přispívá především to, že jsou spolu propojeni denními rutinními činnostmi, zvyky a vzájemným přizpůsobováním. Díky společné péči otec nezažívá pocity ztráty a snížení své vlastní ceny jako v případě tradičního uspořádání. Společná péče mu také umožňuje rozhodovat o záležitostech týkajících se vzdělání, lékařské péče a o jiných skutečnostech spjatých s vývojem dítěte. Tím, že se na povinnostech souvisejících s péčí o děti a s jejich výchovou podílejí oba rodiče, získávají tak matky prostor pro sebe, mohou se věnovat svým zájmům a společenskému životu a rozšířit své role v životě. Některé ženy však ve společné péči vidí nevýhodu, jež se týká hlavně toho, že se musí vzdát mocenského postavení, které jim umožňuje plně rozhodovat o všech záležitostech týkajících se dětí a činit o dětech rozhodnutí vyplývající z každodenních situací. Dělit se s bývalým manželem o rodičovskou autoritu je pro některé matky velmi obtížné, proto si žena, především matka v domácnosti, chce uchránit svá výsadní práva matky na plný úvazek. Žena se také může obávat společné péče zejména proto, že otec dětí bude mít více kontaktu i s ní.

Děti ze společné péče mají o sobě lepší mínění, nemají pochybnosti, které trápí mnoho dětí vyrůstajících v domovech rodičů s výhradní péčí, a mají vyšší míru sebeúcty. Při společné péči jsou děti spokojenější než při výhradní péči jednoho rodiče, protože žijí v klidnější atmosféře, jež je vytvořena vzájemnou spoluprací obou rodičů při samotné péči a výchově a i jejich průběžnou přítomností. Tyto děti zaujímají méně

⁷⁷ Warshak, R. A.: *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996

negativních postojů k samotnému rozvodu rodičů a nemají tolik problémů s chováním jako děti z výhradní péče.⁷⁸

Warshak (1996) podává shrnující přehled případů, kdy společná péče funguje a kdy naopak selhává.

„Společná péče nejlépe funguje, když:

- oba rodiče jsou přesvědčeni, že ten druhý je pro děti důležitý
- oba rodiče jsou přesvědčeni, že ten druhý je také dobrý rodič
- rodiče žijí blízko sebe
- děti samy takovou společnou péči chtějí
- rodiče mají ke společné péči příznivý postoj
- jeden rodič řádně dodržuje své finanční závazky vůči druhému
- rodiče vzájemně spolupracují
- rodiče jsou flexibilní
- rodiče mají slušnou úroveň komunikace
- rodiče nezatahují děti do svých konfliktů

Společná péče většinou selhává, když:

- jeden rodič se o děti nemůže přiměřeně starat
- jeden rodič je zjevně proti takovému uspořádání
- místa, kde rodiče žijí po rozvodu, jsou od sebe dosti vzdálená
- rodiče vůči sobě pociťují silné nepřátelství i přes pokusy o zprostředkování
- rodiče používají děti proti sobě jako pěšáky ve válce⁷⁹

Při střídavé péči se rodiče o dítě starají podle přesně vymezeného časového období a mají taková práva a povinnosti, jež jim vymezil soud. Ke střídání může docházet po měsíci či je možné i kratší časový úsek, např. po týdnu.⁸⁰ „Svěření dítěte do střídavé péče nesmí být ústupkem jejich vzájemné rivalitě, ale vyjádřením kvalitního a pozitivního vztahu rodičů k dítěti. Rozhodnutí o střídavé péči by mělo vycházet z jejich společné vůle a dohody, schopnosti spolu komunikovat, spolupracovat

⁷⁸ Warshak, R. A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál, 1996

⁷⁹ Warshak, R. A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál, 1996, str. 172

⁸⁰ Dvořáková-Závodská, J.: Manželství a rozvody. Praha: LINDE, 2002

a nezapojovat dítě do svých vzájemných problémů.“⁸¹ Střídavá péče je často kritizována za nejednotnost výchovného působení a za to, že dítě nemá stálý domov, neboť sotva jak si někde zvykne, odchází zase jinam. Ale námitka týkající se domova je nesmyslnou argumentací vycházející z dospělého pohledu na věc. Pojem domov je pro dítě zcela něco jiného a vnímá ho ve větší šířce než dospělí. Stejně jako ve společné, tak i ve střídavé péči jsou více zachovány prvky mužského i ženského přístupu a dítě má možnost se identifikovat s rodičovským vzorem obou pohlaví.⁸²

9. 1. 3 Syndrom zavrženého rodiče

U dětí svěřených do výchovy jednomu z rodičů se může objevovat tzv. *syndrom zavrženého rodiče* (dále jen SZR). Jedná se o jev popouzení dítěte proti druhému rodiči, jež jako první blíže popsal americký psycholog R. A. Gardner. Gardner (In Bakalář, E.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006) podal podrobný popis týkající se vzniku, vývoje, základních charakteristik a důsledků tohoto jevu a vypracoval i návod pro soudy a terapeuty, jak při SZR postupovat. Gardner pro lepší diagnostiku syndromu také zavedl pojmy jako „zavrhující“ či „programující“ rodič, „zavržený“ rodič a „odcizené“ dítě.⁸³

SZR vzniká, pokud je u dítěte vypěstován velice kladný vztah k jednomu rodiči, často se jedná o závislost, a současně je pobouzeno k nenávisti proti druhému. Dítě si tak vůči tomuto rodiči vytváří vlastní dynamiku postojů, která vyústí až k zavrnutí, naopak k rodiči, se kterým žije se snaží zalíbit. SZR je považován za poruchu, jež vzniká v souvislosti s rozvodovými spory o svěření dítěte do péče. Hlavním projevem je ovlivňování dítěte a jeho pobouzení proti rodiči s cílem jej ponížít a v očích dítěte znehodnotit. Na motivaci pobouzejícího rodiče, mají vliv především ty nejhorší stránky lidské povahy jako je motiv moci, pomsty, trestání, nenávisti a agrese. Dalším motivem bývá potřeba vnějšího nepřítele, na kterého se může vše svést, a výsadní vliv na utváření psychiky dítěte, které často přechází v pocit vlastnictví.⁸⁴

Konflikt mezi bývalými manželi ústí v boj o ovlivňování psychiky dítěte. S dítětem je manipulováno jeho programováním proti druhému rodiči a omezením

⁸¹ Novák, T., Průchová, B.: Předrozvodové a rozvodové poradenství. Praha: GRADA Publishing, 2005, str. 68 - 69

⁸² Novák, T., Průchová, B.: Předrozvodové a rozvodové poradenství. Praha: GRADA Publishing, 2005

⁸³ Bakalář, E.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006

⁸⁴ Bakalář, E.: Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad, 2002

přístupu druhého rodiče k dítěti. Programující rodič zveličuje negativní vlastnosti zavrhaného rodiče a jeho klady naopak opomíjí. Dítěti neustále vštěpuje nepravdivé myšlenky, výmysly a lži o druhém rodiči, že ono pak k němu zaujme negativní postoj a odmítá ho. Pokusy kontaktovat dítě, projevy lásky a zájmu označuje jako „otravování“ tak dlouho, až je tak začne chápat i dítě.

Programující rodič brání zavrhanému rodiči v návštěvách, při plánování návštěv upozorňuje, že dítě má pravidelný program a návštěvy druhého rodiče v něm samozřejmě místo nemají, když zavrhaný rodič dítěti volá, tak se různě vymlouvá, aby hovor s dítětem znemožnil. Programující rodič odmítá sdělovat školní výsledky, zakazuje škole podávat informace o dítěti, odmítá spoluúčast zavrženého rodiče na třídních schůzkách apod. Dítě vede k tomu, aby zavrhaného rodiče vidělo jako ošklivou, škodlivou a nepřátelskou osobu, která svou přítomností působí jen zlo a nezaslouží si, aby se s ním jednalo čestně a ohleduplně. A je schopen dojít tak daleko, že druhého rodiče falešně obviňuje z týrání, navštěvuje s dítětem lékaře a poukazuje na jeho potíže, které údajně vznikají po soudně stanovených návštěvách druhého rodiče.

Programující rodič má vždy jasně stanovený cíl a ví, co dělá. Za každou cenu chce pošpinit druhého rodiče. Programující rodič posiluje závislost dítěte na své osobě místo toho, aby jej vedl k samostatnosti, čímž dosáhne, že dítě druhého rodiče nenávidí stále víc. Programující rodič je tak ovlivněn potřebou ublížit druhému rodiči, že není schopen oddělit své zájmy od zájmů dítěte a zájmů druhého rodiče. Shazováním bývalého manžela kompenzuje vlastní méněcennost a je přesvědčen, že jedině on je dobrým rodičem. Pocit viny vede programujícího rodiče k upozorňování na to, že druhý partner je ještě horší. Nejistota a pochybování o vlastní schopnosti udržet si lásku dětí dělá z druhého rodiče konkurenta.⁸⁵

Gardner (In Bakalář, E.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006) identifikoval osm klíčových diagnostikovaných kritérií společných pro SZR.

1. **„Nenávistná kampaň za degradaci rodiče:** dítě projevuje silnou nenávist k rodiči a na cílený dotaz spustí výčet záporných charakteristik, zlých činů, špatného chování. Pozitivní emoce jsou vytěsněny.

⁸⁵ Bakalář, E.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006

2. ***Slabé, banální, neodůvodněné či absurdní zdůvodňování*** této nenávisti a odporu k zavrženému rodiči či nechuti k setkání s ním.
3. ***Nepřítomnost ambivalence (černobílé hodnocení rodičů)***: normální dítě většinou hovoří o kladných i záporných povahových vlastnostech otce i matky, kdežto „odcizené“ dítě programujícího rodiče nekriticky přijímá a zavrženého pouze kritizuje.
4. ***Fenomén nezávislého názoru („vyhlášení nezávislosti“)***: děti postižené SZR často uvádějí, že nechutí stýkat se s druhým rodičem je jim vlastní. Vsugerované nepravdy pak samostatně rozvíjejí. Programující rodič to rád zdůrazňuje před těmi, kdo rozhodují o styku s dítětem.
5. ***Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu***: při diagnostických či terapeutických sezeních dítě postižené SZR souhlasí reflexivně, automaticky a bez zaváhání se vším, co programující rodič tvrdí. Nečeká naproti argument rodiče zavrženého nebo jej zcela ignoruje, nevidí, neslyší. Dětská kritika vůči zavrženému rodiči bývá dokonce silnější a emotivnější než kritika programujícího rodiče.
6. ***Nepřítomnost pocitu viny***: děti postižené SZR nezakoušejí žádný pocit viny, že zavržený rodič je postižen, že trpí, ignorují jeho city. Chybí jim i pocit vděku za dárky, za placení různých výdajů. Výdaje a potíže zavrženého rodiče vnímají jako správný trest, který by vlastně měl být ještě větší.
7. ***Vypůjčené scénáře („papouškování“)***: jejich přítomnost signalizuje vysokou pravděpodobnost, že dítě je postiženo SZR. Z kontextu dětských obviňování zavrženého rodiče a z jejich obsahu je zřejmé, že byly sdělovány programujícím rodičem, dítě je vyslechlo a reprodukovalo. Dětská výpověď pak obsahuje výrazy a obraty, které děti daného věku ještě nepoužívají. Mnohá dětská obvinění jsou totožná s obviňováním programujícího rodiče.
8. ***Rozšíření nepřátelství a nenávisti na celou původní rodinu zavrženého rodiče*** způsobuje bolest zejména prarodičům, kteří svá vnoučata milují.⁸⁶

⁸⁶ Bakalář, E.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006, str. 47 - 48

Gardner (In Bakalář, E.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006) podle intenzity příznaků dále rozlišuje tři typy syndromu zavrženého rodiče - mírný, středně těžký a těžký. Pro přehled je v oddílu příloh /příloha č. 3/ uvedena tabulka, jež jednotlivé příznaky a typy zachycuje.

K doplnění informací o SZR je nutné, abychom se zaměřili i na hlavní důsledky syndromu zavrženého rodiče, k nimž především patří následující:

1. **„Dítě ztratí téměř vše, co s druhým rodičem souvisí.** Ztráty se týkají hmotných statků, výchovného a vzdělávacího působení, praktické pomoci v různých životních fázích či situacích.
2. ***U dítěte se zabrzdí a zdeformuje emocionální vývoj.*** Jeden rodič potlačuje u dítěte původní pozitivní emoce k druhému rodiči, jež je nyní zavrhován, a je dán volný průběh emocím nenávisti podloženým slabými a neopodstatněnými argumenty. Potlačování může způsobit u dítěte řadu psychopatologií, a může narušit jeho sebedůvěru a sebehodnocení, neboť je mu vštěpováno, že jeho druhý rodič je špatný a závadný, ale ve škole se naučí, že polovina jeho genů je právě od něj.
3. ***U dítěte se zabrzdí a zdeformuje psychosociální vývoj.*** Dítěti je odebrán vhodný a potřebný model sexuální identity a role. Dále je narušen vztah k autoritám a je snížena schopnost sociální diferenciaci. Dítě začne druhého rodiče nenávidět bez příčiny a nenávist a nepřátelství je často rozšířeno i na další příbuzné zavržovaného rodiče. Dítě tak ztratí významnou část informací k vytváření své identity - ztratí polovinu informací odkud pochází, jaké má předky, co dělali, čím vynikali apod.“⁸⁷

Pokud je SZR diagnostikován, je nutné provést co nejdříve právní řešení, která má pomoci zavrženému rodiči vyřešit danou situaci, a nastolit řádnou terapii. Nejúčinnější terapeutickou možností je omezení vlivu programujícího rodiče. K nejčastějším deprogramovacím postupům patří tyto:

⁸⁷ Bakalář, E.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006, str. 31 - 32

- „Výchova nejčastěji zůstává u programujícího rodiče, soud určí terapeuta řídicího zpočátku styk s dítětem, při nespolupráci programujícího rodiče jsou možné i sankce (napomenutí, pokuty, prospěšné práce, odsouzení).
- Soud nařídí terapeutický program zaměřený na obnovu vztahu mezi dítětem a zavrženým rodičem.
- Soud nařídí změnu výchovy a dítě se dostává do péče zavrženého rodiče. Změna je doporučována v případě, kdy programující rodič opakovaně a bezdůvodně brání oprávněnému styku s dítětem. Soud se pro ní rozhodne po prostudování psychologických a psychiatrických znaleckých posudků.“⁸⁸

10 DÍTĚ A NOVÝ PARTNER RODIČE

Dítě by mělo být s novým partnerem seznamováno co nejpřirozeněji, pozvolna a nenápadně. Vztah k novému partnerovi se vytváří postupně a může mít různé výkyvy a rizika. Nikdy by rodiče neměli dítě nutit k tomu, aby mělo někoho rádo, neboť city se vyvíjí velmi pomalu, potřebují dostatek trpělivosti a nelze je nařizovat. Přílišné nabádání může v dítěti vzbudit nedůvěru.

Nový partner by se neměl dětem vnucovat, neměl by se snažit se jim vlichotit, kupovat si je či je podplácet drahými dárky a v žádném případě by se neměl snažit nahradit vlastního rodiče či jej negativně hodnotit a „shazovat“. Takové chování může vést k chaotickému chápání světa, lidských vztahů a hodnot a může vyústit v nedostatek sebevědomí, což se projevuje v nedůvěře k lidem obecně.⁸⁹

Nový partner je nejlépe přijímán mladšími dětmi a nejvíce potíží s přijetím mají děti středního školního věku. Kromě věku má vliv na přijetí nového partnera i pohlaví, spokojenost rodiče v novém partnerském vztahu, dále osobnost rodiče, jeho povaha a vztah k dítěti a osobnost nového partnera. Přijetí je ovlivňováno i dobou, jež uplynula od rozvodu do příchodu nového partnera do rodiny, postojem a vztahem druhého rodiče k novému partnerovi bývalého manžela či manželky.⁹⁰

⁸⁸ Bakalář, E.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006, str. 50

⁸⁹ Plaňava, I.: Jak se nerozvádět. Praha: GRADA Publishing, 1994

⁹⁰ Matějček, Z., Dytrych, Z.: Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: GRADA Publishing, 2002

Rozhodnutí některého z partnerů uzavřít nový sňatek může rodinu dostat do hluboké krize. Nová osoba může narušit rovnováhu vztahu mezi rodičem a dětmi, neboť ty ji vnímají jako někoho, kdo je připravuje o pocit bezpečí, okrádá je o čas a pozornost rodičů. Zároveň rodič, který se po rozvodu soustředil pouze na děti a nenašel si jiného partnera, se může cítit ohrožen rolí nového rodiče. Především se obává, že by nový partner mohl být lepší rodič a že ho děti budou mít raději. Když se některý z partnerů rozhodne pro nový sňatek, měl by to dětem oznámit co nejrychleji, aby měly dostatek času se na změnu připravit a především se s ní smířit. Je dobré, když děti mají již s novým partnerem matky či otce vybudovaný dobrý vztah, protože pak nejsou jejich reakce tak negativní a uzavření manželství je může i nadchnout. Pokud se u dětí přece jen objeví negativní postoje, tak to nemusí mít přímou souvislost s partnerovou osobou, ale spíše se strachem z neznáma, s úzkostí z nových změn, s pocitem loajality k druhému rodiči a bývalému rodinnému systému. Někdy se může stát, že děti nutí druhého rodiče ke stejnému činu, neboť ho litují, že je sám a osamělý. U některých dětí se může objevit opačné chování. Přejí si, aby rodič zůstal sám, a přebírají rodičovskou roli. Své poslání spatřují v náhradě druhého rodiče a v poskytování podpory a ochrany.⁹¹

Dítě od nového rodiče potřebuje, aby vztah k němu jej neuváděl do konfliktu loajality. Dítě by mělo mít dostatek prostoru i svobody pro těsné vztahy a pro kontakty s biologickým rodičem, který jej po rozvodu nemá v péči. Dalším požadavkem je, aby nový rodič měl dítě rád, byl mu k dispozici a dokázal mu poradit a pomoci v nesnázích.⁹²

Matějček (2002) v knize *Krizové situace v rodině očima dítěte* podává stručný přehled rad nevlastním rodičům. Mezi základní rady patří:

1. **„Nebojte se přijmout své „náhradní“ rodičovství!** Matějček (2002) slovo „náhradní“ nechápe jako něco podřadného, ale vidí ho jako pomoc dítěti tam, kde ji nejvíce potřebuje. A pokud nový rodič přijme dítě takové, jaké je, tak je psychologické rodičovství povýšeno nad biologické zplození.

⁹¹ Everett, C., Everett, S.V.: *Zdravý rozvod pro rodiče i děti*. Praha: TALPRESS, 2000

⁹² Plaňava, I.: *Jak se nerozvádět*. Praha: GRADA Publishing, 1994

2. ***Nebojte se o lásku dítěte!*** Dítě za rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají a nepotřebuje k tomu potvrzení z porodnice, že je jejich vlastní.
3. ***Nebojte se práce na sobě samých!*** Vlastní biologičtí rodiče mají sice snazší cestu k porozumění dítěti v jeho individualitě a jedinečnosti, ale pokud se nevlastní rodiče budou více snažit a budou trpěliví, tak to také dokáží.
4. ***Dítě má o sobě vědět víc, než vědí ostatní!*** Aby nedocházelo k nedorozuměním, kdy dítě je zaskočeno informacemi, kterým nerozumí a které mohou poznamenat vztah k nevlastním rodičům.
5. ***Nečekat, až se bude dítě ptát, ale začít při vhodné příležitosti sami!***
6. ***Dítě není z vás, ale je vaše!*** Dítě si přineslo svůj genetický vklad po jiném otci či matce, než je dnešní nevlastní otec nebo matka. S tímto vkladem se musí i nadále počítat a účelně s ním hospodařit a nesnažit se jej vymazat, potlačit, zrušit.
7. ***S hroším počítejte, lepším se nechte překvapit!*** Jedná se o doporučení, která připomíná, že nadnesené ideály, které jsou do dítěte vkládány, by se mohly více pokazit než prospět. Zklamání očekávání stojí často na začátku neblahého koloběhu příčin a následků, na jehož konci se objeví poruchy chování dítěte a jiné nepříjemnosti.
8. ***O vlastních rodičích (pokud možno) jen to dobré!*** Vždy se vyvarovat snaze přílišného zviditelnění a chválení své vlastní osoby a naopak přílišného snižování, znehodnocování a znemožňování některého z vlastních rodičů dítěte.
9. ***Zachovejte si otevřené rodinné společenství!*** Rodiny s nevlastním otcem nebo matkou mají někdy tendenci před okolním světem se více nebo méně uzavírat, aby unikly vtíravému zájmu okolí. Přesto by se měly snažit zachovat si či nově budovat a rozšiřovat pozitivní vztahy s příbuznými, přáteli, spolupracovníky apod.⁹³

⁹³ Matějček, Z., Dytrych, Z.: Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: GRADA Publishing, 2002, str.61 - 62

11 MANŽELSKÉ A RODINNÉ PORADENSTVÍ

„Poradenství je forma pomoci člověku, který je stresován těžkou životní událostí nebo jinou nepříjemnou okolností. Je definováno jako proces, ve kterém kvalifikovaný odborník poskytuje druhému člověku podporu a vedení individuálně nebo ve skupině. Klientovi je poskytováno i systematické krátkodobé poradenské vedení, eventuálně i krátkodobá či dlouhodobá intenzivní psychoterapie. Manželské a rodinné poradenství je v České republice zajišťováno ve specializovaných pracovištích, zejména v poradnách pro rodinu, manželství a sociální vztahy.“⁹⁴

Poradenská činnost by měla především pomáhat při náznacích problémových situací a předejít tak velmi stresujícím událostem, ale často jsme svědky toho, že lidé vyhledávají poradenskou pomoc až v situaci vyhrocené partnerské krize, když hrozí rozvod. Rozvod je obtížným a traumatizujícím obdobím pro všechny účastníky, „proto je třeba odborné, profesionální pomoci i v terminálním stadiu manželství a v následujícím stadiu restrukturaže života a adaptace na nový životní styl“.⁹⁵

V rámci rozvodového poradenství můžeme rozlišit tři druhy terapie - *předrozvodovou, rozvodovou a porozvodovou*.⁹⁶

Cílem předrozvodové terapie je dovést manžele k ujasnění, jestli problémové manželství bude nadále udržované či ne. Často se může jednat o pouhou dočasnou disharmonii, jež lze překonat. Ale pokud se jedná o dlouhodobé rozvrácení manželského soužití, jehož jediným řešením je právě rozvod, měly by být vždy zváženy všechny jeho důsledky pro oba partnery a hlavně pro jejich děti.

Rozvodová terapie nachází své uplatnění při definitivním rozhodnutí o rozvodu. V této době terapeut pomáhá manželům překonat své pocity a emoce a dané problémy vyřešit v klidu a po vzájemné dohodě, jež bude výhodná pro všechny účastníky rozvodu. Terapeut upozorňuje oba partnery, aby nezapomínali na své děti, pro které je daná situace nejobtížnější. Rodiče vede k tomu, aby dětem usnadnili přechod do nové situace: „Aby si dítě mohlo zachovat citový vztah i úctu k oběma rodičům, neztrácelo pocit bezpečí a postupně překonalo přirozený smutek.“⁹⁷ Terapeut také rodiče informuje

⁹⁴ Novák, T.: Manželské a rodinné poradenství. Praha: GRADA Publishing, 2006, str. 21 - 22

⁹⁵ Kratochvíl, S.: Manželská terapie. Praha: Portál, 2000, str. 331

⁹⁶ Kratochvíl, S.: Manželská terapie. Praha: Portál, 2000, str. 332

⁹⁷ Kratochvíl, S.: Manželská terapie. Praha: Portál, 2000, str. 336

o reakcích dětí na rozvodovou situaci jako je strach, smutek, deprese, ale i pocity zavržení a představy o vlastní vině.

Hlavním cílem porozvodové terapie je zajištění stabilizace a dosažení samostatného životního stylu. Terapeut vede partnery k tomu, aby se dokázali vyrovnat s novou situací, s emocemi, neurotickými projevy či depresivními stavy. „Porozvodová terapie by měla pomoci klientům dosáhnout přijatelné míry subjektivní spokojenosti, emoční vyrovnanosti s bývalým partnerem a odstranit nepřiměřené generalizování negativních zkušeností do jiných vztahů, měla by podpořit schopnost navázat nový uspokojivý vztah.“⁹⁸ Při tomto druhu terapie se nejčastěji uplatňuje individuální práce s jedním z manželů, kterého více ovlivňují důsledky rozvodu či který, má dítě ve své péči.

⁹⁸ Kratochvíl, S.: Manželská terapie. Praha: Portál, 2000, str. 339

II PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část mapuje názory dětí 2. stupně základní školy na „rodinu“ a „rozvodovou problematiku“. Ty byly zjišťovány pomocí výzkumu prováděném na 2. stupni základní školy, kde autorka uskutečnila svou souvislou pedagogickou praxi. Výhodou byla vzájemná znalost učitele i žáků, z této skutečnosti se odvíjela i větší důvěra žáků a jejich ochota ke spolupráci.

1 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU A JEHO NÁLEŽITOSTÍ

1.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, jak možný rozvod rodičů děti ovlivňuje, neboť právě pro děti je rozpad rodiny velmi stresující a představuje tak pro ně životní trauma, které může značně narušit jejich zdravý psychický vývoj a poznamenat je na celý život. Následky rozvodu se nemusí projevit zákonitě v průběhu rozvodového řízení či těsně po něm, ale i za delší dobu, zejména v období puberty a rané dospělosti či v jejich vlastním partnerském vztahu. Proto je nutné, aby rodinné krize byly řešeny vždy šetrným způsobem a aby rozvádějící se rodiče mysleli především na své děti, i když je to často velmi obtížné.

Rozvod je zpravidla vyhocením dlouhodobějších problémů mezi manželi - rodiči, ti samozřejmě argumentují i tím, že mají právo na život, který jim přinese radost, naplnění a uspokojení všech potřeb.

Rodiče bývají často upozorňováni, aby dětem danou situaci včas řádně objasnili a vysvětlili jim, že rozvod je záležitostí dospělých lidí, že maminka s tatínkem se sice už nemají rádi, ale že s nimi se nikdo nerozvádí a city k nim se nezmění. Rodiče by dětem měli také zdůraznit, že to co se mezi nimi děje, není jejich vina. Pokud rodiče sdělí tímto způsobem svým ratolestem špatnou zprávu, nezavíjí je sice smutku, ale mohou značnou měrou přispět k tomu, že děti se nebudou tolik trápit.

Při samotném výzkumu se hlavní cíl ukázal jako téměř nerealizovatelný, neboť téma týkající se rozvodu je velice osobní a citlivé a nebylo možné se dětí přímo zeptat,

zda jsou rodiče rozvedení či ne, neboť by to bylo pro ně velmi stresující a mohlo by je to negativně ovlivnit. Z důvodů ochrany osobních údajů nemohla být tato informace získána ani jinou cestou. Veškeré získané informace se omezily pouze na sdělení, že z celkového počtu dotazovaných pochází 30 % z rozvedených rodin /bez konkrétnějšího určení/, proto bylo velmi problematické provést i srovnání odpovědí dětí z rozvedených rodin a z rodin úplných. Avšak v některých případech bylo na základě odpovědí zřejmé, že děti z rozvedené rodiny pochází či tuto skutečnost děti samy dokonce uvedly.

Z tohoto důvodu je výzkum zaměřen především na vyhodnocení odpovědí dětí chápaných jako projekce jejich názorů a postojů, jak ony samy vidí rodinu a zda neshody v rodině či samotný rozvod jsou traumatizující a jakým způsobem mohou tyto skutečnosti děti ovlivnit.

1. 2 Výzkumné otázky

Na základě prostudované literatury a získaných informací souvisejících s rodinou, jakožto nejstarší společenskou institucí mající značný význam pro psychický a fyzický vývoj dospívajícího jedince, a rozvodem, jež je pro děti velkou zátěží, může značně narušit zdravý vývoj jejich osobnosti a citovou vazbu na jednoho z rodičů a také je připravit o častější kontakt s ním, byly formulovány následující předpoklady.

- 1. Rodina a příjemné rodinné zázemí je pro děti a jejich zdravý vývoj velmi důležité.*
- 2. Děti dokáží vysvětlit rozdíl mezi úplnou a neúplnou rodinou.*
- 3. Děti považují rozvod za přijatelnější řešení rodinné krize, než život v neustále napjaté atmosféře plné hádek, neshod a nejrůznějších konfliktů.*
- 4. Děti se domnívají, že rozvod je pro jejich vrstevníky značnou zátěží a přináší mnoho změn.*
 - a. Myslí si, že rozvod může ovlivnit to, jak se jejich vrstevníci projevují, chovají a učí.*

b. Domnívají se, že rozvod může narušit zdravý psychický vývoj jejich vrstevníků.

5. Děti nepovažují vrstevníky pocházející z rozvedených rodin za odlišné.

1.3 Výzkumné metody

Vzhledem k cíli výzkumu byly jako základní výzkumné metody užity:

a/ dotazník

b/ nedokončené věty

1.3.1 Dotazník

Dotazník je specifickou metodu zkoumání, která shromažďování dat zakládá na dotazování osob a touto cestou tak zjišťuje mínění jedinců o jednotlivých jevech. Dotazníková metoda se hojně využívá především ve společenských vědách, zvláště v sociologii, psychologii a pedagogice, a je založena na subjektivní výpovědi dotazovaných.

Tato vysoce efektivní technika byla zvolena především proto, že umožňuje dotázat se na danou problematiku většího počtu žáků při relativně malých nákladech a v poměrně krátkém časovém úseku a získat tak srovnatelné údaje, které se vztahují k dané problematice. Dotazník byl vytvořený autorkou.

Když žáci dostali do rukou daný dotazník, byli nejprve upozorněni, že veškeré poskytnuté informace budou užity pouze k dokončení závěrečné práce, že nebudou nikde uveřejněny a že zpracování výsledků bude zcela anonymní. Následně byli respondenti informováni o způsobu administrování dotazníku. V průběhu vyplňování pak měli možnost se zeptat na vše, čemu i přes úvodní výklad nerozuměli. Na vyplnění dotazníku měli respondenti zhruba půl hodiny. Použitý dotazník je uvedený v oddílu příloh /příloha č. 4/.

1.3.1.1 Specifikace použitého dotazníku

Dotazník se skládal z 24 otázek a obsahoval několik částí. Především se jedná o dvě hlavní oblasti, jichž se práce dotýká, a to rodina a rozvod.

- otázky 3 až 11 se zaměřují na téma „rodina“

- otázky 13 až 23 se zabývají problematikou „rozvodu“
- otázku číslo 12 lze zařadit k oběma tématům - „rodině“ i „rozvodu“
- v otázce číslo 24 je obsaženo deset nedokončených vět, které měli respondenti doplnit dle své první myšlenky

Kromě otázek vztahujících se k danému tématu se v dotazníku objevily otázky zaměřující se na identifikaci jednotlivých respondentů. Identifikační charakter má úvodní požadavek týkající se jména, příjmení a věku, jež není zahrnován do celkového počtu otázek.

Dotazník obsahuje i otázky, které s daným tématem přímo nesouvisely. Taková otázka je prakticky jediná a to hned první otázka v dotazníku, jež se táže na momentální stav či náladu respondentů. U této otázky bylo dotazovaným předloženo sedm obrázků a měli zvolit ten, který nejpřesněji zachycuje jejich momentální náladu. Grafický způsob byl zvolený proto, že je tato forma dětem bližší a také je více zaujme. Zároveň je tato otázka jakýmsi uvedením.

Otázky v dotazníku můžeme rozdělit i dle způsobu jejich kladení a odpovídání na ně. Z tohoto hlediska je možné rozlišit dva základní typy otázek - *otevřené* a *uzavřené*.

V případě otevřených otázek měli respondenti možnost odpovídat volně, spontánně, svými vlastními slovy. Otázky, u kterých žáci odpověď doplňovali sami, byly zvoleny hlavně proto, aby se dotazovaní nad daným tématem zamysleli a měli prostor pro vyjádření svého vlastního názoru a postoje k dané problematice. Tento typ byl užit u otázek číslo 3, 8, 9 a 12.

Naopak uzavřené otázky nabízejí respondentovi určitý počet odpovědí. Odpovědi jsou tedy předem připravené a prakticky se jedná o nucenou volbu. V rámci tohoto typu můžeme užívat několik druhů. Může se jednat o zcela *uzavřené dichotomní otázky*, kdy respondenti vybírají ze dvou vzájemně se vylučujících odpovědí jako v případě otázek 7, 14 a 15. V dotazníku se objevují též otázky *výběrové*, kde je respondentům dána možnost výběru jedné alternativy - otázka číslo 4, 13, 17, 18, 19, 20, 22 a 23, *výčtové*, jež respondentům umožňují vybrat několik variant - otázka číslo 5, či *stupnicové* - otázka číslo 6, u níž byli žáci vyzváni, aby prostřednictvím označení čísla na dané stupnici uvedli, jak jsou spokojeni ve své rodině.

Kromě uvedeného se v dotazníku vyskytuje i varianta *tzv. polouzavřených otázek*, které nabízejí seznam hotových odpovědí k volbě a zároveň jsou doplněny otevřenou možností volné odpovědi a vyjádření názoru dotazovaného. Takový charakter mají otázky číslo 2, 4, 11 a 16.

Dále se v dotazníku objevují takové otázky, u kterých dotazovaní vybírali pouze ze dvou možností, „ano“ X „ne“, a pokud odpověděli „ano“, měli otázku nějakým způsobem doplnit (10, 21).

1. 3. 2 Nedokončené věty

Metoda nedokončených vět patří k verbálním projektivním metodám a zakládá se na asociativním doplnění započatých vět. Bezprostřední reakce dotazovaných tak mohou lépe odhalit jejich vnitřní postoje. Použití této techniky je mnohotvárné, nejčastěji se však využívá pro potřeby klinické psychologie, screeningu /hromadné vyhledávání začátečních forem nemocí v populaci/ a výzkumu. Při jejich zpracovávání a vyhodnocování se uplatňuje především kvalitativní hodnocení.

Nedokončené věty byly zařazeny k poslední otázce použitého dotazníku. Úkolem respondentů bylo doplnění vět na základě první myšlenky, jež byla tvrzením vyvolána.

Nedokončené věty byly zvoleny záměrně, neboť mohou odhalit problémy v rodině, ve vztahu k některým členům rodiny, poukázat na případný rozvod rodičů, aniž by si děti uvědomovaly, že to svou odpovědí naznačily. Na základě doplnění lze do určité míry hodnotit i dětská přání a tužby. I když je hodnocení do jisté míry spekulativní, určitou výpovědní hodnotu má.

1. 4 Výzkumný vzorek

Dotazování se zúčastnilo 60 žáků 2. stupně základní školy ve věku 11 až 15 let. Jak už bylo řečeno výše, nebyly dopředu známé informace o tom, který z respondentů pochází z rozvedené rodiny nebo úplné rodiny. Učitelé pouze uvedli, že z celkového počtu dotazovaných pochází 30 % z rozvedené rodiny a někteří žáci tuto skutečnost svými odpověďmi potvrdili.

Výzkum byl prováděn ve čtyřech třídách menší základní školy. Samotné dotazování bylo realizované v 6., 7., 8. a 9. třídě. Původním záměrem byla realizace

výzkumu pouze v 8. a 9. třídě, ale po absolvování souvislé praxe se autorka rozhodla zapojit do výzkumu i nižší ročníky, neboť s tématem rodiny a rozvodu se děti seznamují již v 6. třídě v rámci předmětů občanská a rodinná výchova. Veškeré pojmy užití v dotazníku byly srovnány s informacemi, jež jsou respondentům v rámci uvedených předmětů poskytovány.

Z 6. třídy se do výzkumu zapojilo 14 žáků, 18 dotazovaných bylo ze 7. třídy, v 8. třídě dotazník vyplňovalo 15 žáků a v posledním ročníku základní školy byla výzkumná metoda aplikována v 18 případech.

Již bylo řečeno, že výzkumný vzorek je tvořen žáky 2. stupně základní školy ve věku 11 až 15 let. Při podrobnějším zaměření na věkovou hranici z hlediska počtu dotazovaných, jejichž odpovědi a názory byly zpracovávány, se výzkumu zúčastnili 4 jedenáctiletí respondenti, 15 dotazovaných bylo ve věku dvanácti let, 12 dosáhlo věku třinácti let, ve věku čtrnácti let se do výzkumu zapojilo 15 dotazovaných a věkové hranice patnácti let dosáhlo 14 respondentů.

Přehlednou charakteristiku výzkumného vzorku podávají následující tabulky /tabulka č. 1 a 2/. Tyto tabulky vypovídají o celkovém počtu všech respondentů, počtu a pohlaví dotazovaných v jednotlivých třídách a věku dětí.

Tab. č. 1: Počet a pohlaví respondentů

pohlaví	děvčata	chlapci	Celkem
ročník			
6. třída	8	6	14
7. třída	5	8	13
8. třída	9	6	15
9. třída	12	6	18
celkem	34	26	60

Tab. č. 2: Věk respondentů

věk	ročník	6.		7.		8.		9.		celkem
	pohlaví	dívk	chl	dívk	chl	dívk	chl	dívk	chl	
11 let		1	3	----	----	----	----	----	----	4
12 let		7	3	2	3	----	----	----	----	15
13 let		----	----	3	5	3	1	----	----	12
14 let		----	----	----	----	5	5	3	2	15
15 let		----	----	----	----	1	----	9	4	14
celkem		8	6	5	8	9	6	12	6	60
		14		13		15		18		

2 ZPRACOVÁNÍ A INTERPRETACE SHROMÁŽDĚNÝCH DAT

Získaná data byla zpracovávána komplexně na základě informací poskytnutých dotazovanými z hlediska jednotlivých ročníků a pokud se některé názory respondentů z jednotlivých tříd výrazným způsobem odlišovaly, je tato skutečnost uvedena a případně je provedeno i srovnání. Při interpretaci shromážděných dat bylo postupováno dle pořadí jednotlivých otázek.

Pro lepší orientaci jsou odpovědi dotazovaných zpracovány do tabulek, jež jsou záměrně umístěny vždy za příslušnou otázku.

Otázka číslo 1

První otázka dotazníku („*Z následujících obrázků vyber jeden, který charakterizuje tvůj momentální stav / náladu.*“) s tématem diplomové práce přímo nesouvisí, ale má spíše uvádějící charakter a jak již bylo řečeno výše, jejím hlavním úkolem je především děti zaujmout.

Na základě odpovědí na tuto otázku je možné i soudit, jakým způsobem respondenti k vyplňování přistupovali, neboť se zaměřuje na jejich momentální stav či náladu. Obrázky zachycující „zamračené počasí“ (za ně jsou považovány odpovědi „e“, „f“, „g“), mohou vypovídat o nechuti vyplňovat dotazník, o celkově špatné náladě, o případné nemoci, o různých problémech, kterými se mohou dotazovaní trápit atd. Tyto odpovědi pak mohou ovlivnit i odpovědi na další otázky.

Nejčastěji žáci volili odpověď „a“. Z celkového počtu šedesáti dotazovaných ji označilo dvacet šest respondentů - šestnáct dívek a deset chlapců. Pak následovaly odpovědi „b“ a „c“, které se dělí o druhé místo, neboť je shodně zvolilo patnáct respondentů. Odpověď „b“ charakterizuje momentální stav či náladu osmi dívek a sedmi chlapců, pro odpověď „c“ se vyslovilo devět dívek a šest chlapců. Možnost „d“ byla označena pouze ve čtyřech případech a to jedním děvčetem a třemi chlapci. Ostatní obrázky pod písmeny „e“, „f“ a „g“ momentální stav respondentů necharakterizovaly, neboť je žádný z nich nezvolil.

Vzhledem k zvoleným odpovědím lze tedy konstatovat, že žáci při vyplňování dotazníku byli téměř příjemně naladěni – nepřímou tak lze soudit i na odpovídající motivaci pro vyplňování.

Tab. č. 3: Momentální stav / nálada respondentů

Ročník	odpovědi	a	b	c	d	e	f	g
	pohlaví							
6.	děvčata	4	1	3	0	0	0	0
	chlapci	3	2	1	0	0	0	0
	celkem	7	3	4	0	0	0	0
7.	děvčata	3	1	1	0	0	0	0
	chlapci	3	2	2	1	0	0	0
	celkem	6	3	3	1	0	0	0
8.	děvčata	3	4	2	0	0	0	0
	chlapci	1	2	2	1	0	0	0
	celkem	4	6	4	1	0	0	0
9.	děvčata	6	2	3	1	0	0	0
	chlapci	3	1	1	1	0	0	0
	celkem	9	3	4	2	0	0	0
celkem		26	15	15	4	0	0	0

Otázka číslo 2

Otázka číslo 2 se ptá na soukromí dětí, přesněji na to, s kým sdílejí společnou domácnost. Většina žáků uvedla, že bydlí „s maminkou, tatínkem a sourozencem či sourozenci“, konkrétně se jedná o třicet tři respondentů. „S maminkou a tatínkem“ bydlí pouze deset dětí - šest dívek a čtyři chlapci. Čtrnáct dotazovaných (deset dívek a čtyři chlapci) označili možnost - „jen s maminkou“. Z procentuálního hlediska se jedná o 23 % z celkového počtu dotazovaných. A na základě dalších odpovědí těchto žáků, především podle jejich doplnění nedokončených vět, jež se nacházejí v otázce číslo 24, lze soudit, že tyto děti pocházejí z neúplné rodiny, ve které chybí otec.

Zbývající tři respondenti zvolili pátou možnou odpověď, kterou měli doplnit. Zde se objevily odpovědi jako například „s maminkou a sourozencem či sourozenci“, „s maminkou a sourozencem či sourozenci a s babičkou“, „s maminkou, sourozenci a nevlastním otcem“.

Tab. č. 4: Složení domácnosti

ročník	odpovědi	a	b	c	d	e
	pohlaví					
6.	děvčata	5	1	2	0	0
	chlapci	3	1	2	0	0
	celkem	8	2	4	0	0
7.	děvčata	1	1	3	0	0
	chlapci	5	2	1	0	0
	celkem	6	3	4	0	0
8.	děvčata	5	1	2	0	1
	chlapci	4	1	0	0	1
	celkem	9	2	2	0	2
9.	děvčata	5	3	3	0	1
	chlapci	5	0	1	0	0
	celkem	10	3	4	0	1
celkem		33	10	14	0	3

Otázka číslo 3

Třetí otázka zjišťovala: „*Co se ti vybaví jako první, když se řekne rodina?*“ Na tuto otázku měli žáci odpovědět svými vlastními slovy. Nejčastěji se objevovaly odpovědi, v nichž žáci vyjmenovávali jednotlivé členy rodiny. Je možné předpokládat, že děti uváděly složení své vlastní rodiny či své přání, jakou rodinu by chtěly mít.

Zdá se, že složení své vysněné rodiny zaznamenávali respondenti, kteří podle odpovědi na druhou otázku bydlí v domácnosti bez otce a z jejich dalších odpovědí, především z vyjádření u otevřených otázek a nedokončených vět vyplývá, že pocházejí z neúplné rodiny. Právě podle jmenovaných členů je zřejmé, že si velmi přejí, aby se tento stav změnil a byli opět úplnou rodinou. Samozřejmě se jedná pouze o hypotetický názor a myšlenku, jež nelze jednoznačně potvrdit.

Většina dotazovaných uvedla, že při vyslovení slova „rodina“ se jim jako první vybavuje „lásky“, „něha“, „důvěra“ „bezpečí“, „domov“, „pocit spokojenosti“, „vzájemné porozumění“.

Rodina je respondenty považována za „prostředí, kde nedochází k žádným konfliktům a kde se mají všichni rádi“, „prostředí poskytující pomoc a ochranu

v obtížných situacích“, za „skupinu lidí, kteří si navzájem rozumějí, mají se rádi, nehádají se a bydlí pohromadě“. Žáci si pojem „rodina“ spojují též s „někým“, kdo je má moc rád, stará se o ně, poskytuje jim střechu nad hlavou a vše potřebné pro jejich život“.

Bohužel dle názoru části respondentů jsou s rodinou spojovány také hádky a nesrovnalosti, neboť v životě není vždy jen to dobré a objevují se i nepříjemné situace, které neshody vyvolávají. Tento názor se objevil především u dotazovaných, u nichž je na základě jejich dalších odpovědí patrné, že pocházejí z problematické či dokonce z rozvedené rodiny.

Otázka číslo 4

Následující otázka se týká také rodiny a táže se po její hlavní úloze. Dotazovaní nejčastěji odpovídali, že hlavním úkolem rodiny je „poskytovat lásku, podporu, porozumění, pocit jistoty a bezpečí“. Tuto možnost vybralo čtyřicet pět žáků z celkového počtu šedesáti dotazovaných. Pokud si odpovědi rozdělíme dle pohlaví, tak děvčata ji určila celkem osmadvacetkrát a chlapi v sedmnácti případech. Pět dívek a šest chlapců považuje za nutné, aby rodina především „zajišťovala materiální potřeby“, a jedna dívka a tři chlapi uvedli, že hlavním úkolem rodičů je, aby své potomky „naučili dovednostem“. Další možnosti zvoleny nebyly.

Příjemným zjištěním je, že v tak v hojném počtu je považováno uspokojování emocionálních potřeb za důležité. Respondenti tímto potvrzují domněnku, že i když jedinec má nadbytek materiálního zajištění, tak bez lásky a vzájemného porozumění nemůže být nikdy šťastný, a i přestože si to někteří nepřipouštějí a domnívají se, že jim uspokojení materiálních potřeb k životu postačí, ve skutečnosti tomu tak není a velice touží po citovém naplnění a pocitu, že ho má někdo rád.

Tab. č. 5: Hlavní úkol rodiny

ročník	odpovědi	a	b	c	d	e
	pohlaví					
6.	děvčata	0	0	8	0	0
	chlapci	1	0	2	3	0
	celkem	1	0	10	3	0
7.	děvčata	0	0	4	1	0
	chlapci	1	0	5	2	0
	celkem	1	0	9	3	0
8.	děvčata	1	0	6	2	0
	chlapci	0	0	6	0	0
	celkem	1	0	12	2	0
9.	děvčata	0	0	10	2	0
	chlapci	1	0	4	1	0
	celkem	1	0	14	3	0
celkem		4	0	45	11	0

Otázka číslo 5

Otázka číslo 5, „*Jaké znaky má podle tebe atmosféra ve zdravé rodině (v rodině, která funguje bez problémů)?*“, vyzývá žáky, aby se zamysleli nad výčtem možných odpovědí a vybrali, které z nich nejlépe charakterizují atmosféru příznivou pro zdravý psychický vývoj jedinců.

Ve výčtu bylo použito šest možností, které jsou typické pro „zdravě“ fungující rodinu („*respektování potřeb jednotlivých členů*“, „*harmonie*“, „*vzájemná výměna zážitků*“, „*společné plánování a trávení volného času*“, „*vzájemná opora a pomoc*“, „*zájem rodičů o to, jak jejich děti tráví volný čas*“), a čtyři typické pro nepříznivou atmosféru („*nuda*“, „*problémy se neřeší společně*“, „*rodiče se svých dětí nevšímají*“, „*děti odsekávají rodičům*“).

Na tuto otázku měli dotazovaní možnost vybrat více odpovědí. Žádný z nich však neoznačil možnost příznačnou pro „nezdravou“ rodinnou atmosféru.

Dle názoru většiny dotazovaných je typickým znakem atmosféry zdravě fungující rodiny především „*respektování potřeb jednotlivých členů*“, „*vzájemná opora*

a pomoc“, „společné plánování a trávení volného času“ a „zájem rodičů o trávení volného času svých dětí“.

Všech šedesát dotazovaných se shodlo, že typickým znakem zdravě fungující rodiny je „respektování potřeb jednotlivých členů“. V padesáti devíti případech byla zvolena možnost „vzájemná opora a pomoc“. Z hlediska pohlaví ji označilo třicet čtyři dívek a dvacet pět chlapců. Možnost „společné plánování a trávení volného času“ byla označena počtem jednapadesáti (devětadvaceti dívkami a dvaadvaceti chlapci) dotazovaných a dle čtyřiceti devíti respondentů je dalším charakteristickým rysem „zájem rodičů o trávení volného času svých dětí“. Z celkového počtu dotazovaných se jich třicet domnívá, že pro atmosféru zdravě fungující rodiny je typická „harmonie“, a pouze šest z nich usuzuje, že spíše „vzájemná výměna zážitků“.

Pro přehlednější zachycení názorů jednotlivých žáků prostřednictvím tabulky, bylo jednotlivým odpovědím přiděleno malé písmeno abecedy a to následovně: „respektování potřeb jednotlivých členů“ - „a“, „harmonie“ - „b“, „vzájemná výměna zážitků“ - „c“, „nuda“ - „d“, „problémy se neřeší společně“ - „e“, „rodiče se svých dětí nevěšmají“ - „f“, „společné plánování a trávení volného času“ - „g“, „vzájemná opora a pomoc“ - „h“, „rodiče se zajímají o to, jak děti tráví volný čas“ - „i“, „děti odsekávají rodičům“ - „j“.

Tab. č. 6: Znaky atmosféry „zdravě“ fungující rodiny

ročník	odpovědi	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
	pohlaví										
6.	děvčata	8	4	4	0	0	0	7	8	5	0
	chlapci	6	3	2	0	0	0	5	5	4	0
	celkem	14	7	6	0	0	0	12	13	9	0
7.	děvčata	5	2	4	0	0	0	5	5	5	0
	chlapci	8	4	2	0	0	0	8	8	6	0
	celkem	13	6	6	0	0	0	13	13	11	0
8.	děvčata	9	7	6	0	0	0	8	9	9	0
	chlapci	6	3	4	0	0	0	5	6	4	0
	celkem	15	10	10	0	0	0	13	15	13	0
9.	děvčata	12	6	7	0	0	0	9	12	11	0
	chlapci	6	1	1	0	0	0	4	6	5	0
	celkem	18	7	8	0	0	0	13	18	16	0
celkem		60	30	6	0	0	0	51	59	49	0

Otázka číslo 6

Šestá otázka určitým způsobem navazuje na předcházející otázku. Soustředí se na spokojenost či nespokojenost respondentů s atmosférou v jejich rodině („*Na následující stupnici označ, jak jsi spokojen/a ve své rodině.*“). Žákům bylo vysvětleno, že stupnice odpovídá známám ve třídě. Nápomocné jim bylo i doplnění na straně čísla „1“ - „*jsem spokojen/a*“ - a na straně čísla „5“ - „*nejsem spokojen/a*“.

Zde můžeme formulovat domněnku, že dotazovaní se na základě možných odpovědí předchozí otázky zamysleli nad tím, zda stávající atmosféru panující v jejich rodině považují za uspokojivou či ne.

Pro většinu dotazovaných je stávající rodinná atmosféra uspokojivá, neboť z šedesáti dotazovaných ji respondenti označili v čtyřiceti šesti případech do hodnoty číslo „3“. Daná atmosféra v rodině je konkrétně pro třicet dva respondentů „výborná“. Devět žáků ji považuje za „chvalitebnou“ a v pěti případech byla ohodnocena jako „dobrá“. Zbytek respondentů ji za uspokojivou nepovažuje, neboť čtrnáct dotazovaných z celkového počtu ji charakterizovalo hodnotami „4“ (devět žáků) a „5“ (pět žáků) na dané stupnici. Z následujících odpovědí těchto respondentů vyplývá, že hlavním důvodem jejich nespokojenosti s rodinnou atmosférou je život v neúplné rodině, časté hádky mezi rodiči a nedostatek stráveného času s otcem.

Tab. č. 7: Spokojenost s atmosférou v rodině

ročník	odpovědi	1	2	3	4	5
	pohlaví					
6.	děvčata	6	1	0	1	0
	chlapci	4	0	1	0	1
	celkem	10	1	1	1	1
7.	děvčata	3	0	0	1	1
	chlapci	3	2	1	2	0
	celkem	6	2	1	3	1
8.	děvčata	5	1	0	2	1
	chlapci	3	2	1	0	0
	celkem	8	3	1	2	1
9.	děvčata	4	2	1	3	2
	chlapci	4	1	1	0	0
	celkem	8	3	2	3	2
celkem		32	9	5	9	5

Otázka číslo 7

V sedmé otázce byly děti vyzvány, aby posoudily, zda je pro ně rodina důležitá či ne. Tato otázka byla zvolena především proto, aby se respondenti zamysleli nad nutností rodiny v jejich životě. Neboť rodina ovlivňuje vývoj jedince v jeho nejcitlivějších obdobích, nejpřirozenějším způsobem uspokojuje jeho základní potřeby a je modelem mezilidských vztahů, jež se stávají vzorem či inspirací pro jeho život.

Rodina je považována za první prostředí, v němž jedinec od narození žije a získává základní zkušenosti nutné pro jeho budoucí život, ukazuje mu, jaké názory, postoje a činy jsou adekvátní, co je úkolem muže a ženy. Rodina poskytuje jedinci modely k napodobování a identifikaci, předává mu základní model sociální interakce a komunikace, ovlivňuje jeho citové reagování a citové vztahy, začleňuje ho do určitého způsobu života a předává mu základní sociální požadavky a normy. Žáci jsou s těmito charakteristikami rodiny seznámeni právě již v šesté třídě, neboť téma rodiny je probíráno v rámci předmětů rodinná výchova a občanská výchova.

Dotazování na danou otázku jednoznačně odpověděli, že rodina je pro ně důležitá a to hned ve všech šedesáti případech.

Tab. č. 8: Důležitost rodiny

ročník	odpovědi	ano	ne
	pohlaví		
6.	děvčata	8	0
	chlapci	6	0
	celkem	14	0
7.	děvčata	5	0
	chlapci	8	0
	celkem	13	0
8.	děvčata	9	0
	chlapci	6	0
	celkem	15	0
9.	děvčata	12	0
	chlapci	6	0
	celkem	18	0
celkem		60	0

Otázky číslo 8 a 9

Na otázky číslo 8 („*Které chvíle v rodině máš nejraději a proč?*“) a 9 („*Koho z rodiny máš nejraději?*“) měli respondenti odpovídat svými vlastními slovy.

Nejčastěji dotazovaní na osmou otázku odpovídali, že mají nejraději chvíle, „*kdy je celá rodina pohromadě a tráví spolu co nejvíce času, kdy společně podnikají nejrůznější výlety a vykonávají různé činnosti*“. Nejcennější jsou pro ně především chvíle, „*kdy jsou si všichni oporou a vzájemně si pomáhají a rozumějí si*“.

V sedmnácti případech se podle uvedených odpovědí ukázalo, že se může jednat o již rozvedenou rodinu či o rodinu, v níž z nějakých důvodů rodiče spolu nežijí. Tuto domněnku potvrzují i další odpovědi dotazovaných a jejich vyjádření u otevřených otázek a nedokončených vět. Především se jedná o ty respondenty, kteří v otázce číslo 2 uvedli, že bydlí „*jen s maminkou*“, případně zvolili poslední možnost této otázky „*s někým jiným,...*“, z jejichž doplnění vyplývá stejný fakt.

Z vyjádření dotazovaných pocházejících pravděpodobně z rozvedené rodiny je tedy zřejmé, že jsou šťastní, když mohou být s otcem, když s ním mohou trávit každou svou volnou chvíli. Sedm respondentů se shodlo, že se na dobu strávenou s otcem velmi těší, protože je na ně hodnější než matka a mají se u něj lépe než v domácnosti vedené matkou.

U deváté otázky se několikrát objevila odpověď, že na tuto otázku nemohou respondenti jednoznačně odpovědět, protože mají rádi více rodinných příslušníků a nedokáží přesně říci, koho více. V těchto případech se jednalo především o rodiče, neboť dle slov žáků jsou pro ně oba stejně důležití.

Dotazovaní často uváděli, že mají rádi všechny osoby ze svého nejbližšího okolí stejně. Pokud někteří uvedli pouze jednu osobu, jednalo se u dívek především o matku a u chlapců o otce, avšak i pro mnoho chlapců je matka nejoblíbenějším člověkem rodinného prostředí.

Otázka číslo 10

U otázky číslo 10, „*Je něco, co bys chtěl/a na své rodině změnit?*“, měli dotazovaní možnost odpovědět kladně nebo záporně a pokud zvolili kladnou odpověď, byli vyzváni, aby napsali, co by to bylo, co konkrétně by chtěli změnit.

Třicet osm respondentů, shodně devatenáct dívek a devatenáct chlapců, by na své rodině nic neměnilo. Ostatní dotazovaní, patnáct dívek a sedm chlapců, však ano. Především se opět jedná o ty, kteří s největší pravděpodobností pocházejí z rozvedené rodiny. Tyto děti by si přály, „*aby mohly trávit více času se svým otcem, aby s ním mohly bydlet, aby se rodiče měli zase rádi a nehádali se či aby byli opět úplnou rodinou*“. Někteří dotazovaní pocházející z úplné rodiny by si nejvíce přáli „*změnu vztahů mezi matkou a otcem a aby mezi nimi nedocházelo k tak častým hádkám*“. Objevila se však i „*touha po novém tatínkovi*“, z čehož vyplývá, že dotyčné dítě si s otcem pravděpodobně nerozumí či dítěti nějakým způsobem ublížil a ranil jeho city, případně otcův vztah k matce není nejlepší. Dítě se tímto moc trápí, a proto chce daný stav změnit.

Přehled o jednotlivých odpovědích první části této otázky zachycuje následující tabulka.

Tab. č. 9: Změny v rodině

ročník	odpovědi	ano	ne
	pohlaví		
6.	děvčata	2	6
	chlapci	2	4
	celkem	4	10
7.	děvčata	3	2
	chlapci	3	5
	celkem	6	7
8.	děvčata	3	6
	chlapci	1	5
	celkem	4	11
9.	děvčata	7	5
	chlapci	1	5
	celkem	8	10
celkem		22	38

Otázka číslo 11

Tato otázka byla směřována na zjištění, komu z rodiny se děti nejčastěji svěřují a proč. Respondenti nejčastěji uváděli, že důvěryhodnou osobou, které se mohou svěřit, je „maminka“. Tuto možnost určili především z toho důvodu, že právě „ona jim nejlépe rozumí a je na ní spolehnoutí, dokáže jim naslouchat a nikdy se na ně nezlobí, vždy je vyslechne a snaží se jim pomoci“. Největší důvěru k ní mají hlavně dívky, ale dokáží se jí svěřit i chlapci. Některé děti preferují jako své důvěrníky sourozence či osoby ze širší rodiny (babička, děda, teta, strýc, sestřenice). Takových respondentů bylo šestnáct. Pouze dvanáct dotazovaných (dvě dívky a deset chlapců) uvedlo, že se nejčastěji svěřují svému otci.

Tab. č. 10: Nejčastější důvěrník z rodiny

ročník	odpovědi	maminka	tatínek	někdo jiný z rodiny
	pohlaví			
6.	děvčata	5	0	3
	chlapci	3	2	1
	celkem	8	2	4
7.	děvčata	5	0	0
	chlapci	3	4	1
	celkem	8	4	1
8.	děvčata	5	0	4
	chlapci	2	2	2
	celkem	7	2	6
9.	děvčata	6	2	4
	chlapci	3	2	1
	celkem	9	4	5
celkem		32	12	16

Otázka číslo 12

Otázkou číslo 12 bylo zjišťováno, zda děti dokáží vysvětlit, co znamenají pojmy „úplná“ a „neúplná“ rodina. Odborníci se jednoznačně shodují, že život bez jednoho

z rodičů může narušovat vývoj dítěte, neboť nepřítomnost otcova výchovného vlivu významným způsobem narušuje utváření charakterových vlastností a nepřítomnost matky ochuzuje děti o mateřskou něhu a ty pak trpí těžkými komplexy méněcennosti, které u nich vyvolávají nadměrnou ctižádostivost a touhu po lásce. Nepřítomnost některého z rodičů bývá kompenzována jinými osobami, s nimiž je rodina v úzkém kontaktu, může to být babička, dědeček, teta, strýc, otcova nová přítelkyně či matčin přítel.

Nejlépe na tuto otázku dokázaly odpovědět děti, které pravděpodobně pocházejí z rozvedené rodiny. Správně dokázali odpovědět i další respondenti. Někteří dotazovaní však definování úplné a neúplné rodiny zaměňovali s definicí eufunkční a dysfunkční rodiny.

Většina dotazovaných napsala, že v případě *„úplné rodiny jsou v domácnosti přítomni oba biologičtí rodiče a o neúplné rodině hovoříme tehdy, pokud jeden z nich chybí, ať už z důvodu rozvodového řízení či z důvodu úmrtí“*. Konkrétně se jednalo o třicet sedm respondentů.

Vysvětlení daných pojmů bylo nejobtížnější především pro žáky 6. třídy. Dle tohoto zjištění lze předpokládat, že daná problematika je pro ně nová a nemají ji tak zažitou jako žáci vyšších ročníků.

Otázka číslo 13

Třináctá otázka mapovala, zda děti považují za přijatelnější řešení neustálých krizí v rodině rozvod či se domnívají, že jejich vrstevníci chtějí za každou cenu úplnou rodinu a jsou schopní vydržet i neustálé neshody mezi rodiči. Tímto způsobem byla daná otázka dětem i interpretována, aby věděly, jak je myšlena a co je po nich požadováno.

Dotazovaní, u nichž není zřejmé, že by pocházeli z rozvedené rodiny, s jistotou určili, že preferují rozvod. Naopak pro děti, jejichž odpovědi naznačují, že jsou z neúplné rodiny, jsou přijatelnější neshody mezi rodiči.

Je tedy možno říci, že děti z rozvedených rodin považují neustále neshody mezi rodiči za menší zlo než samotný rozvod, který je hlavní příčinou toho, že ve většině případech se nemohou stýkat s druhým rodičem tak často, jak by si samy přály,

nemohou s ním žít v jedné domácnosti, neboť soudy sice od určité věkové hranice chtějí znát přání dětí, s kým chtějí být ony, ale často je neberou příliš vážně, jak by v některých případech asi měly.

Zdá se, že respondenti vyrůstající v úplné rodině, si tuto skutečnost neuvědomují, neboť neprožívají či neprožili to samé jako děti, jichž se rozvod značným způsobem dotýká, a proto volí spíše rozvod. Samozřejmě se nemusí jednat o nutné pravidlo, ale dle odpovědí dotazovaných je to pravděpodobné.

Tab. č. 11 - Odpovědi na otázku „Co je podle tebe lepší - rozvod či neustále neshody mezi rodiči?“

ročník	odpovědi	rozvod	neustále neshody mezi rodiči
	pohlaví		
6.	děvčata	6	2
	chlapci	4	2
	celkem	10	4
7.	děvčata	5	0
	chlapci	4	4
	celkem	9	4
8.	děvčata	7	2
	chlapci	5	1
	celkem	12	3
9.	děvčata	9	3
	chlapci	5	1
	celkem	14	4
celkem		45	15

Otázky číslo 14 a 15

Otázky číslo 14 a 15 mají pro výzkum pouze doplňující charakter. Jejich záměrem bylo především to, aby se respondenti nad rozvodovou problematikou více zamysleli, zmapovali své okolí a uvědomili si, že rozvod se může týkat vysokého počtu jedinců.

Otázka číslo 14 konkrétně zjišťuje, zda respondenti znají někoho, kdo má rozvedené rodiče. Na tento dotaz kladně odpověděla většina žáků. Pouze sedm respondentů z celkového počtu šedesáti dotazovaných nezná či nemá ve svém okolí nikoho, kdo by rozvedené rodiče měl.

V patnácté otázce byla sondována zkušenost dětí s výskytem neúplných rodin. Tuto skutečnost potvrdilo padesát dva dotazovaných. Při rozdělení odpovědí z hlediska pohlaví zjistíme, že o vysokém počtu dětí z rozvedených rodin je přesvědčeno jednatřicet dívek a jednadvacet chlapců.

Tab. č. 12 - Odpovědi na dotaz: „Myslíš, že je hodně dětí, které mají rozvedené rodiče?“

ročník	odpovědi	ano	ne
	pohlaví		
6.	děvčata	6	2
	chlapci	5	1
	celkem	11	3
7.	děvčata	5	0
	chlapci	8	0
	celkem	13	0
8.	děvčata	9	0
	chlapci	3	3
	celkem	12	3
9.	děvčata	12	0
	chlapci	5	1
	celkem	17	1
celkem		53	7

Tab. č. 13: *Názor respondentů na četnost výskytu dětí s rozvedenými rodiči*

ročník	odpovědi	ano	ne
	pohlaví		
6.	děvčata	6	2
	chlapci	6	0
	celkem	12	2
7.	děvčata	5	0
	chlapci	5	3
	celkem	10	3
8.	děvčata	8	1
	chlapci	5	1
	celkem	13	2
9.	děvčata	12	0
	chlapci	5	1
	celkem	17	1
celkem		52	8

Otázka číslo 16

Šestnáctá otázka směřovala dotazované k odpovědi, co je podle jejich názoru nejčastější příčinou rozvodu.

Dotazovaní měli k dispozici výčet sedmi možných odpovědí a měli možnost uvést i svůj vlastní názor, pokud podle nich ve výčtu nebyla obsažena nejčastější příčina rozvodového řízení.

Dle statistik je za nejčastější příčinu rozvodu na straně mužů i žen považována „rozdílnost povah, zájmů a názorů“. Naopak děti za hlavní příčinu krizové situace v rodinném prostředí považují především „nevěru“. Tuto možnost zvolilo celkově třicet čtyři respondentů. Z hlediska pohlaví se k této možné příčině rozvodu přiklonilo dvacet dívek a čtrnáct chlapců. Za druhou nejčastější příčinu rozvodu je respondenty považována „rozdílnost povah, zájmů a názorů partnerů“, avšak vyslovilo se pro ni pouze devět dotazovaných. I ostatní možné příčiny byly též označeny malým počtem žáků. Podle názoru šesti dotazovaných je nejčastější příčinou krizové rodinné situace

vedoucí k rozvodu „hrubé jednání partnera“ a pět respondentů se shodlo na „žárlivosti“. Další možné příčiny rozvodu uvedené ve výčtu byly zvoleny vždy dvěma respondenty. Poslední možná odpověď, kdy se dotazovaní mohli sami vyjádřit a uvést tak svůj názor, nebyla nikým zvolena.

Při zpracovávání jednotlivých odpovědí byla pro jednotlivé možnosti použita malá písmena abecedy pro jejich snadnější zanesení do tabulky a to následujícím způsobem: „neuvážený sňatek“ - „a“, „alkoholismus“ - „b“, „rozdílné povahy, zájmy a názory“ - „c“, „nezájem o rodinu“ - „d“, „nevěra“ - „e“, „žárlivost“ - „f“, „hrubé jednání partnera“ - „g“, „něco jiného“ - „h“.

Tab. č. 14: Nejčastější příčina rozvodu

ročník	odpovědi	a	b	c	d	e	f	g	h
	pohlaví								
6.	děvčata	0	0	1	0	5	1	1	0
	chlapci	0	1	1	0	4	0	0	0
	celkem	0	1	3	0	8	1	1	0
7.	děvčata	0	0	0	1	4	0	0	0
	chlapci	0	0	2	0	4	2	0	0
	celkem	0	0	2	1	8	2	0	0
8.	děvčata	0	0	2	1	4	1	1	0
	chlapci	0	1	1	0	2	0	2	0
	celkem	0	1	3	1	6	1	3	0
9.	děvčata	1	0	2	0	7	1	1	0
	chlapci	1	0	0	0	4	0	1	0
	celkem	2	0	1	0	11	1	2	0
Celkem		2	2	9	2	34	5	6	0

Otázka číslo 17

Sedmnáctá otázka zjišťuje, jaké představy mají žáci o případných projevech svých vrstevníků z rozvedených rodin, neboť samotný rozvod a život pouze s jedním rodičem může mít za následek, že děti bývají smutné a cítí se velmi opuštěné. Děti

rozvedených rodičů se často obviňují, že oni jsou tou příčinou rozpadu rodiny a že tomu nedokázaly zabránit. Žijí ve stresu a v neustálém napětí, což může mít vliv i na jejich soustředěnost či takový život může být důvodem vzrůstající agresivity, kterou si mnohdy vybíjejí vůči svým vrstevníkům.

Dotazování měli k dispozici pět bodů, které charakterizovaly některé projevy dětí vyrůstajících v rozvedené rodině, a byli vyzváni k označení, zda s daným projevem souhlasí či nesouhlasí nebo si nejsou takové skutečnosti vědomi.

Padesát respondentů uvedlo, že děti z rozvedených rodin bývají smutné. Na tomto projevu se shodlo dvacet sedm děvčat a dvacet tři chlapců. Pouze pět respondentů z celkového počtu dotazovaných s tímto nesouhlasí a pět zbývajících žáků označilo možnost „nevím“.

O skutečnosti, že děti rozvedených rodičů se cítí opuštěné, je přesvědčeno čtyřicet devět dotazovaných. Devět respondentů o této skutečnosti nemá dostatečné povědomí, neboť zvolili možnost „nevím“. Pouze dva žáci se nedomnívají, že by se děti z rozvedených rodin cítily opuštěné.

Další možná odpověď se týkala toho, zda děti z rozvedených rodin mají předpoklad k vyvolávání konfliktů. Dvacet pět respondentů jej potvrdilo. Deset dotazovaných si nemyslí, že by děti z rozvedených rodin byly iniciátory konfliktů, a ostatní dotazování vyjádřili prostřednictvím své odpovědi, že si nejsou vědomi takového jevu.

Čtvrtý bod se dotazuje na případnou nesoustředěnost dětí z rozvedených rodin. Podle názoru jednačtyřiceti žáků je zřejmé, že se děti z rozvedených rodin mohou s případnou nesoustředěností potýkat a jen sedm respondentů z celkového počtu dotazovaných stejný názor nesdílí. Dvanáct zbývajících dotazovaných svou odpovědí zcela nepotvrdilo ani nevyvrátilo, že by děti z rozvedených rodin byly nesoustředěné, neboť označili možnost „nevím“.

Výše bylo zmíněno, že rozvodová situace představuje pro děti značné napětí a stres, který může vést i k agresivitě dětí, jež si nejčastěji vybíjejí na svých vrstevnících. Proto je tento fakt též do výčtu zařazen. Osmnáct respondentů usuzuje, že děti z rozvedených rodin bývají agresivní vůči svým vrstevníkům. Čtrnáct se jich domnívá, že tomu tak není, a dvacet osm dotazovaných uvedlo, že si toho nejsou vědomi.

Tab. č. 15: Možné projevy dětí z rozvedených rodin

ročník	odpověď	bývají smutné			cítí se opuštěné			vyvolávají konflikty			bývají nesoustředěné			bývají agresivní vůči svým vrstevníkům		
	pohlaví	ano	ne	nevím	ano	ne	nevím	Ano	ne	nevím	ano	ne	nevím	ano	ne	nevím
6.	děvčata	7	1	0	6	0	2	4	2	2	3	3	2	3	1	4
	chlapci	6	0	0	5	0	1	4	1	1	4	0	2	2	1	3
	celkem	13	1	0	11	0	3	8	3	3	7	3	4	5	2	7
7.	děvčata	5	0	0	4	0	1	5	0	0	5	0	0	1	1	3
	chlapci	6	1	1	7	0	1	3	3	2	6	1	1	3	2	3
	celkem	11	1	1	11	0	2	8	3	2	11	1	1	4	3	6
8.	děvčata	5	2	2	7	1	1	3	2	4	6	2	1	2	4	3
	chlapci	5	0	1	6	0	0	1	0	5	4	0	2	1	1	4
	celkem	10	2	3	13	1	1	4	2	9	10	2	3	3	5	7
9.	děvčata	10	1	1	10	1	1	4	2	6	9	1	2	4	2	6
	chlapci	6	0	0	4	0	2	1	0	5	4	0	2	2	2	2
	celkem	16	1	1	14	1	3	5	2	11	13	1	4	6	4	8
celkem		50	5	5	49	2	9	25	10	25	41	7	12	18	14	28

Otázka číslo 18

Další otázka byla směřována na názory týkající se pocitů dětí z rozvedených rodin, mezi jejichž rodiči stále přetrvávají hádky a vzájemné ubližování, které nedokázalo vyřešit ani odloučení. Někteří rodiče po rozvodu k sobě cítí značnou averzi a jsou schopni děti proti druhému popouzet, čímž se snaží tomu druhému rodiči co nejvíce ublížit a ranit tak jeho city, neboť děti pod neustálým tlakem mohou toho druhého začít odmítat či se ho dokonce bát.

V této otázce, „*Myslíš si, že děti z rozvedených rodin se trápí, když se jejich rodiče hádají a ubližují si?*“, vybírali respondenti ze čtyř možných odpovědí. O tom, že se děti trápí je přesvědčeno padesát jedna respondentů. Osm dotazovaných si myslí, že děti se tímto trápí pouze někdy, a jedna dívka prostřednictvím své odpovědi „*nevím*“ vyjádřila, že si toho není vědoma.

Tab. č. 16: Přehled odpovědí na otázku: „Myslíš si, že děti z rozvedených rodin se trápí, když se jejich rodiče hádají a ubližují si?“

ročník	odpověď	ano	někdy	ne	nevím
	pohlaví				
6.	děvčata	7	0	0	1
	chlapci	5	1	0	0
	celkem	12	1	0	1
7.	děvčata	5	0	0	0
	chlapci	8	0	0	0
	celkem	13	0	0	0
8.	děvčata	7	2	0	0
	chlapci	5	1	0	0
	celkem	12	3	0	0
9.	děvčata	10	2	0	0
	chlapci	4	2	0	0
	celkem	14	4	0	0
celkem		51	8	0	1

Otázka číslo 19

Devatenáctá otázka se věnuje zjištění, zda se respondenti domnívají, že by rozvod či život v rozvedené rodině mohl ovlivňovat školní výsledky dětí a jejich chování.

Na případném ovlivnění prospěchu dětí z rozvedených rodin se shodlo třicet tři dotazovaných, dvacet čtyři dotazovaných tuto skutečnost považuje za možnou a pouze tři respondenti ji vylučují.

Pokud se zaměříme na druhou možnost, tak třicet sedm dotazovaných považuje rozvodovou situaci za podnět ovlivňující chování jedinců majících rozvedené rodiče. Čtrnáct dívek a šest chlapců si nejsou zcela jisti, že by rozvodová situace nějakým způsobem ovlivňovala chování dětí a tři dotazovaní ji zcela vyvracejí. Přesnější přehled o názorech respondentů podává následující tabulka, která shrnuje údaje získané od všech respondentů z jednotlivých ročníků.

Tab. č. 17: Případný vliv rozvodu na to, jak se děti učí (a) či chovají (b)

r o č n í k	odpověď'	a			b		
	pohlaví	rozhodně ano	možná	rozhodně ne	rozhodně ano	možná	rozhodně ne
6.	děvčata	2	4	2	2	5	1
	chlapci	3	2	1	5	0	1
	celkem	5	6	3	7	5	2
7.	děvčata	4	1	0	3	2	0
	chlapci	5	3	0	5	3	0
	celkem	9	4	0	8	5	0
8.	děvčata	6	3	0	4	5	0
	chlapci	6	0	0	5	1	0
	celkem	12	3	0	9	6	0
9.	děvčata	4	8	0	9	2	1
	chlapci	3	3	0	4	2	0
	celkem	7	11	0	13	4	1
celkem		33	24	3	37	20	3

Otázka číslo 20

Dětsí psychologové, speciální pedagogové či odborníci zabývající se rozvodovým poradenstvím uvádějí, že děti, které prožily rodinnou krizi a rozvodové řízení svých rodičů, často bojují s depresemi a trpí vyšší mírou úzkosti, jež se může projevat zvýšenou lítostí, plačtivostí, psychosomatickými symptomy či jinými problémy. Názory dětí související s touto problematikou byly mapovány prostřednictvím dvacáté otázky.

Cílem otázky bylo zjištění, zda se respondenti domnívají, že by se děti z rozvedených rodin potýkaly s některými psychosomatickými problémy.

Žáci měli k dispozici výčet pěti možných psychosomatických projevů a byli vyzváni, aby uvedli u každého z nich, je-li možné, že by se u dětí z rozvedených rodin

mohl objevit či ne. Po vyhodnocení odpovědí žáků z jednotlivých tříd byly získány následující informace.

Třicet jedna dotazovaných je názoru, že děti z rozvedených rodin mívají často bolesti hlavy. Tři dívky a čtyři chlapci uvedli, že o projevech tohoto symptomu nejsou přesvědčeni. Ostatní respondenti vyjádřili, že o tomto problému nevědí.

Další dotaz se zaměřoval na názor respondentů, zda se domnívají, že by děti z rozvedených rodin trpěly častými nevolnostmi, na čemž se respondenti ve dvaceti šesti případech shodli. Osm jich je přesvědčeno, že tomu tak není a z odpovědí ostatních dvaceti šesti dotazovaných vyplývá, že o případných nevolnostech nevědí.

Odborníci se shodují, že děti rozvedených rodičů bývají často unavené, neboť veškeré záležitosti související s rozvodovým řízením je značně vysilují. Stejného názoru je i čtyřicet jedna žáků, šest respondentů označilo možnost „ne“. Ostatní dotazovaní si nejsou stoprocentně jisti, že by tomu tak bylo.

Respondenti měli možnost vyjádřit svůj názor k tomu, jestli děti z rozvedených rodin mohou trpět častými bolestmi břicha. K jejím možným projevům se vyslovilo dvacet dva dotazovaných. Pouze devět respondentů se domnívá, že děti z neúplné rodiny se s častými bolestmi břicha nepotýkají. Dvacet devět žáků uvedlo, že o takových problémech nevědí.

Poslední možností ve výčtu případných psychosomatických symptomů je problematické usínání. Čtyřicet pět respondentů se jednoznačně shodlo, že děti z rozvedených rodin mívají problémy s usínáním, tři dotazovaní tento názor nesdílí a dvanáct jich uvádí, že si toho nejsou vědomi.

Tab. č. 18: Psychosomatické symptomy

ročník	odpověď	mívají často bolesti hlavy			trpí často nevolnosti			bývají často unavené			mívají často bolesti břicha			mívají problémy s usínáním			
		pohlaví	ano	ne	nevím	ano	ne	nevím	ano	ne	nevím	ano	ne	nevím	ano	ne	nevím
6.	děvčata		3	1	4	2	1	5	5	0	3	4	1	3	7	0	1
	chlapci		3	1	2	2	1	3	3	2	1	1	2	3	3	0	3
	celkem		6	2	6	4	2	8	8	2	4	5	3	6	10	0	4
7.	děvčata		4	0	1	3	0	2	4	0	1	4	0	1	5	0	0
	chlapci		3	3	2	4	2	2	5	1	2	3	3	2	5	1	2
	celkem		7	3	3	7	2	4	9	1	3	7	3	3	10	1	2
8.	děvčata		6	2	1	4	3	2	7	1	1	2	2	5	7	1	1
	chlapci		3	0	3	4	0	2	5	1	0	2	1	3	4	1	1
	celkem		9	2	4	8	3	4	12	2	1	4	3	8	11	2	2
9.	děvčata		6	0	6	5	1	6	8	1	3	4	0	8	10	0	2
	chlapci		3	0	3	2	0	4	4	0	2	2	0	4	4	0	2
	celkem		9	0	9	7	1	10	12	1	5	6	0	12	14	0	4
celkem			31	7	22	26	8	26	41	6	13	22	9	29	45	3	12

Otázka číslo 21

Prostřednictvím své odpovědi na jednadvacátou otázku mohli dotazovaní vyjádřit svůj názor týkající se případné odlišnosti dětí pocházejících z rozvedených rodin.

Tato otázka se skládá ze dvou částí. Nejprve dotazovaní vybírali z kladné a záporné odpovědi a pokud zvolili odpověď „ano“, měli možnost říci, z jakých důvodů považují děti z rozvedených rodin za odlišné.

V sedmnácti případech se žáci domnívají, že děti z rozvedených rodin jsou odlišné, protože život v neúplné rodině je pro ně značnou zátěží a přináší jim obavy, že ztratí lásku druhého rodiče, pokud mu bude omezováno se s ním stýkat. Pro většinu z těchto sedmnácti dotazovaných je pravděpodobné, že pocházejí z rozvrácené rodiny. Z názoru ostatních čtyřiceti třech respondentů vyplývá, že děti z rozvedených rodin za odlišné nepovažují.

V dotaznících respondentů, z jejichž odpovědí je zřejmé, že jsou z rozvedené rodiny, se objevovaly následující důvody odlišnosti: „*Myslím si, že děti, které žijí jen s jedním rodičem se velice trápí, neboť jim ten druhý chybí a bojí se, že už ho nikdy neuvidí.*“, „*Děti z rozvedených rodin jsou odlišné, protože každý týden žijí u jiného rodiče a každý z nich je vychovává jinak, což může vést k tomu, že se děti začnou špatně chovat.*“, „*Děti z rozvedených rodin jsou odlišné, protože rodinu mají vést dva lidi, otec a matka, a když děti nemají jednoho z rodičů, tak si sami připadají odlišné, když vidí že ostatní je mají.*“, „*Děti z rozvedených rodin jsou odlišné, protože nemají úplnou rodinu.*“ Respondenti považují tyto jedince za odlišné, neboť „*vyrůstají pouze s jedním rodičem*“. Soužití pouze s matkou nebo otcem dle jejich názoru vede k tomu, že se děti moc trápí a bývají často smutné, protože nemohou být s tím druhým každý den, jak by si přály. Někteří žáci psali, že považují „*děti z rozvedených rodin za odlišné, protože pouze jeden rodič jejich výchovu často dostatečně nezvládá, což může mít za následek špatné školní výsledky a výchovné prohřešky*“. Příčinou odlišností může být podle dotazovaných i „*snaha rodičů si děti kupovat, zahrnovat je dárky, aby si tak získaly jejich lásku a podporu a tímto způsobem druhému partnerovi ublížili*“. Tento způsob výchovy a chování rodičů podle žáků pěstuje v dětech pýchu, nenávist a rozmazlenost.

Souhrnem lze říci, že respondenti se naprosto jednoznačně shodli na tom, že rozvod děti odlišuje především po psychické stránce, neboť život v rozvedené rodině přináší dětem citové ztráty a trápení.

Tab. č. 19: Případné odlišnosti dětí z rozvedených rodin

ročník	odpovědi	ano	ne
	pohlaví		
6.	děvčata	2	6
	chlapci	1	5
	celkem	3	11
7.	děvčata	2	3
	chlapci	3	5
	celkem	5	8
8.	děvčata	3	6
	chlapci	2	4
	celkem	5	10
9.	děvčata	2	10
	chlapci	2	4
	celkem	4	14
celkem		17	43

Otázka číslo 22

Pokud jsou již vyčerpány všechny možnosti, jak řešit krize v rodině, a jediným možným způsobem řešení je rozvod, je nutné zajistit, aby rozpad rodiny přinesl pro děti co nejméně změn. Přílišné změny se mohou stát u dětí impulzem pro zvyšování negativismu, agresivity a neposlušnosti. Někdy však neexistuje žádné východisko a děti jsou nuceny s nimi vyrovnat.

Rozvod může děti připravit o mnoho věcí. Především mohou přijít o kontakt s jedním z rodičů, případně i s dalšími příbuznými. Děti nejčastěji přicházejí o kontakt se svým otcem, neboť ve většině případů je dítě svěřováno do výhradní péče matky, i přestože otcové mají stejně dobré či někdy dokonce i lepší výchovné předpoklady a podmínky pro péči o dítě.

V naší společnosti se svěřování dětí do péče matky pokládá za samozřejmé a otcové mají na své dítě nárok pouze v případě, že matka je považována za nevhodnou osobu, která pro dítě nedokáže vytvořit ideální prostředí pro zdravý psychický a fyzický

vývoj dítěte či v případě, že může život dítěte svým jednáním a chováním ohrozit. Sice se v současné době zájem otců o svěřením dětí zvyšuje, přesto jsou stále považováni za druhořadé rodiče.

Často se objevují případy, že matky chtějí mít dítě ve výhradní péči a zamezit otci kontakt s dítětem, aby tak svým bývalým manželům ublížily a pomstily se jim. Kromě toho matka otci brání, aby se podílel na výchově dítěte, a neposkytuje mu ani žádné informace o jeho životě. Častým jevem je i to, že matka proti otci dítě popuzuje a vyvolává tak u něj syndrom zavrženého rodiče.

Kromě kontaktu s jedním rodičem může dítě přijít i o kontakt s prarodiči či s členy širší rodiny. Jsou případy, kdy příbuzní jednoho z rozvedených rodičů kontakt s dítětem sami odmítají, neboť jsou rozvodem a svěřením dítěte do péče toho druhého velmi pobouřeni, či jim kontakt s dítětem rodič, jež má dítě ve své výhradní péči zakazuje.

Děti rozvodem mohou také přijít o svůj důvěrně známý domov, o pocit jistoty a bezpečí. V některých případech se rodič, kterému bylo dítě svěřeno do péče stěhuje, neboť chce žít daleko od svého bývalého partnera. Díky stěhování dítě musí opustit i školu, přátele či různé zájmové činnosti, z čehož je mnoho dětí depresivních, zklamaných, zoufalých a zlých.

Na názor respondentů, o co mohou děti rozvodem přijít, je orientována právě otázka 22, kde se dotazovaní mohli k výše rozvedené problematice sami vyjádřit. Měli k dispozici výčet o pěti bodech a jejich úkolem bylo označit, zda s případnou ztrátou souhlasí či nesouhlasí, případně zvolit možnost, že o dané skutečnosti nevědí.

Z celkového počtu dotazovaných žáků se jich dvacet osm domnívá, že děti z rozvedených rodin o domov mohou opravdu přijít. Třináct tuto skutečnost popírá a devatenáct respondentů vyjádřilo, že o tomto jevu neví.

V dalším bodě měli respondenti možnost se vyjádřit k tomu, zda děti rozvodem mohou přijít o kontakt s jedním z rodičů. Většina dotazovaných se jednoznačně shodla, že děti rozvodem o kontakt s jedním z rodičů skutečně přicházejí, neboť s tímto faktem souhlasilo hned padesát tři respondentů. Tři žáci uvedli, že s tímto nemají žádnou zkušenost a proto označili možnost „nevím“. Pouze dle názoru čtyř respondentů děti o kontakt s jedním z rodičů přijít nemohou.

Při dotazu na případnou ztrátu kontaktu s ostatními příbuznými, se třicet jedna dotazovaných jednoznačně shodlo, že rozvod může děti o kontakt s příbuznými opravdu připravit. Třináct respondentů z celkového počtu šedesáti dotazovaných takového názoru není. Šestnáct dotazovaných uvedlo, že si tohoto problému nejsou vědomi.

Jak žáci uvedli, mohly by rozvodem děti přijít i o přátele. S případnou ztrátou přátel souhlasilo dvacet osm žáků, osmnáct respondentů tento názor nesdílí. Čtrnáct dotazovaných svou odpovědí „nevím“ vyjádřilo, že o této případné ztrátě nevědí.

Děti v důsledku rozvodu mohou také přijít o školu a to především ve smyslu její změny, neboť někteří rodiče s výhradní péčí o dítě se od svého bývalého partnera stěhují co nejdále a není tak možné zajistit, aby dítě stejnou školu navštěvovalo. Právě z tohoto důvodu je případná ztráta školy do výčtu zařazena. Dle názoru dvaceti osmi dotazovaných tato ztráta možná je. Třináct dotazovaných stejný názor nesdílí a ostatní žáci odpověděli „nevím“, neboť o této skutečnosti nemají dostatek informací.

Tab. č. 20: Případné ztráty způsobené rozvodem

r o č n í k	odpověď	ztráta domova			ztráta kontaktu s jedním z rodičů			ztráta příbuzných			ztráta přátel			ztráta školy		
	pohlaví	ano	ne	nevím	ano	ne	nevím	ano	ne	nevím	ano	ne	nevím	ano	ne	nevím
6.	děvčata	4	1	3	7	0	1	5	0	3	4	2	2	3	2	3
	chlapci	4	1	1	5	1	0	4	1	1	3	2	1	1	3	2
	celkem	8	2	4	12	1	1	9	1	4	7	4	3	4	5	5
7.	děvčata	3	0	2	5	0	0	2	1	2	2	1	2	3	0	2
	chlapci	3	3	2	8	0	0	4	2	2	3	3	2	3	2	3
	celkem	6	3	4	13	0	0	6	3	4	5	4	4	6	2	5
8.	děvčata	2	3	4	7	1	1	4	3	2	4	4	1	4	2	3
	chlapci	3	1	2	6	0	0	1	2	3	4	0	2	5	0	1
	celkem	5	4	6	13	1	1	5	5	5	8	4	3	9	2	4
9.	děvčata	6	3	3	10	1	1	7	3	2	6	3	3	6	2	4
	chlapci	3	1	2	5	1	0	4	1	1	2	3	1	3	2	1
	celkem	9	4	5	15	2	1	11	4	3	8	6	4	9	4	5
celkem		28	13	19	53	4	3	31	13	16	28	18	14	28	13	19

Otázka číslo 23

Již několikrát bylo uvedeno, že děti se velmi trápí, když jejich rodiče spolu již nežijí a když se přestali mít rádi. Odborníci se shodují, že děti z rozvedených rodin jsou zoufalé a touží po úplné rodině, proto se snaží za každou cenu rodiče zase usmířit a dát je dohromady. Toto dětské přání a naděje ve smíření svých rodičů, může v některých případech přetrvávat i mnoho let, přestože rodiče si našli nového partnera, uzavřeli nový sňatek a založili novou rodinu.

Otázka, týkající se dětského přání opět smířit rodiče, byla položena i respondentům. Dotazovaní tak byli vyzváni, aby uvedli svůj názor, zda opravdu děti z rozvedených rodin touží potom, aby se jejich rodiče dali opět dohromady a měli se zase rádi. Dle názoru většiny dotazovaných takové přání děti z rozvedených rodin opravdu mají, konkrétně se na této skutečnosti jednoznačně shodlo padesát respondentů z celkového počtu šedesáti dotazovaných. Deset respondentů uvedlo, že nemají o této problematice přehled, neboť označili možnost „nevím“.

Tab. č. 21: Přání dětí z rozvedených rodin: dát rodiče opět dohromady

ročník	odpověď	určitě ano	určitě ne	nevím
	pohlaví			
6.	děvčata	8	0	0
	chlapci	6	0	0
	celkem	14	0	0
7.	děvčata	4	0	1
	chlapci	6	0	2
	celkem	10	0	3
8.	děvčata	8	0	1
	chlapci	5	0	1
	celkem	13	0	2
9.	děvčata	9	0	3
	chlapci	4	0	2
	celkem	13	0	5
celkem		50	0	10

Otázka číslo 24

Otázka číslo 24 je tvořena deseti nedokončenými větami, které měli respondenti doplnit dle své první myšlenky, jež byla tvrzením vyvolána. Metoda nedokončených vět byla do dotazníku zakomponována především z toho důvodu, že děti jejich dokončením často poskytnou více informací, aniž by to chtěly.

Byly zde záměrně použity takové nedokončené věty, u nichž lze podle vyjádření dětí lépe určit, co je pro ně důležité, jaká přání mají, co se jim líbí a co naopak nelíbí, co by chtěly změnit a co by raději nechaly tak, jak tomu je.

Rodiče si o mně myslí, že ...

Prostřednictvím první nedokončené věty měli dotazovaní vyjádřit, jaké mínění o jejich osobě mají rodiče. Žáci nejčastěji tvrdili, že rodiče je považují za „*chytré*“, „*hodné*“, „*šikovné*“, „*vtipné*“, „*upřímné*“ či „*pracovité*“. Dle názoru některých respondentů, by jejich rodiče uvítali, kdyby byli méně „*leniví*“ a „*flegmatictí*“.

Na základě těchto doplnění lze soudit, že rodiče mají o svých dětech dobré mínění, neboť žádný z respondentů neuvedl urážející kritiku týkající se jejich osoby.

Jsem nejšťastnější, když ...

Na základě doplnění této věty je zřejmé, že dotazovaní preferují především život v klidném prostředí, v prostředí milujících se lidí, jež si poskytují vzájemné porozumění a podporu, či v prostředí svých nejbližších, neboť respondenti psali, že jsou nejšťastnější, když je doma klid a nikdo se nehádá, se mají všichni rádi, tráví čas s rodinou a přáteli, když tráví čas s osobou, kterou mají rádi či když jsou všichni doma. Dotazovaní též uváděli, že nejšťastnější jsou i tehdy, když vidí šťastné a spokojené osoby z jejich blízkého okolí.

U dotazovaných, jež pravděpodobně pocházejí z neúplné rodiny, se nejčastěji objevovala odpověď, že nejšťastnější jsou v přítomnosti rodiče, který je nemá ve výhradní péči. Všichni tito respondenti uvedli, že se jedná o osobu otce. Zde se nabízí možnost vyslovit domněnku potvrzující skutečnost, že v naší společnosti je při rozhodování soudu o svěřením dítěte do výhradní péče upřednostňována hlavně matka, která rozhoduje o styku dětí s jejich otcem.

Mám maminku rád/a, ale ...

Respondenti tuto nedokončenou větu nejčastěji doplňovali způsobem, ze kterého vyplývá, že s maminkou mají hezký vztah, avšak někdy mezi nimi dochází k menším neshodám. Někteří dotazovaní napsali, že maminku mají moc rádi, ale vadím jim, že je hubuje za nepořádek, za špatné známky, za špatné chování, když jim něco slíbí, a pak to nesplní, když je nedokáže pochopit, když příliš pracuje a nemá na ně dostatek času. Někteří zas uvedli, že sice maminku mají rádi, ale vadí jim její špatné vlastnosti jako „panovačnost“, „urážlivost“, „náladovost“, „přílišná kritičnost“.

U žáků, podle jejichž odpovědí je zřejmé, že pocházejí z rozvedené rodiny, se objevoval názor, že maminku mají sice rádi, ale moc je pobuřuje a trápí, když se hádá s otcem, když je nechce k němu pouštět, když jim nechce dovolit se s ním stýkat a trávit s ním více času. A dokonce tři dotazovaní přímo vyjádřili, jak moc je mrzí, co se mezi jejich rodiči stalo a vyčítají matce, že se s otcem rozvedla.

Někdy se celý/á třesu, když ...

Většina dotazovaných se shodla, že důvodem jejich obav vedoucí k třesu jsou školní povinnosti či špatné známky. Neboť nejčastěji se objevovalo, že se respondenti třesou, když se má psát ve škole písemka, když jim hrozí špatná známka či ji už dostali a bojí se, co na to řeknou rodiče. Část žáků se třese, pokud něco provedou a obávají se, jak bude vzniklý problém řešen.

Pro některé respondenty jsou velmi traumatizující hádky a neshody mezi rodiči a situace, když jsou rodiče na sebe zlí a ubližují si. Z tohoto je zřejmé, že nepokoje a konflikty mezi rodiči značně zasahují i děti, přestože někteří rodiče takového názoru nejsou. Odborníci proto doporučují, aby rodiče řešili své neshody bez přítomnosti dětí, aby je zbytečně „nezatahovali“ do svých problémů a ušetřili je tak značné psychické zátěže a utrpení.

Mám tatínka rád/a, ale ...

Tato věta byla dokončována podobným způsobem jako tvrzení „Mám maminku rád/a, ale...“. Dotazovaní uváděli, že mají tatínka rádi, ale podobně jako v případě obliby maminky jim vadí, když jsou od něj káráni za nepořádek, za špatné známky, za

špatné chování, když jim něco slíbí, a pak to nesplní, když je nedokáže pochopit, když příliš pracuje a nemá na ně dostatek času,... Respondenti se též vyjadřovali k otcovým vlastnostem, které se jim nelíbí. Objevilo se též vyjádření, kdy dotazovaný si s otcem nerozumí a nemůže mu důvěřovat, protože ho moc zklamal.

U dotazovaných, kteří pravděpodobně pocházejí z neúplné rodiny, se objevily dva názory, jednak z pohledu matky, jednak z pohledu otce. Neboť někteří dotazovaní otce odsuzují za to, že se s maminkou rozvedl a že ji neustále uráží, něco jí vytýká, je nespokojen s jejím chováním a vlastnostmi a prakticky se vším, co udělá. Naopak jiní právě z těchto důvodů odsuzují matku a moc se trápí, že otce nemohou vídat častěji a podnikat s ním nejrůznější volnočasové aktivity.

Je mi smutno, když ...

Většina dotazovaných zažívá smutek především tehdy, když jsou sami a když nemohou být s lidmi, které mají rádi, kterým se mohou se vším svěřit, kteří pro ně mají vždy dostatek času a pochopení. Velice smutně se respondenti cítí především tehdy, když nemohou dělat, co by je naplňovalo, když jim není poskytována taková volnost, jak by si představovali.

Některým žákům je smutno, pokud se jejich rodiče hádají a ubližují či oni sami se pohádají s někým, koho mají moc rádi. Část dotazovaných také uvedla, že jsou smutní v situacích, kdy se někomu něco stane či tehdy, když někdo z rodiny zemře. Smutek jim přinášejí i vzpomínky na takové situace a osoby, jež je opustily.

Žáci pocházející z rozvedené rodiny nejčastěji psali, že jsou smutné tehdy, když si vzpomenou na dobu, kdy byla celá rodina pohromadě a kdy se rodiče ještě měli rádi a neubližovali si. Smutno je respondentům i tehdy, když matka dělá vše pro to, aby se s otcem nesetkali a nemohli s ním trávit tolik času, jak by oni sami chtěli.

Chci bydlet s ...

Většina dotazovaných se jednoznačně shodla, že by současnou situaci neměnili a chtěli by bydlet se svou stávající rodinou, se svými blízkými, s lidmi, které mají rádi a i oni je mají rádi. Pět respondentů z celkového počtu by chtělo bydlet samo, tři

dotazovaní uvedli, že by pro ně bylo nejlepší bydlet s babičkou a dva dávají přednost svým nejlepším kamarádům.

Pro některé dotazované pocházejících z neúplné rodiny je velkým snem bydlet ve společné domácnosti s otcem.

Přeji si, aby ...

Vedle klasických dětských přání se objevovala i přání týkajících se budoucího života respondentů. Z tohoto hlediska je nejčastějším přáním dotazovaných mít šťastnou rodinu. Dotazovaní, jež jsou spokojeni se současným stavem a jsou obklopováni milujícími lidmi, si nejvíce přejí, aby se to nikdy nezměnilo. Jako další nejčastější přání respondentů se objevovala touha, aby byli všichni zdraví a šťastní, měli se stále rádi, aby se nikomu nic nestalo, aby si vzájemně poskytovali podporu, porozumění a bezpečí a aby spolu jako rodina trávili více času.

Někteří respondenti, jež pravděpodobně pocházejí z rozvedené rodiny, si shodně přejí, aby se rodiče nikdy nerozvedli, aby mohli trávit více času s otcem či s ním sdílet společnou domácnost.

Nejvíce mne rozzlobí, když ...

Respondenty dokáže nejvíce rozzlobit, když jim někdo blízký dokáže ublížit a ranit je či když to samé udělají někomu, koho si velice váží a mají ho rádi. Stejným způsobem je rozzlobí i hádky mezi rodiči, které dětem přináší velké trápení, a také to, že respondenti nemohou být dle svého přání s osobou, jež mají rádi.

Dotazovaní jsou rozzlobení i tehdy, když je někdo za zády pomlouvá a lže jim do očí. A samozřejmě je jako každého z nás nejvíce rozzlobí, pokud nemohou dělat to, co si přejí či to, co mají rádi, pokud je jim neustále něco zakazováno a jsou pořád kontrolováni, pokud se stane něco, co se jim nelíbí.

Důvodem ke zlobě podle dotazovaných bývá i nedůvěra někoho z blízkého okolí a někteří za příčinu své zloby také považují to, že jim nikdo nevěří, přestože mají pravdu. Respondenty také dokáže rozzlobit obvinění z něčeho, za co nemohou či z něčeho, co nedokázali ovlivnit nebo změnit.

Pokud jde o naši rodinu, přeji si nejvíce ...

U této nedokončené věty se objevovala obdobná doplnění jako u věty „*Přeji si, aby...*“, neboť pro dotazované je velmi důležité, aby byli všichni z jejich blízkého okolí zdraví, šťastní a spokojení a hlavně, aby mezi nimi nedocházelo k hádkám.

Respondenti, jež jsou spokojeni se současným stavem a rodinnou situací, si přejí, aby tomu tak bylo navždy a nic se výrazně nezměnilo. Naopak tři dotazovaní pravděpodobně s danou rodinnou situací spokojeni nejsou, neboť napsali, že jejich největším přáním týkající se rodiny je, aby se rodiče rozvedli a matka si našla nového partnera. Na základě vyjádření tohoto přání lze konstatovat, že otec respondenty něčím zklamal či jim nebo mamince velmi ublížil.

Respondenti z neúplné rodiny by si nejvíce přáli, jak už bylo několikrát řečeno výše, aby jejich rodiče byli opět spolu a měli se rádi, neboť jsou názoru, že úplná rodina je pro ně moc důležitá i za cenu neustálých neshod mezi rodiči.

3 POTVRZENÍ VYTYČENÝCH PŘEDPOKLADŮ

Prostřednictvím podrobné analýzy shromážděných dat lze konstatovat, že základní předpoklady, jež byly formulovány na základě prostudované literatury, se v zásadě potvrdily.

První předpoklad - „*Rodina a příjemné rodinné zázemí je pro děti a jejich zdravý vývoj velmi důležité.*“

První předpoklad potvrzují odpovědi a vyjádření respondentů na otázky číslo 3, 7, 8 a 10. Respondenti se zde jednoznačně shodují, že rodinné prostředí přinášející lásku, pocit bezpečí a vzájemné porozumění má pro jejich život značný význam. Tento názor potvrzuje i skutečnost, že „*poskytování lásky, podpory, porozumění, pocitu jistoty a bezpečí*“ se pro 75 % dotazovaných jeví jako hlavní úkol rodiny. Z odpovědí respondentů též vyplývá, že je pro ně rozhodující především klidné zázemí bez hádek a možnost trávit se svými blízkými co nejvíce času. Při konkrétním dotazu na důležitost

rodiny se ukázalo, že všech šedesát dotazovaných rodinu za důležitou opravdu považuje.

Druhý předpoklad - *„Děti dokáží vysvětlit rozdíl mezi úplnou a neúplnou rodinou.“*

Na základě schopnosti respondentů vysvětlit pojmy „úplná“ a „neúplná rodina“ byla potvrzena i tato hypotéza, neboť oba pojmy správně definovalo 62 % respondentů. Uvést správné definice bylo obtížné především pro žáky šestého ročníku. Nejlépe si s danou problematikou poradili dotazovaní z vyšší ročníků. Bez problémů oba pojmy vysvětlili i respondenti pocházející pravděpodobně z rozvedené rodiny, neboť se jich tato problematika velmi dotýká a mají s ní osobní zkušenost.

Třetí předpoklad - *„Děti považují rozvod za přijatelnější řešení rodinné krize, než život v neustále napjaté atmosféře plné hádek, neshod a nejrůznějších konfliktů.“*

Třetí předpoklad je výjimkou, neboť jej nelze potvrdit a ani vyvrátit. Důvodem pro takový úsudek je především naprostá odlišnost názorů žáků z úplné rodiny a žáků, z jejichž odpovědí je patrné, že pocházejí z rozvrácené rodiny. Odlišné názory jsou dané především různými životními zkušenostmi.

Z odpovědí dotazovaných majících oba rodiče vyplývá, že rozvod je pro ně přijatelnějším řešením rodinné krize a tedy i menším zlem. Dle jejich názoru můžeme také usuzovat, že tyto děti s takovou situací nemají dostatek zkušeností a nevědí, jak by ony samy reagovaly, kdyby se k rozvodové situaci v jejich rodině opravdu schylovalo či dokonce k samotnému rozvodu došlo.

Naopak dotazovaní z neúplných rodin upřednostňují spíše neustále neshody. Je tedy pravděpodobné, že nepřítomnost jednoho z rodičů je trápí natolik, že jsou schopní hádky a konflikty mezi rodiči strpět a takové atmosféře se i přizpůsobit, jen aby byli úplnou rodinou.

Čtvrtý předpoklad - *„Děti se domnívají, že rozvod je pro jejich vrstevníky značnou zátěží a přináší mnoho změn.“*

Potvrdit či vyvrátit čtvrtý předpoklad, který je blíže specifikován tvrzeními *„Myslí si, že rozvod může ovlivnit to, jak se jejich vrstevníci projevují, chovají a učí.“*

a „*Domnívají se, že rozvod může narušit zdravý psychický vývoj jejich vrstevníků.*“, lze prostřednictvím odpovědí na otázky číslo 17, 18, 19, 20, 22 a 23.

Většina respondentů se shodla, že rozvod a život v rozvrácené rodině může ovlivňovat to, jak se děti projevují. Potvrzený je především fakt, že rozvodová situace bývá dle názoru žáků u dětí příčinou smutku, pocitu opuštěnosti a nesoustředěnosti. Neboť 83 % dotazovaných se domnívá, že děti z rozvedených rodin bývají často smutné, 82 % respondentů je přesvědčeno, že děti z rozvrácené rodiny se cítí opuštěné a případná nesoustředěnost způsobená krizovou situací v rodině byla potvrzena z 68 %. Další projevy způsobené rozvodem rodičů jako je předpoklad k vyvolávání konfliktů či větší agresivita dětí z rozvedených rodin vůči jejich vrstevníkům dotazovaní zcela jednoznačně nepotvrdili, neboť skutečnost, že děti z rozvedených rodin bývají častěji iniciátory konfliktů, potvrdilo 42 % žáků a o vyšší agresivitě dětí z rozvedených rodin je přesvědčeno pouze 30 % dotazovaných. Ostatní respondenti tyto případné projevy vyvrátili či uvedli, že o nich nemají povědomí.

Pokud se zaměříme na odpovědi respondentů u devatenácté otázky, jež se věnuje zjištění, že by rozvod či život v rozvedené rodině mohl ovlivňovat školní výsledky dětí, lze z nich vyčíst, že dle názoru respondentů může rozvodová situace prospěch dětí skutečně ovlivnit, neboť 55 % dotazovaných toto zcela potvrzuje a 40 % tuto skutečnost považuje za možnou. Druhá část této otázky se též zaměřuje na chování dětí, tentokrát však z obecného hlediska. 62 % respondentů se shoduje, že rozvod rodičů opravdu chování dětí ovlivňuje a 33 % dotazovaných to připouští jako možné.

Děti z rozvedených rodin se mohou potýkat s častými depresemi a trpět vyšší mírou úzkosti, jež mohou značným způsobem narušovat jejich zdravý psychický vývoj. Narušení se nejčastěji projevuje psychosomatickými symptomy. Z odpovědí na otázku týkající se těchto projevů vyplývá, že respondenti se již setkali s dětmi z rozvedených rodin, jež mívají časté bolesti hlavy, jsou často unavené či mívají problémy s usínáním. K možným problémům dětí z rozvedených rodin souvisejících s bolestmi hlavy se přiklání 52 % respondentů, 68 % dotazovaných souhlasí s názorem, že děti z rozvedených rodin bývají často unavené a 75 % je zcela přesvědčeno, že děti z rozvedených rodin mívají problémy s usínáním. Na základě odpovědí, jež se vztahují k dalším psychosomatickým projevům, časté nevolnosti a bolesti břicha, jež se mohou u dětí z rozvedených rodin vyskytovat, je patrné, že respondenti se s těmito možnými

symptomy pravděpodobně nesetkali a nemají tak dostatek informací, aby se mohli jednoznačně vyjádřit, neboť většina z nich zvolila možnost nevím.

Rozvod rodičů připravuje děti o mnoho věcí a přináší mnoho změn, které mohou být impulzem pro zvyšování negativismu, agresivity a neposlušnosti. Z tohoto důvodu odborníci vyzývají rodiče ke snaze zajistit, aby rozpad rodiny představoval pro děti co nejméně změn. Rozvodem děti nejčastěji přicházejí o kontakt s jedním z rodičů a v některých případech i o kontakt s dalšími příbuznými. Ztrátu kontaktu s jedním z rodičů jednoznačně potvrdilo 85 % respondentů a 52 % se jich domnívá, že rozvod děti připravuje též o kontakt s dalšími příbuznými. Děti rozvodem mohou také přijít o svůj důvěrně známý domov, o pocit jistoty a bezpečí, a v případě stěhování rodiče s výhradní péčí o dítě jsou děti nuceni opustit i školu a přátele či se vzdát zájmových činností. Tyto možné ztráty nelze však zcela potvrdit, protože se pro ně nevyslovila většina, nýbrž jen 47 % dotazovaných.

Ke čtvrtému předpokladu se vztahuje i vyjádření respondentů k přání dětí z rozvedených rodin usmířit své rodiče. Děti z rozvedených rodin se moc trápí, že se už jejich rodiče nemají tak rádi jako dříve a že spolu nežijí. Z tohoto důvodu jsou děti z rozvedených rodin schopné investovat veškeré své síly do snahy zlepšit vztahy mezi rodiči, usmířit je a přimět je k tomu, aby se k sobě vrátili, vytvořili nové citové pouto a byli opět úplnou rodinou. Jejich snažení může v některých případech přetrvávat i mnoho let, přestože rodiče si našli nového partnera, uzavřeli nový sňatek a založili novou rodinu. Dle vyjádření 83 % respondentů je patrné, že děti z rozvedených rodin takové přání opravdu mají.

Kromě samotného rozvodu děti značně zatěžují i porozvodové vztahy mezi rodiči, které nejsou vždy zcela ideální. Často i po rozvodu nedochází ke zklidnění dané situace a rodiče se stále hádají či si dokonce vzájemně ubližují, čímž se děti moc trápí. Tento fakt potvrzuje i názor respondentů, protože se jich 85 % domnívá, že děti se velmi trápí, když mezi rodiči přetrvávají konfliktní vztahy.

Na základě shrnutí názorů respondentů a procentuálního vyhodnocení lze usuzovat, že se potvrdil i čtvrtý stanovený předpoklad, z něhož vyplývá, že respondenti vidí rozvod jako opravdu velmi stresující událost v životě svých vrstevníků, která může ovlivnit jejich prospěch, chování a dokonce narušit i zdravý vývoj jejich osobnosti.

Pátý předpoklad - „*Děti nepovažují vrstevníky pocházející z rozvedených rodin za odlišné.*“

I tento předpoklad byl potvrzen, neboť 72 % dotazovaných je pevně přesvědčeno, že rozvod nijak takto postižené děti od ostatních jedinců neodlišuje.

ZÁVĚR

Diplomová práce pomohla více specifikovat některá fakta týkající se rodiny, rozvodové a porozvodové problematiky a prožívání různých rodinných situací dětmi.

Vlastní metody zkoumání byly spíše nepřímé, protože na tak citlivá témata se nelze dětí dotazovat přímo. Z důvodů ochrany osobních údajů nebylo možné zjistit ani jiným způsobem, zda děti pocházejí z úplné či neúplné rodiny. Učitelé pouze uvedli, že z celkového počtu dotazovaných jich 30 % pochází z neúplné rodiny. Z výpovědí některých žáků je však patrné, že z rozvedené rodiny opravdu pochází či tuto skutečnost někteří sami uvedli. Jelikož nebyla tato informace získána přímou cestou, byl výzkum zaměřen především na vyhodnocení odpovědí dětí chápaných jako projekce jejich názorů a postojů k uvedené problematice.

Prostřednictvím získaných informací bylo prokázáno, že děti na rodině velmi lpí, a že je pro ně velmi důležitou institucí v životě, protože jim poskytuje lásku, pocit jistoty a bezpečí a vše potřebné k životu. Z jejich odpovědí také vyplývá, že nejlepší je pro ně především úplná rodina, která je zcela naplňuje, umožňuje jim poznat různé varianty vztahů a lépe se seznámit se způsoby chování a jednání obou pohlaví. Děti mají v úplné rodině možnost poznat různé role a postoje, nejsou ochuzovány o lásku a častější kontakt obou rodičů a mohou s oběma společně podnikat nejrůznější činnosti. Život v úplné rodině také přispívá k budoucímu životu dětí, neboť děti z úplných rodin mají z takového soužití zkušenosti a tím i méně problémů s navazováním partnerských vztahů a v následném rodinném soužití. Nutnost úplné rodiny v životě dětí potvrzuje i přání žáků, z jejichž výpovědí je patrné, že pocházejí z rozvedené rodiny, neboť tato skupina respondentů chce svou situaci změnit, chce dát rodiče opět dohromady a být zas úplnou rodinou.

Na základě názorů respondentů na rozvodovou problematiku lze konstatovat, že byl potvrzen výchozí předpoklad hodnotící případný rozvod pro děti jako životní trauma. Žáci prostřednictvím svých odpovědí a vyjádření považují rozvod za velmi stresující událost, jež je může negativně ovlivňovat a připravit o mnoho věcí, hlavně o citové vztahy a kontakty s rodiči. Dle názoru žáků bývají děti díky rozvodové situaci svých rodičů moc smutné a cítí se velmi opuštěné. Žáci se také shodli na skutečnosti, že

rozvod může vést k nejrůznějším psychosomatickým symptomům, především ke zvýšené únavě a problematickému usínání, ke změnám v chování či rozvod rodičů a především napjatá atmosféra v tomto období může přispívat i ke zhoršení koncentrace a tím ovlivňovat i školní výsledky.

Při srovnání odpovědí žáků z úplných rodin a žáků, kteří uvedli, že mají rozvedené rodiče, se objevují rozdílné názory především v otevřených otázkách a odlišnosti jsou zřejmé i v nedokončených větách. Zde měli žáci možnost se vyjádřit a říci, co je pro ně nejlepší, co by chtěli změnit a jaká jsou jejich přání vzhledem k rodinné situaci. Na základě výpovědí dětí z rozvedených lze soudit, že rozvod pro ně představuje větší zlo než neustálé neshody a konflikty mezi rodiči, protože život v úplné rodině je pro ně pravděpodobně mnohem cennější, i když není zcela ideální. Největším přáním těchto dětí je samozřejmě usmíření rodičů a dosažení opětovného láskyplného soužití všech společně pod jednou střechou. Pokud však není možné vyřešit rodinnou problémovou situaci jiným způsobem než rozvodem, je jejich velkým přáním, aby alespoň porozvodové vztahy mezi rodiči byly bezkonfliktní. Naopak respondenti z úplné rodiny preferují před neustálými hádkami mezi rodiči rozvodové řízení, které považují za přijatelnější řešení rodinných krizí a pravděpodobně i za méně tragickou událost. Jejich názor na porozvodové vztahy rodičů je shodný jako u dětí z rozvedených rodin.

Z výpovědí dětí vyrůstajících v současné společnosti tedy vyplývá, že pro ně rozvod nepředstavuje žádnou novinku a že jsou o něm dobře informovány. Rozvod se již dnes stává zcela běžnou záležitostí, a proto je nutné vytvořit taková opatření, která přispějí k rychlejšímu a snadnějšímu vyrovnání bez zanechání výraznější následků.

Rodinné krize by tedy měly být řešeny co nejšetrnějším způsobem, který přinese méně stresujících zážitků pro všechny osoby, jichž se rozvod týká, především pro děti. Manželům a rodičům lze doporučit, aby se neostýchali využívat pomoc odborníků v oblasti poradenské činnosti již při náznacích problémových situací a nečekali na jejich vyhocení vedoucí k rozvodu, neboť včasná pomoc může předejít přílišným stresovým situacím ovlivňujících jejich život. Samozřejmě se poradenská činnost výrazně uplatňuje i v případech, kdy rodinné krize nelze řešit jiným způsobem než rozvodovým řízením. Odborníci manželských a rodinných poraden napomáhají k lepšímu vyrovnání

se s rozvodovou situací. Jejich činnost může značným způsobem přispět i k lepší adaptaci rozvedených jedinců na nový styl života. Pokud manželé mají děti, získávají v poradnách rady, jak k dětem při rozvodu přistupovat, jak jim danou situaci co nejlépe vysvětlit a zajistit, aby jejich život byl rozvodem ovlivněn co nejméně.

V současné době se doporučuje využívat i služeb mediátora /zprostředkovatele/, který přispívá k dohodě o porozvodovém uspořádání. Usnadňuje tak komunikaci mezi rodiči a pomáhá jim nalézt přijatelné řešení jejich sporů o svěřením dítěte do péče. Navrhuje různé alternativní možnosti, poskytuje různá doporučení a často plní i funkci obhájce dětí. Úspěšná mediace přispívá ke vzkříšení rodinné pohody, posiluje sebeúctu rodičů a obnovuje jejich důvěru ve spolupráci, pomocí níž mohou co nejlépe uspokojit potřeby svých dětí. Mediace je rychlá, levná a méně traumatická. Nejvíce je prospěšná pro děti, protože je nevystavuje tak velkému tlaku a množství konfliktů, které mezi rodiči mohou při rozvodovém řízení a boji o svěřením do péče vznikat.

Děti by měly být seznámeny s rozhodnutím rodičů o rozvodu manželství co nejdříve, protože je pro ně velmi důležité vědět, co je čeká, s kým budou bydlet a kdy se budou vídat s rodiči. Pokud k nim rodiče budou přistupovat tímto způsobem, zamezí vzniku přílišného zmatku v jejich citovém prožívání a stres nebude tak vysoký. Rodiče by měli o rozvodové situaci a porozvodovém uspořádání mluvit otevřeně a dětem vše pečlivě a především citlivě objasnit a řádně zdůvodnit své rozhodnutí. Je též důležité dětem vysvětlit, že rozvod a následná nepřítomnost druhého rodiče nesouvisí s jejich osobou ani chováním.

Učitelé na základních školách by měli žákům v rámci předmětů občanská a rodinná výchova poskytovat dostatek teoretických a praktických informací, jež přispějí k lepší vybavenosti pro jejich budoucí život, pro řešení nejrůznějších obtížných situací, se kterými se mohou během života setkat, a případně i podat návody, jak se s danými situacemi co nejlépe vyrovnat. Žáci by měli být také seznámeni s institucemi, jež v krizových situacích poskytují ochranu a pomoc.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Bakalář, E.: Průvodce otčovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad, 2002
- Bakalář, E.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2002
- Buriánek, J.: Sociologie. Praha: Fortuna, 2003
- Čáp, J.: Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997
- De Singly, F.: Sociologie současné rodiny. Praha, 1999
- Dunovský, J. a kol.: Sociální pediatrie. Praha: GRADA Publishing, 1999
- Dvořáková-Závodská, J.: Manželství a rozvody. Praha: LINDE, 2002
- Everett, C., Everett, S. V.: Zdravý rozvod pro rodiče i děti. Praha: TALPRESS, 2000
- Giddens, A.: Sociologie. Praha: ARGO, 1999
- Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000
- Havlík, R., Kořa, J.: Sociologie výchovy a školy. Praha: Portál, 2002
- Helus, Z.: Sociální psychologie pro pedagogy. Praha: GRADA Publishing, 2007
- Choděra, O.: Partnerství, manželství a paragrafy. Praha: GRADA Publishing, 2002
- Kratochvíl, S.: Manželská terapie. Praha, 2000
- Matějček, Z., Dytrych, Z.: Děti, rodina a stres. Praha: Portál, 1994
- Matějček, Z., Dytrych, Z.: Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: GRADA Publishing, 2002
- Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994
- Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997
- Možný, I.: Moderní rodina (mýty a skutečnosti). Brno: BLOK, 1990
- Možný, I.: Sociologie rodiny. Praha: SLON, 1999
- Novák, T., Průchová, B.: Předrozvodové a rozvodové poradenství. Praha: GRADA Publishing, 2005
- Novák, T.: Manželské a rodinné poradenství. Praha: GRADA Publishing, 2006
- Novák, T.: Rodičovské judo. Dítě během rozvodového řízení. Praha: GRADA Publishing, 2000
- Plaňava, I.: Jak se nerozvádět. Praha: GRADA Publishing, 1994
- Plaňava, I.: Manželství a rodiny. Brno: Doplněk, 2000
- Smith, H.: Děti a rozvod. Praha: Portál, 2004

- Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001
- Vágnerová, M.: Vývojová psychologie. Praha: Portál, 2000
- Výrost, J.: Aplikovaná sociální psychologie I. Praha: Portál, 1998
- Warshak, R. A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál, 1996
- Winkler, J., Petrusek, M.: Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1997
- Zákon o rodině č. 301/2000 Sb.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Český statistický úřad

<http://www.czso.cz>

Demografický informační portál

<http://www.demografie.info/>

Rodina - Každodeník o dětech i rodičích

<http://www.rodina.cz>

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Rozvodovost (1. část - tabulky)

Příloha č. 2 - Rozvodovost (2. část - grafy)

Příloha č. 3 - Syndrom zavrženého rodiče

Příloha č. 4 - Dotazník

Tab. č. 1: Vývoj rozvodovosti v letech 1975 - 2006

Ukazatel	1975	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Počet rozvodů (v tisících)	26,2	31,1	29,7	31,6	31,8	32,8	33,1	31,3	31,4
Úhrnná rozvodovost* (na 100 výchozích sňatků)	30,1	38,4	41,4	44,7	45,7	48,0	49,3	47,3	48,7
Průměrná délka trvání manželství (roky)**	9,8	10,5	11,0	11,3	11,5	11,8	11,9	12,2	12,0
Podíl rozvodů z ukončených řízení (%)	-	80,3	85,0	86,1	86,6	86,9	87,2	87,6	88,0

Zdroj: Český statistický úřad

* Úhrnná rozvodovost vyjadřuje průměrný podíl manželství, která by se rozvedla, pokud by rozvodovost v daném roce zůstal neměnná po celou dobu trvání manželství. Vypočítává se jak součet měr rozvodovosti podle délky trvání manželství.

** Průměrná délka trvání manželství při rozvodu odpovídá vymezení ukazatele "průměrný věk" s odlišnou definicí počátku - místo data narození se dosazuje datum sňatku a od něj se počítá délka manželství v dokončených letech.

Tab. č. 2: Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství (na 100 výchozích sňatků) v letech 1975 - 2006

délka trvání manželství (roky)	1975	1995	2000	2005	2006
0	0,82	0,41	-	0,36	0,30
1	2,26	1,90	2,33	1,94	2,17
2	2,53	2,49	2,88	2,63	2,79
3	2,38	2,51	3,21	2,84	2,83
4	2,16	2,34	3,00	2,88	3,03
5	1,90	2,13	2,66	2,96	3,02
6	1,67	1,99	2,44	2,63	2,88
7	1,56	1,74	2,29	2,50	2,61
8	1,36	1,66	2,14	2,29	2,31
9	1,31	1,45	1,98	2,08	2,32
10 - 14	0,96	1,08	1,49	1,80	1,81
15 - 19	0,63	0,70	0,96	1,33	1,32
20 - 24	0,45	0,50	0,65	0,89	0,92
25+	0,26	0,24	0,29	0,41	0,41
celkem (úhrnná rozvodovost)	30,1	38,4	41,4	47,3	48,7

Zdroj: Český statistický úřad

Tab. č. 3: Rozvody podle počtu nezletilých dětí v letech 1975 - 2006

	1975	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Rozvody manželství bez nezletilých bez dětí	8 903	9 027	10 637	11 037	11 346	12 119	12 255	12 078	12 412
1 dítě	10 443	12 880	11 084	11 940	11 756	11 748	11 802	10 872	11 004
2 děti	5 608	8 003	7 015	7 586	7 667	7 929	7 993	7 376	7 085
3 a více dětí	1 200	1 225	968	1 023	989	1 028	1 010	962	914
Rozvody manželství nezletilých dětí v rozvedených manželstvích	17 251	22 108	19 067	20 549	20 412	20 705	20 805	19 210	19 003
Celkový počet nezletilých dětí v rozvedených manželstvích	25 662	32 792	28 215	30 385	30 260	30 927	31 008	28 732	28 117

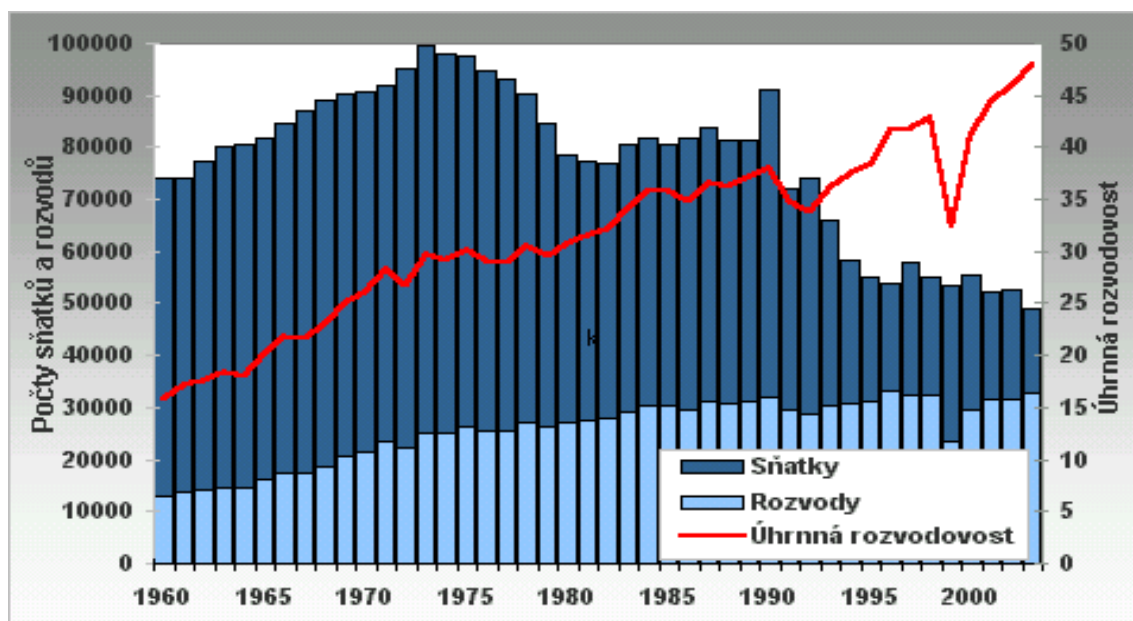
Zdroj: Český statistický úřad

Tab. č. 4: Rozvody podle pořadí v letech 1975 - 2006

Pořadí rozvodu		1975	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Muži	1.	21 872	25 439	23 848	25 445	25 551	26 562	26 607	25 049	25 126
	2.	3 720	4 914	5 224	5 505	5 533	5 609	5 714	5 541	5 564
	3. +	562	782	632	636	674	653	739	698	725
	celkem	26 154	31 135	29 704	31 586	31 758	32 824	33 060	31 288	31 415
Ženy	1.	22 028	25 515	24 113	25 730	25 863	26 585	26 793	25 305	25 388
	2.	3 678	4 893	5 021	5 297	5 275	5 580	5 562	5 378	5 345
	3. +	448	727	570	559	620	659	705	605	682
	celkem	26 154	31 135	29 704	31 586	31 758	32 824	33 060	31 288	31 415

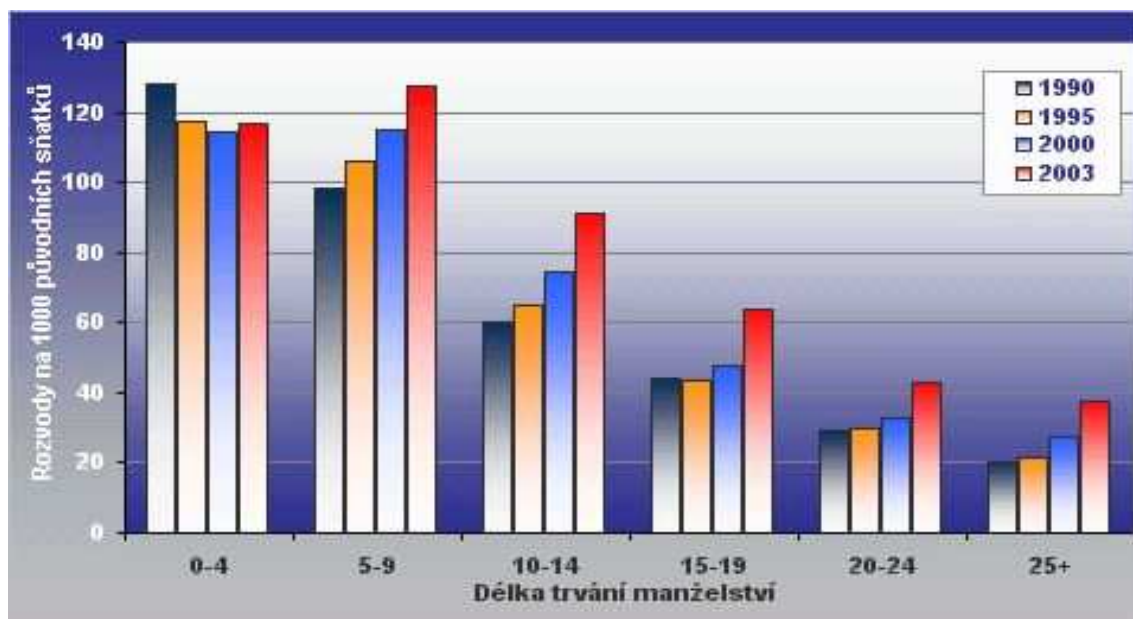
Zdroj: Český statistický úřad

Graf 1: Počty sňatků, rozvodů a úhrnná rozvodovost na území dnešní ČR od roku 1960



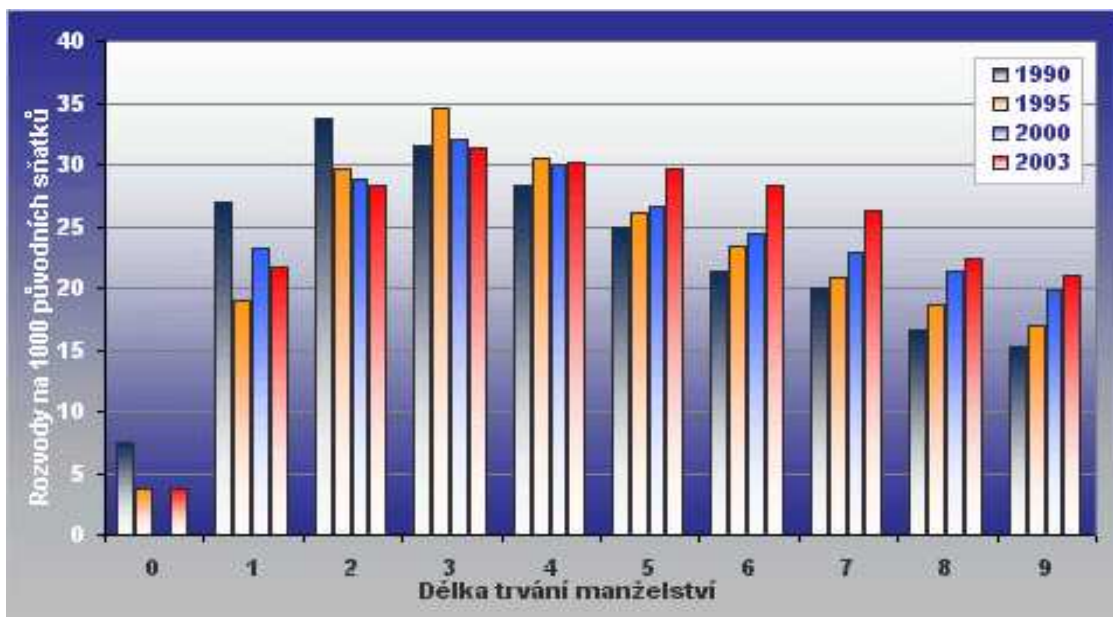
Zdroj: Demografický informační portál

Graf 2: Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství v ČR, vybrané roky



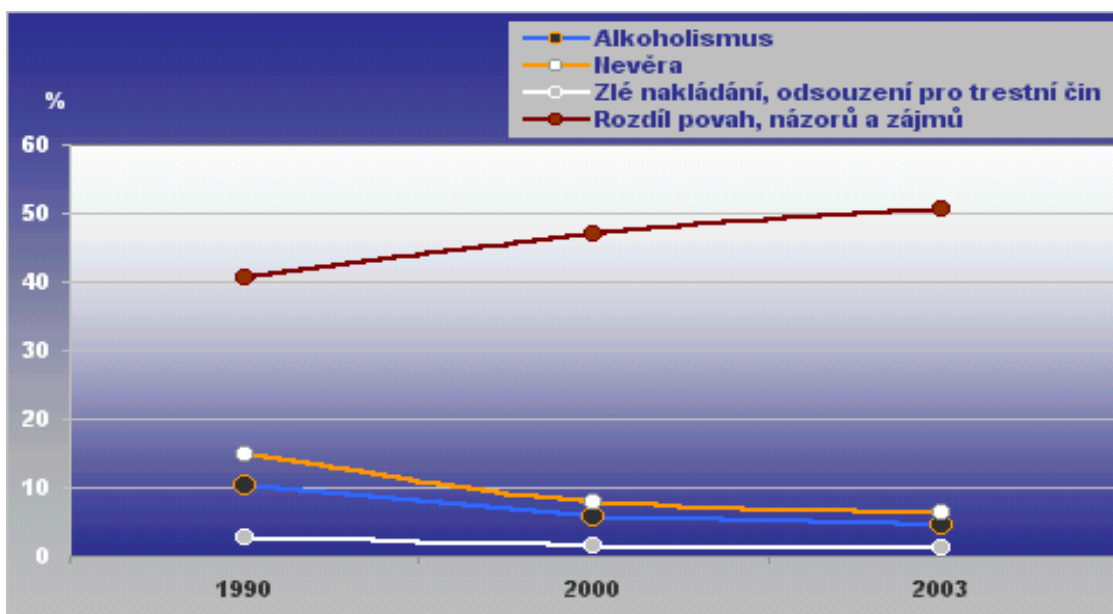
Zdroj: Demografický informační portál

Graf 3: Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství (0-9 let) v ČR, vybrané roky



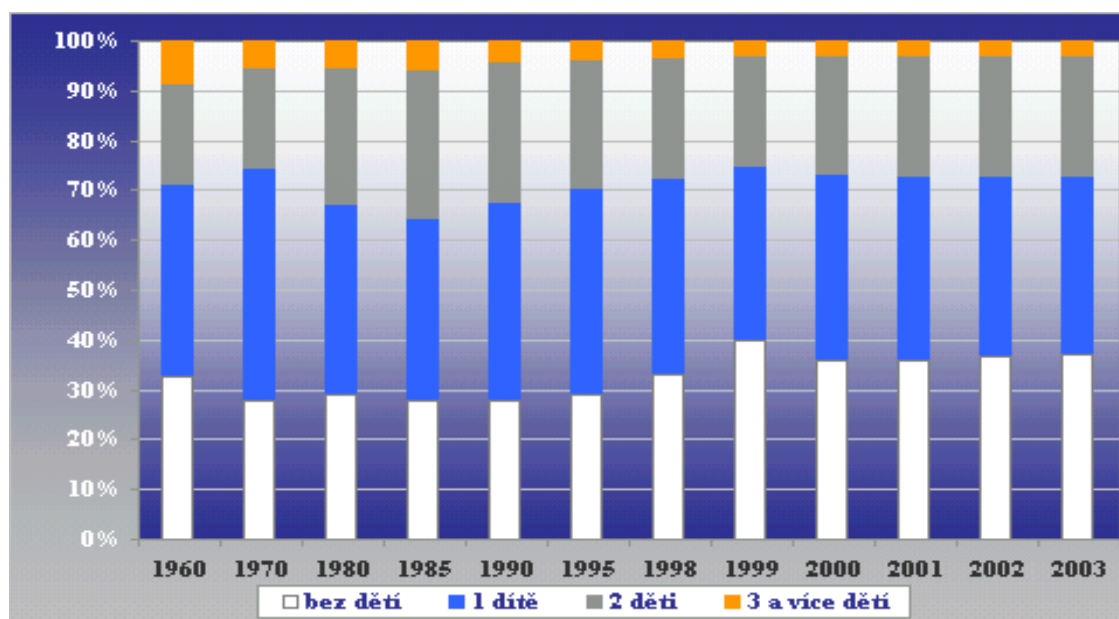
Zdroj: Demografický informační portál

Graf 4: Vývoj zastoupení vybraných příčin rozvratu manželství na straně muže v ČR, vybrané roky



Zdroj: Demografický informační portál

Graf 5: Struktura rozvodů podle počtu nezletilých dětí



Zdroj: Demografický informační portál

Tab. č. 5: Diferenciální diagnóza tří typů syndromu zavrženého rodiče

	Symptomatické projevy		
	mírný	střední	těžký
1. Kampaň za degradaci rodiče	minimální	mírná až zřetelná	velmi intenzivní velké šíře
2. Slabé, neodůvodněné či absurdní zdůvodňování	minimální	přítomné	četné absurdní racionalizace
3. Nepřítomnost ambivalence	normální ambivalence	žádná ambivalence	žádná ambivalence
4. Fenomén "nezávislého" názoru	pravidelně nepřítomný	přítomný	přítomný
5. Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu	minimální	přítomná	přítomná
6. Nepřítomnost pocitu viny	normální pocit viny	žádný nebo minimální pocit viny	žádný pocit viny
7. Vypůjčené scénáře	minimální	přítomné	přítomné
8. Rozšíření nepřátelství na členy původní rodiny zavrženého rodiče	minimální	přítomné	širokých rozměrů, často fanatické
Přechodné těžkosti v době styku	pravidelně nepřítomné	střední	velmi velké, případně styk není vůbec možný
Chování během styku	dobré	periodicky antagonistické a provokativní	žádný styk, nebo destruktivní a trvale provokativní chování během návštěvy
Citová vazba k programujícímu rodiči	intenzivní, zdravé	intenzivní, mírně až středně patologická	intenzivní, těžce patologická, často paranoidní vazba
Citová vazba k zavrženému rodiči před zavržením	intenzivní, zdravá či minimálně patologická	intenzivní, zdravá či minimálně patologická	intenzivní, zdravé či minimální a patologická

Zdroj: Bakalář, E.: *Průvodce otcovství aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad, 2002

Milá zákyně / milý žáku!

Jmenuji se Věra Procházková a jsem studentkou Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. V současné době píší závěrečnou práci, která vychází z informací získaných od žáků 2. stupně základních škol. Ráda bych Tě proto požádala o vyplnění tohoto dotazníku, který mi má při psaní práce pomoci. Veškerá data a získané informace jsou pouze pro účely dokončení mé práce a nebudou nikde uváděny. Prosím, zodpověz proto pravdivě všechny otázky. Za vyplnění dotazníku Ti předem děkuji a přeji Ti hezký den.

Jméno a příjmení:.....

Věk:.....

1. Z následujících obrázků vyber jeden, který charakterizuje tvůj momentální stav / náladu.



2. S kým bydlíš?

- s maminkou, tatínkem a sourozencem / sourozenci
- s maminkou a tatínkem
- jen s maminkou
- jen s tatínkem
- s někým jiným, s kým.....

3. Co se ti vybaví jako první, když se řekne „rodina“?

.....
.....

4. Co je podle tebe hlavním úkolem rodiny?

- učit dovednostem
- poskytovat oblečení
- poskytovat lásku, podporu, porozumění, pocit jistoty a bezpečí
- zajišťovat materiální potřeby (přístřeší, potravu)
- něco jiného

13. Co je podle tebe lepší?

- rozvod
 neustále neshody mezi rodiči

14. Znáš někoho, kdo má rozvedené rodiče?

- ano ne

15. Myslíš, že je hodně dětí, které mají rozvedené rodiče?

- ano ne

16. Co je podle tebe nejčastější příčinou rozvodu?

- | | |
|--|---|
| <input type="checkbox"/> neuvážený sňatek | <input type="checkbox"/> alkoholismus |
| <input type="checkbox"/> rozdílné povahy, zájmy a názory | <input type="checkbox"/> nezájem o rodinu |
| <input type="checkbox"/> nevěra | <input type="checkbox"/> žárlivost |
| <input type="checkbox"/> hrubé jednání partnera | <input type="checkbox"/> něco jiného..... |

17. Myslíš, že děti z rozvedených rodin:

- | | | | |
|---|------------------------------|-----------------------------|--------------------------------|
| a) bývají smutné | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| b) cítí se opuštěné | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| c) vyvolávají konflikty | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| d) bývají nesoustředěné | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| e) bývají agresivní vůči svým vrstevníkům | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |

18. Myslíš si, že děti z rozvedených rodin se trápí, když se jejich rodiče hádají a ubližují si?

- ano někdy ne nevím

19. Myslíš, že rozvod má vliv na to, jak se děti:

- | | | | |
|-------------|---------------------------------------|--------------------------------|--------------------------------------|
| a) učí: | <input type="checkbox"/> rozhodně ano | <input type="checkbox"/> možná | <input type="checkbox"/> rozhodně ne |
| b) chovají: | <input type="checkbox"/> rozhodně ano | <input type="checkbox"/> možná | <input type="checkbox"/> rozhodně ne |

20. Myslíš si, že děti z rozvedených rodin:

- | | | | |
|--------------------------------|------------------------------|-----------------------------|--------------------------------|
| a) mívají často bolesti hlavy | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| b) trpí často nevolností | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| c) bývají často unavené | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| d) mívají často bolesti břicha | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| e) mívají problémy s usínáním | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |

21. Myslíš si, že děti z rozvedených rodin jsou jiné než ty, jejichž rodiče rozvedení nejsou?

ano

ne

Pokud ano, proč si to myslíš

.....

.....

22. Myslíš si, že děti rozvodem mohou přijít o:

- | | | | |
|------------------------------|------------------------------|-----------------------------|--------------------------------|
| a) domov | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| b) kontakt s jedním z rodičů | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| c) příbuzné | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| d) přátelé | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |
| e) školu | <input type="checkbox"/> ano | <input type="checkbox"/> ne | <input type="checkbox"/> nevím |

23. Myslíš si, že děti z rozvedených rodin touží, aby se jejich rodiče dali opět dohromady a měli se rádi?

určitě ano

určitě ne

nevím

24. Zde je uvedeno několik nedokončených vět. Pokus se je doplnit.

Rodiče si o mně myslí, že.....

Jsem nejtěšnější, když.....

Mám maminku rád/a, ale.....

Někdy se celý/á třesu, když.....

Mám tatínka rád/a, ale.....

Je mi smutno, když.....

Chci bydlet s

Přeji si, aby.....

Nejvíce mne rozzlobí, když.....

Pokud jde o naši rodinu, přeji si nejvíce.....